

Jakin161

uztaila-abuztua
2007

*Aldizkari honek Gipuzkoako Foru Aldundiko Euskararen
Normalkuntzako Zuzendaritza Nagusiaren laguntza jaso du*

.....

KULTURA SAILA

Eusko Jaurlaritzako Kultura Sailak diruz lagundutako aldizkaria

ZENBAKI HONETAN

7

GAIAK

- 11** *Prestige*: erantzukizunak eta protestak
Hego Euskal Herrian
IÑAKI BARCENA / ENEKO BORJA /
JOSU LARRINAGA / JONE MARTINEZ

HISTORIA BIZIA

- 53** Jose Antonio Arana Martijari elkarrizketa
MIEL A. ELUSTONDO

EGUNEN GURPILEAN

- 115** JON BENITO
LIONEL JOLY
PATXI GAZTELUMENDI

© **Jakin**

JAKINeko idazlanez inon baliatzerakoan
aipa bedi, mesedez, iturria

Jakin

aldizkari irekia da eta ez dator nahitaez
idazleen iritziekin bat

ZUZENDARIA

Joan Mari Torrealdai

ERREDAKZIO-ARDURADUNA

Xabier Eizagirre

KONTSEILU EDITORIALA

Paulo Agirrebaltzategi, Joxe Azurmendi, Joseba Intxausti

IDAZKARITZA ETA ADMINISTRAZIOA

Tolosa Hiribidea, 103-1.C / 20018 Donostia
Tel. 943 21 80 92 / Fax 943 21 82 07
jakin@jakingunea.com
www.jakingunea.com

2007ko PREZIOAK

BARRUAN	HARPIDEDUNA	EZ HARPIDEDUNA
Harpidetza	45 €	—
Ale arrunta	7,50 €	9,50 €
KANPOAN		
Harpidetza	48 €	—
Ale arrunta	8 €	11 €

PRESTIGE: RESPONSIBILITIES AND PROTESTS IN THE SOUTH BASQUE COUNTRY

Iñaki Barcena, Eneko Borja, Josu Larrinaga and Jone Martinez, members of the Parte Hartuz research group of the University of the Basque Country, analyze the features of local responses to global risks, focusing on a reconstruction of the response to the *Prestige* catastrophe in the South Basque Country. To this end, they resort to texts and materials written by the agents involved (ecologists, institutions, the media and academics, etc.), in addition to interviews conducted with members of associations who organized industrial action and protests at the time (fishermen, surfers, ecologists and volunteers). **IÑAKI BARCENA / ENEKO BORJA / JOSU LARRINAGA / JONE MARTINEZ**

INTERVIEW WITH JOSE ANTONIO ARANA MARTIJA

The writer and photographer Miel A. Elustondo conducts a lengthy interview with the librarian from Euskaltzaindia (Academy of the Basque Language) and musicologist Jose Antonio Arana Martija, in a new issue of the series *Historia bizia* (Living History). The interview includes a major look back over the life of Arana Martija: his childhood in Gernika, including his recollection of the bombing and the three years of exile in France; his law and economics studies; his love of music, reflected in his activity as the driving force behind numerous choirs and his numerous studies on musicology; his contribution to different cultural activities; his participation in the field of politics, and his work at Euskaltzaindia (Academy of the Basque Language), above all as a librarian. The interview also offers us his opinion about different personalities from Basque cultural life with whom he maintained close contact. **MIEL A. ELUSTONDO**

NEWS TODAY

This gathers together cultural information focusing on the present from various areas and perspectives. This year we shall be closely following sociolinguistic, communication and literary-related matters. This section draws on various specialists: Lionel Joly, Patxi Gaztelumendi and Jon Benito. **VARIOUS AUTHORS**

ZENBAKI HONETAN

Eskuetan duzun hau bigarren aldiko 161. zenbakia da eta 2007. urteko laugarrena.

Zenbaki honek ez du gai nagusirik jorratzen. Horren ordez, *Gaiak* eta *Historia bizia* sailek osatzen dute zenbakia. *Gaiak* sailean, *Prestige* ontziaren hondamendiak Hego Euskal Herrian izandako erantzunari buruzko artikulua dator, eta *Historia bizia* sailean Jose Antonio Arana Martijari egindako elkarrizketa.

Lehenengo artikuluan, beraz, Iñaki Barcena, Eneko Borja, Josu Larrinaga eta Jone Martinezek arrisku globalaren aurreko erantzun lokalak nola-koak izaten diren aztertzen dute, konkretuki *Prestige* petrolio-ontziaren hondamendiak Hego Euskal Herrian izan zuen erantzun mobilizatzailea. Horretarako, batetik, itsas istripuaren garaian Euskal Herriko eragileek (ekologistak, hedabideak, akademikoak, erakundeak...) sortutako testuak landu dituzte; eta, bestetik, mobilizazioak eta protestak antolatu zituzten gizarte eragileen ordezkariak (ekologistak, arrantzaleak, surflariak eta boluntarioak) elkarrizketatu dituzte.

Historia bizia sailean, Jose Antonio Arana Martija bibliografo eta musikologoa elkarrizketatu du Miel A. Elustondo idazle eta argazkilariak. Arana Martijaren bizitzan eta jardunean sakontzeko aukera eskaintzen digu elkarrizketak: haurtzarora Gernikan; bonbardaketaren eta Frantziako erbestearen oroitzapenak; Zuzenbide eta Ekonomia ikasketak; musika zaletasun goiztiarra, eta horren ondorioz, batetik, koroak eta musika ekitaldiak sustatzen egindako lana, eta, bestetik, musikologiaren esparruko ikerketak; kultur eragiletzan egindako jarduna; euskal politikaren eremuan izandako parte-hartzea; Euskaltzaindian egindako lana, batez ere liburuzain modura... Azken batean, bere bizitza eta lanari buruzko testigantza jasotzen du *Historia bizia* sailaren hamaikagarren emanaldi honek, aurrekoetan Piarres Xarriton, Federico Krutwig, Juan San Martin,

Jesus Atxa, Antonio Zavala, Jean Louis Davant, Xabier Gereño, Iñaki Beobide, Gotzon Garate eta Imanol Urbietarenak ekarri ondoren.

Egunen gurpilean saileko artikulua labur eta biziak datoz, ohi denez, zenbakiaren azken orrialdeetan: Jon Benitok Literaturako gaiak dakartza, Lionel Jolyk Soziolinguistikakoak eta Patxi Gaztelumendik Informazioaren eta Komunikazioaren Teknologiaren ingurukoak. ¶

G A I A K

11 IÑAKI BARCENA
ENEKO BORJA
JOSU LARRINAGA
JONE MARTINEZ
Prestige: erantzukizunak eta protestak
Hego Euskal Herrian

Prestige: erantzukizunak eta protestak Hego Euskal Herrian

IÑAKI BARCENA
ENEKO BORJA
JOSU LARRINAGA
JONE MARTINEZ

EHUko Parte Hartuz ikerketa taldeko kideak

El *Probo Emu*, un barco gemelo del *Probo Koala*, cuyos residuos tóxicos causaron la muerte de ocho personas y envenenaron a 85.000 personas en Costa de Marfil, opera en el Estrecho de Gibraltar desde hace 2 meses a sólo 20 millas de la costa (*El País*, 2006-10-07).

Un buque con 90.000 toneladas de gasóleo a punto de encallar en el puerto bilbaíno. El temporal llevó al 'Ocean Sapphire' (Astilleros Españoles - Sestao, 1992 - Bandera Singapur), con el motor averiado, a escasos metros de la escollera (*El País*, 2006-11-23).

Sarrera gisa: arriskuak, erantzun politikoak eta
gizartearen erantzun mobilizatzaileak

Idazki honek arrisku globalaren aurreko erantzun lokalak nolakoak izaten diren aztertu nahi du, eta konkretuki *Prestige* petrolio-ontziaren hondamendiak izan zuen erantzun mobilizatzailea Hego Euskal Herrian.

2002ko azaroaren 13an 77.000 tona fuel zeramatzan kasko bakarreko *Prestige* petrolio-ontziak Galiziako Finisterretik 45 kilometrora aldera egin zuen, eta Galiziako eta Espainia-

ko administrazioak Atlantikoan zehar astebete hilzorian eduki ondoren hilaren 19an bitan zatitu eta itsasoan barrena betiko hondoratu zen 3.500 metroko sakontasunean Finisterretik 246 kilometrora.

Prestige petrolio-ontziaren istripuan ardura gehiago edo gutxiago izan zuten herrialdeen zerrenda globalizazioaren metafora onena zela aipatu izan zen¹. Ontzia 1976an Japonian eraiki zen, eta 2002ko azaroaren 5ean Letoniako Ventspil-eko portutik abiatu zen bere azkeneko bidaia izango zena burutzeraz, lehenago hilabeteak emanak zituela San Petersburgon ontzi biltegi moduan. Letoniatik irten eta egun gutxira, Danimarkako portu bateko azterketan, teknikari bat jada konturatu zen ontzia bidaiatzeko egoera onean ez zegoela, baina ez zen ezer egin horrek Gibraltarreko norabidean —antza, benetako norabidera, Singapurra, heltzeko igarobidea— ez jarraitzeko.

Prestige-k Bahametako bandera erabiltzen zuen; konpainiaren jabea ofizialki Liberian egoitza zuen Mare Shipping zen; ontzi-jabearen ordezkaria Grezian egoitza zuen Universe Maritime enpresa zen; fuel olioaren kargaren jabea Errusian, Britainia Handian eta Suitzan egoitza zuen Crown Resources enpresa zen; eta, azkenik, ontziaren kapitaina 67 urteko Apostolos Mangouras greziarra genuen.

Bost urte igaro dira petrolio-ontzia hondoratu zenetik, eta oraindik ere hondoratze lekuan fuel orbanak azaleratzen diren bitartean, *Prestige*-ren krisi moduan ezaguna izan zenaren aurrean euskal aktore edo eragile sozio-politiko ezberdinen jokabidea aztertuko dugu datozen orrialdeetan.

Aspaldian ikasi genuen triskantza ekologikoez ez dutela muga eta ertz politikorik errespetatzen. Globalizazio ekonomikoak ere ez. *Prestige* izeneko petrolio-ontziak argi utzi zuen urperatu eta gero zer-nolako arriskuak dituen gure eredu energetikoak. Gure zibilizazioaren aurrerapenak denbora geologiko luzeetan ekoiztutako erregai fosiletan —ikatzaz, petrolioa eta gas naturala, printzipalki— oinarritu dira, eta ekonomiaren zati handienetarikoa horren inguruan dabil. Gure

bizimodu modernoa petrolioari elkarlotuta dago. Gure automobilak, etxetresna elektrikoak, jantziak eta elikagaien produkzioa, adibidez, horren menpe daude. Gainera, munduko enpresa transnazional nagusietarikoak (Exxon-Mobil, Shell, British Petroleum-Amoco, Texaco, Total-Fina-Elf-Cepsa, Repsol-YPF...) alor ekonomiko horretakoak dira, eta munduan zehar sakabanaturik dituzte euren instalakuntzak eta garraioak.

Bremengo Itsasontzien Ekonomia eta Logistika Institutuaren arabera, 2000 urtean 7.894 petrolio-ontzi ari ziren itsaso zabaletan, horietatik 3.077 ontzi 20 urte baino zaharragoak ziren eta 1.500 mende erdia baino gehiagokoak; beraz, arriskua, perilak eta galzoriak izugarriak dira. Petrolio garraioaren %60 itsasotik zehar egiten da, munduko 8.000 inguru petrolio-ontzietatik %40k 20 urte baino gehiago dituzte eta %50 komenientziazko banderakoak dira. Dena den, garraio mota hori arriskutsua izateaz aparte, ezin dugu ahaztu *Prestige* itsasontzia bezalako enbriak ez direla gure itsasoen kutsatzaile nagusiak: urtero, 2-9 milioi tona hidrokarburo botatzen dira itsasora, %77 lurtean dauden instalazioen isurketetatik.

Ulrich Beck (1991) eta Gottard Bechmann (2004) irakasle alemaniarrek ondo bereizten dute arriskua (Gefahr, risk, riesgo) eta perila (Risiko, danger, peligro). Azken horretan pertsona edo erkidego batek kalte posible baten etorrera soportatzen du, baina hartzaileak ez du ez erantzukizunik ez aukerarik kalte horren sorreran edota iturburuan ekiteko. Horrela kontsidera ditzakegu birus eta bestelako gaitzek eragindako epidemiak eta pandemiak historian zehar. Aldiz, arriskuak badu zerikusirik erantzukizunarekin. Hori ikuspuntu desberdina litzateke, erabakiak hartzen dituenaren ikuspegia agerian uzten du, eta gure «arriskuaren gizar-tean» asko dira hartu behar diren erabakiak, maila ugaritan eta une askotan ere. Hots, ziurgabetasuna onartuz gero, prest egon behar dugu berarekin nabigatzeko. Galiziako Carmela García González (2005) biologoak dioenez, arris-

kuaren lengoia politikoa da. Aspaldian perilaren asuntotan naturak gobernatzen zuen; baina gizarte industrialetan, segurtasunaren ametsa zapuztuz, ezagutza eta aurrerapen teknologikoarekin ez da segurtasunaren erreinua etorri, baizik eta «erantzukizun ezaren antolamendua», Becken hitzetan. Petrolioaren industrian ikusten dugun legez, arrisku berriak fabrikatzen ditugu ziurtasunak eta kontrolak espero genituen tokietan, eta arriskuen kopurua gora doa etengabe.

Aipatu denez, *Prestige*-ren hondamendiak arriskuaren gizarte globalizatuaren paradigma erakusten du osoki. Japoniako, Greziako, Letoniako, Danimarkako... itsasoetan egon da, eta hainbeste kontinente desberdinetan ibiltzearenak zerikusi gutxi dauka bere izenarekin (*prestigio*: goiko estatus edo erreputazio, arrakasta, eragin eta aberastasunagatik lorturikoa) eta gehiago opakutasunarekin eta erantzukizunei ihes egiteko borondatearekin. Izan ere, fuel-olioaren jabea Gibraltarren errolatutako (1996) enpresa komertzial bat zen (Crown Resources), eta Suitzan, Zug hirian, zuen egoitza nagusia. Errusian erosi zuten zama Singapurrera eroan eta saltzeko. Enpresa hori Alfa Group Consortium-en ataltxo da, non petrolioaz aparte nekazaritza-industria, telekomunikazioak, merkataritza eta komunikabideen negozioak egiten diren. Hartantxe bertan datza globalizazio neoliberalaren eredu, sozietate anonimoen agerpenetik hona garatu dena. Enpresen erantzukizunak mugatuak eta iheskorrak baitira.

Prestige-ren hondamendiaren kariaz, itsasontzien enpresen abokatuak prentsan, irrati eta telebistetan errepikatu zuten, erantzukizunak uxatzeko kontratatuak baitaude, *Erika* (1999) eta *Exxon Valdez* (1989) istripuetan petrolio-ontziak oso gazteak zirela, bi eta lau urtekoak alegia. Baina ez zuten aipatzen horietan istripuaren kausa giza hanka-sartze bat izan zela, beste kasu askotan ez bezala. Eta gure aburuz auzi gakoa da: nola gauza daiteke Europako Batasunaren ingurumen arau nagusia, «kutsatzen duenak ordaintzen du»? Zoritxarrez, kasu honetan iparramerikarren etsenpluak ez du balio: Exxon konpainiak oraindik ez du ordaindu Ame-

riketako Estatu Batuen Tribunal Federalak ezarritako 4.000 milioi dolarren isuna, nahiz eta publikoki onartu kalteak euren erantzukizuna zirela.

Erantzukizun politikoetara jotzen badugu, 2002ko azaroaren 13tik 19ra, sei egun luzeetan, alarma jo zenetik itsasontzia urperatu zenera arte, Galizia zein Espainiako gobernu-buruek krisialdi edo larritasun egoera maneiatzeko ahalmen eza erakutsi zuten. Hurrengo egunetan marea beltzak Galiziako hondartzak eta labarrak lohitu zituenean, euren axolagabekeria eta ardura politiko eskasa nabaria izan zen. Alderdi Popularraren jokabidea *inpopularra* izan zen oso, herriaren begi aurrean. Inoiz ez dira egon, Galiziako historian, Santiagon eta Vigon izan ziren mobilizazioak erantzukizun politikoak eskatzeko. Aldiz, gaizki hartutako edo omisioz egindako estropezuek ez zuten inongo dimisio edo kargu uzterik ekarri. Horregatik, batzuen aburuz, erantzukizun politikorik gabeko sistema politiko batean bizi gara, hau da, herriak aukera politiko desberdinen artean hautatzeko aukera du epez epe, baina hurrengo hauteskundeak etorri arte gobernariak ez dute inongo loturarik hautesleriarekin. Eta horrela politikarien desprestigioa handituz doa. Izan ere, askoren aburuz ingurumen katastrofe honek PPren dekadentzia politikoaren aztarna markatu zuen.

Beste modu antagoniko batean ikusi genuen gizartearen erantzuna. Galiziako gizarte zibila izan zen erantzun egokia eman zuen eragile nabarmena. Gizarte- eta ingurumen-hondamendi hau ez zen zerutik edo kasualitatez etorritakoa. Britainiako erregioa baldin bada marea beltzen txapelduna (7 kasu 1967tik hona), Galizian *Prestige* seigarrena zen 30 urtetan, eta hau, duda izpirik gabe, larriena izan zen. Erantzun herritarra eredugarria izan zen, agintari politikoen erantzun ezean. Eta elkertasuna ere sumatu dugu ondoko herrialdeen aldetik.

Prestige-ren auzian mugimendu sozial handia garatu da; bertan, hiritarrak, arrantzaleak, sindikatuak, alderdi politikoak, idazleak... bildu dira hondamendi ekologiko hori sa-

latu nahian eta berriro gerta ez dadin eskatuz. Artikulu honetan, guri dagokigunez, euskal herritarren erantzuna aztertuko dugu.

Errekurtso teorikoak, hipotesiak eta bide metodologikoak

Prestige petrolio-ontziak sortutako hondamendi ekologikoaren karira euskal gizartean sortutako mobilizazio sozial nabarmena ulertzeko, oso baliagarria zaigu jendarte honen inguruan jadanik teorizatu diren hainbat planteamendu, euskal *mugimenduen gizartearena* eta *gizarte kapitalarena*, alegia. Horrekin batera, une zehatz horretan dagoen testuinguru politikoari eta zehazki *Prestige*-ren inguruan gizartea mobilizatu nahi dutenek topatzen duten *aukera politikoaren egiturari* erreparatu behar diogu.

Euskal gizartea *mugimenduen gizartea* da (Casquete 2001) mendebaldeko herri gehienetan gertatzen den moduan. Politikak —zentzu hertsian: alderdien arteko joko demokrati-koa, ordezkaritza, erakundeen jarduera, hiru botereak...— bere mugak erakutsi ditu jadanik eta jendeak beste adierazpide batzuk bilatzen ditu bere arazoak konpontzeko. Logika elektoralak (alderdiena) eta «bulegoen logikak» (*lobby* edo presio-taldeena) funtzionatzen dute, baina jendeak «kopuru-ruen edota kaleen logika» (Casquete 2000) erabiltzen du arazotzat jotzen dituen hainbat egoeren aurrean bere argudioak, beste logika horien aurrean, inposatzearen. Horrela sortzen dira gizarte mugimendu berriak deiturikoak: ekologismoa, feminismoa, antimilitarismoa...

Mugimenduen gizarte eredu hori 70eko hamarkadako protesta-zikloaren ondoren badoa hedatuz mendebaldeko gizarteetan (Casquete 2000), eta ailegatzen da Hego Euskal Herrira Estatu espainiarrean aldaketa politiko sakona (frankismotik gaur egungo monarkia parlamentaria) gertatzen ari den momentuan, eta marko horretan kokatzen da hu-

rrengo urteetan. Eboluzio horren adierazlea izan daiteke guri ikerketa honetan bereziki interesatzen zaigun mugimendua, ekologismoa alegia (Barcena 1995).

Gizarte mugimenduak, eta zehazki ekologismoa, aktibatzeko arrazoien artean, mendebaldeko herrietan kapitalismo aurreratuak eragiten dituen aldaketa sozialak daude: norbakoaren bizitza, osasuna, arriskuan egon daiteke printzipioz norberak kontrolatu ezin dituen erabakien arabera (Beck 1998); gero eta ezaupide gehiago daukagu gure inguruaz eta etengabe hausnartzen ari gara horri buruz, baina aldi berean hausnarketa horrek etengabe bultzatzen gaitu gauzak hobetzera eta finkatuta dagoena zalantzan jartzera (Giddens 1993); teknologiak gero eta autonomia handiagoa hartzen du gizarte-eredua finkatzeko (Munford 1998) eta aldaketa sakonak eragiten ditu denbora laburrean (Castells 1997).

Eta horrek guztiak eragin berezia dauka gaur egungo euskal gizartearen formazio sozialean. Azken urteotan izandako bilakaeran, hainbat faktoreren bat-egitea badoa mobilizazio ahalmen berezia sortuz euskal gizartean: egoera sozio-politikoaren definizio intersubjektiboa egiteko saio diferente eta askotan paraleloak, sare eta talde informal ugari eraketa sozialaren oinarrian, eta horixetan, askotan, izaten den orden sozialaren irakurketa kritikoa (Martinez 1998).

Azken urteotako mutazioa hauxe dugu: mobilizazioa, askotxotan, gizarte mugimenduetatik gobernuz kanpoko erakunde eta borondatezkotzara pasatu izana. Askotan zaila da zehaztea non bukatzen den gizarte mugimendu bat eta non hasten den gobernuz kanpoko erakunde bat, eta askotan bai estruktura batean bai bestean aritzen direnak pertsona berak dira. Baina dudarik ez dago azken urteotan boluntario lana egin ahal izatea —hau da, zerbait zehatza egin ahal izatea, emaitzak ikusten direla, galipota garbitzea bezala— gora kotizatzen duen balioa dela (De la Peña 1999).

Eta finez, erreparatu behar diogu baita ere *gizarte kapitalaren* kontzeptu emankorrari. Coleman eta Putnam ikerlariek «kapital soziala» deitzen diote merkatu-gizarteak eta

demokrazia liberalak funtzionatzeko behar duen osagai zehatz bati: konfiantzaren bermea segurtatzen duen solidari-tate eta elkarren arteko leialtasun sare informala, giro sozial bat, zeinak norbanakoa hainbat trebetasunez hornitzen bai-tu gizarte horretan mugitzeko, ekiteko (Herrerros eta De Francisco 2001).

Ez dago neurketa zehatzik, baina beldurrik gabe esan de-zakegu euskal kostaldeko herri eta eskualdeak kapital sozial altuko lekuak direla, daukaten elkarte kopuru, parte-hartze politiko eta gizarte zibilaren hedapen mailari erreparatzen baldin badiogu. Gainera, leialtasun sare informal horiek be-reziki indartsuak dira arrantza eta kaien inguruan sortzen den giroan: leku gehienetan, urbanizatu eta industrializa-tuenetan ere, arrantza munduak iragan mitiko eta mitifika-tua suposatzen du, herri horiei nortasuna eta historia eman dien jarduna; eta horrek lotura dauka beste fenomeno bate-kin: euskal abertzaletasunak —indar politiko hegemonikoa espazio horretan— bere imajinarioa eraikitzean garrantzi handia eman die baserriari eta kaiari, geroari eta kresalari (euskal nazionalismo literario bukolikoak sortutako bi ele-berrien izenak erabiltzearen) tradizioaren ofizioei azken fi-nean (Martinez Gorriaran eta Agirre 1995).

Helmuga epistemologiko horietarako bide metodologiko bikoitza erabili izan dugu. Alde batetik, itsas istripuaren ga-raian Euskal Herrian eragile desberdinen partetik (ekolo-gistak, komunikabideak, akademikoak, instituzioak...) sor-tutako testuak aztertu eta *Prestige*-ren gainean idatzitako materialak bildu ditugu gure hipotesiak lantzeko. Bestetik, eragile sozial nabarmenengana jo dugu, hots, mobilizazioak eta protestak antolatu zituzten elkarteen ordezkari edo bo-zeramaileak (ekologistak, arrantzaleak, surflariak eta bolun-tarioak) elkarrizketako ditugu; hain zuzen, 2002-2003tik bost urte pasatu eta gero, mobilizazio eta protestaldiak ger-tatu ziren garaien oroimenak eta gaur egungo bizipenen ar-teko kontrasteak eta iradokizunak eskatuz. Bi ariketa horien emaitza da esku artean duzuen idazlan hau.

Prestige-ko fuelaren etorrera euskal kostaldera eta EAEko administrazioen jokabidea

Prestige petrolio-ontzia Ozeano Atlantikoaren uretan hondoratu eta astebetara, isuritako fuelak Galiziako kostaldea zelan belzten zuen ikusita, Eusko Jaurlaritzak balizko marea beltz bat euskal kostaldera hurbilduko balitz zelan aurre egin ziezaiokeen aztertzeke eta egin beharreko lanak koordinatzeko batzorde bi antolatzea erabaki zuen. Erakunde arteko Batzordean Eusko Jaurlaritzak berak, Gipuzkoako eta Bizkaiko Foru Aldundiek eta Donostiako Udalak hartu zuten parte. Sailen arteko Batzordea, berriz, Lehendakariordetzatik koordinatuta egon zen eta bertan honako sei sailek parte hartu zuten: Ingurumena, Herrizaingoa, Nekazaritza eta Arrantza, Osasuna, Garraio eta Herri Lana eta Industria, Merkataritza eta Turismoa.

Sailen arteko Batzordearen lehen bileran, azaroaren 27an, balizko marea beltza euskal kostaldera hurbiltzekotan Eusko Jaurlaritzak eskura zein baliabide zituen ezagutzeko Batzorde Tekniko bat osatzea erabaki zen. Horrez gain lantalde bi osatzearen beharra ikusi zen: bata fuelaren bilketa, garbiketa lanak eta larrialdi-plana jorratuko zituena, Herrizaingo Sailaren menpe; eta bestea eragile ezberdinek osaturiko aholku mahaia, 'Batzorde zientifiko-tekniko' izendatu zena.

2002ko abenduaren 5ean, lehen fuel orbanak Bizkaira helztearekin batera, Eusko Jaurlaritzak, Aldundiek eta udal ezberdinek kostako garbiketa burutzeko lehen interbentzio operatiboak martxan jarri zituzten. Abenduaren 5etik 11ra bitartean Bizkaiko hondartzetan 250 tona fuel eta fuelez zikinduriko 100 tona material biltzen ziren bitartean, Eusko Jaurlaritzak fuel kopuru gehiegi kostaldera iritsi ez zedin itsasoan biltzea sustatzeko erabakia hartu zuen. Kostan eskumenik izan ez arren, horiek estatu espainolaren eskuetan baitaude, eta baliabide mugatuak izanik², arrantzan neguko geldialdia zela aprobetxatuz arrantzaleengana jo zuen, horiek euren baxurako ontziekin fuela itsasoan bil zezaten.

Abenduan ere, fuela jada Kantauri itsasoan egonik, Eusko Jaurlaritzaren eta Kantabria, Asturias eta Frantziako administrazioen artean lankidetzak hasi zen itsasoan burutu beharreko fuelaren bilketa lanak koordinatzeko, eta fuelaren inguruko informazioa (kopurua, norabidea...) komunean jartzeko, Estatu espainoleko administrazioetik ematen ziren datuak ez baitziren oso fidagarriak. Administrazioen arteko lankidetzak, gorabeherekin, denboran aurrera jarraitu zuen.

Krisiaren hasieran, eta baita aurrerago ere, itsas ikerketan aditua den AZTI euskal zentro teknologikoak jardun zuen euskal erreferente gisa fuelaren inguruko informazioa lortzerakoan, beti ere Eusko Jaurlaritzarekin harreman estua mantenduz. Frantziako CEDREekin³ koordinaturik, Asturiasko uretan kokaturiko fuel orban handien norabidea eza-gutzeko GPS sistema erabili eta tresna informatiko propioa garatu zuen, baita orbanak balizatu ere buiak ipiniz. Horrez gain, Eusko Jaurlaritza eta Arrantzaleen kofradiekin bildu zen, arrantza-ontziei fuela biltzeko erabili beharreko tresnen diseinuan lagundu zien eta hondartzetan eta itsaslabarretan jasotako fuelari ere analisi kimikoak egin zizkion.

Estatuko administrazioaren ekimenei dagokienez, abenduaren hasieran eta Bizkaira heldutako fuelari aurre egiteko Espainiar Gobernuaren EAeko Ordezkarriak 'Koordinazio Iraunkorreko Batzordea' eratzeko erabakia hartu zuen⁴. Horrez gain Espainiar Armadako 100 kide garbiketa lanetan aritu ziren Muskizko hondartzan abenduaren 8an. Hilaren erdialdera berriz Estatuko Ministro Kontseiluak, 8/2002 lege-dekretuaren bitartez, *Prestige*-ren istripuaren harira haruriko neurri zuzentzaileen laguntzak Kantauri kostaldeko herrialde guztietara hedatu zituen (EAE barne).

Bitartean, Eusko Jaurlaritzaren Sailen arteko Batzordeak sorturiko Batzorde zientifiko-teknikoa abenduaren 19an bildu zen lehen aldiz, bertan euskal administrazioetako, erakunde publiko zein pribatu eta talde ekologistetako ordezkarriak egonik⁵. Marea beltzari aurre egiteko, haitz, kala eta estuario guneetan aritzeko jardunbide protokoloa lantzen hasi

ziren, garrantzi handia emanaz euskal kostaldeko ekosistema baliotsuenak fueletik babesteari (Urdaibai, Txingudi edota Gaztelugatxe, besteak beste).

Kostaldeko babes eta garbiketa lanei dagokienez, Eusko Jaurlaritzak lau jardunbide maila ezarri zituen. Lehenengo mailarako Aldundietako garbiketa lan arruntak burutuko ziren, enpresa pribatuek burutzen zituztenak; bigarrenean Aldundietako langile gehiagorekin indartuko ziren (suhiltzaileak, mendizainak); hirugarrenean kaltetutako udaletako brigadek parte hartuko zuten; eta, azkenik, eta beste erre-mediorik ezean, udaletan edo talde ekologistetan izena emana zuten boluntarioak arituko ziren.

2003ko urtarrilean, Eusko Jaurlaritzak Herrizaingo Sailak zuzenduko zuen 'Krisi Mahaia' sortu zuen, bertan kostaldeko Foru Aldundiek eta zenbait udal ordezkariak ere parte hartu zutelarik. Mahaiaren eginkizunen artean fuelaren zaintza, orbanen jarraipena eta Ertzaintzak eta Aldundieta-ko eta Herri-Babeserako langileek osatzen zituzten bilketa patruilen diseinua burutzea eta horien antolaketa zegoen, hala nola koordinazio orokorra burutzea. Garbiketa zerbitzu, DYA, Gurutze Gorri eta udalek fuelaren inguruan jasotzen zituzten datu guztiak SOS Deiak Herrizaingo Sailaren menpeko erakundeak batzen zituen.

Nahiz eta Eusko Jaurlaritzaren agintarien partetik gizarte-ari zuzenduriko mezuak krisi hasieran lasaitasunezkoak izan, Krisi Mahai horren sorrerak bazuen arrazoirik: urtarrilaren 10ean Bizkaiko 28 hondartzetatik 14 fuelez zikindurik agertu ziren, eta fuela lehen aldiz Gipuzkoa eta Lapurdiko kostaldera ailegatu zen. Hilaren 14rako EAEko 47 hondartzetatik 42k jadanik fuelaren «bisita» izana zuten egunen batean behintzat, proportzio ezberdinetan. Fuela kopuru horretan ailegatzeak euskal administrazioak erabaki berriak hartzera behartu zituen. Bizkaiko Foru Aldundiaren esanetara kostaldean garbiketa lanetan 69 langile aritzetik 107 aritzera pasatu ziren; Eusko Jaurlaritzak, berriz, itsasora fuel bila irteten ziren arrantza-ontzien kopurua bikoizteaz gain, ki-

rol-ontzien jabeei ere bilketa lanetan parte hartzeko gonbita luzatu zien.

Kostaldea guztiz belztu ez zedin, Kantauri itsasoan, Asturias aldean, zebilen fuel orban handi bati aurre egin beharra zegoen, eta horretara joan ziren urtarrilaren 23 eta 24an euskal arrantzaleak Kantabriako eta Asturiaskoekin elkarlanean, guztira 1.760 tona fuel itsasotik jasotzea lortu zutelarik. Hala ere hilaren 30 eta 31 bitartean fuelez zikinduriko 240 tona material bildu ziren kostaldean, Lekeitio eta Bakioko hondartzak itxi behar izan ziren eta haizeak Plentzia, Urdaibai, Deba eta Zumaiako itsas-hesietan kalteak eragin zituen. Horren aurrean, Eusko Jaurlaritzak kostaldeko dispositiboa berrendatu behar izan zuen: fuela biltzeko hornituriko arrantza-ontziak 60tik 100 izatera pasatu ziren bitartean, kostaldean aurrerantzean 400 langile aritu ziren garbiketa lanetan.

Baina egoera ez zen hobetu; guztiz kontrakoa, otsaila du-gu hilabeterik beltzena euskal kostaldean.

Hilaren 1 eta 2 artean 226 tona fuel bildu ziren kostaldean, hondartzetan batik bat; 250 tona fuel bildu ziren, Donostia eta Bizkaiko kostaldeetan. Hurrengo egunean, fuelez zikinduriko 198 tona material bildu ziren, eta egoeraren aurrean Eusko Jaurlaritzak kostaren babeserako hirugarren maila aktibatu zuen, eta kostaldean ari ziren langileak 400etik 600 izatera pasatu ziren.

Aipaturiko langile horiek hondartzetan burutzen zituzten garbiketa lanak. Bertan, horien artean TRAGSAko⁶ langileak aritzen ziren haitzetan itsatsitako fuelaren kanpoko geruza soilik kenduz, florari kalterik ez eragiteko. Lan horiek eskasak izanik, Batzorde zientifiko-tekniko barnean abendutik lantzen ari zen 'kala, haitz eta estuario' guneetako Jardunbide Protokoloa onartu zen otsailaren erdialdera, IHOBE eta AZTIk eginikoa.

Otsaila osoan zehar, EAeko hondartzetan 1.256 tona fuel bildu ziren. Hil horretan ere, kostaldeko ekosistema balio-tsuenetan jarritako itsas-hesiak behar bezala babesten ez zutela ikusi zen, bai eguraldiak kalteak eragin zizkielako, bai

fuela hesien gainetik igarotzen zelako. Epe horretan ere, fuelaren isurketagatik kaltetuak izan ziren pertsonak FIDACi (Fondo Internacional de Indemnización de Daños por Contaminación de Hidrocarburos) erreklamazioak bideratzeko, Estatuko administrazioak EAEn bulegoak irekitzeko erabakia hartu zuen.

Martxoan, egoera hobetzearekin batera, Bizkaiko hondartzetan 197 langile aritzetik 115era pasatu zen. Urpekariak itsas hondoa aztertzen hasi ziren balizko fuelaren arrastoen bila, baina zorionez ez zuten topatu, eta 2003ko maiatzaren hasieran haitzetan itsatsitako fuelaren ur bero bidezko garbiketari ekin zitzaion. Maiatzean zehar euskal kostaldeak berriro ere fuelaren «bisita» jasan zuen, Zarauzko hondartza itxi behar izan zen, eta *Prestige*-ren hondoratzetik sei hilabetera euskal kostaldean jada fuelez zikinduriko 2.100 tona inguru material bildu ziren, horietariko 1.300 Bizkaian.

Maiatzean zehar euskal hondartzak itxita egon baziren ere, ekaineko eguraldi ona eta hondartzetako sasoi «ofiziala» helitzearekin batera Eusko Jaurlaritzak hondartzak zabaltzea erabaki zuen, hondartzetako uretan buruturiko azterketen emaitza positiboak oinarri harturik. Baina fuelak ailegatzen jarraitu zuen, egunik okerrena hilaren 17a izanik: fuelez zikinduriko 22 tona material jaso ziren 17 hondartzatan zehar sakabaturik. Fuelaren etorrerak hondartzetako bandera urdinak galtzea suposatu zuen, baina hondartzak ez ziren itxi.

Bide judizialaren barnean aipatu beharra dago Euskal Erakunde arteko Batzordeak *Prestige*-ren enpresa sailkatzailearen aurka (American Bureau of Shipping) ardura moduan gutxienez 50 milioi dolarreko eskakizuna zuen demanda zibila aurkeztu zuela Ameriketako Estatu Batuen Auzitegi Federalean 2003ko maiatzean.

Hondoratzetik urtebetera, iturri ofizialek informatu zuten lehorreko garbiketa operatiboek guztira 3.000 tona fuel bildu zituztela euskal hondartzetan, krisiaren kudeaketan 3.000 pertsona aritu zirela (Foru Aldundietakoak, Gurutze Gorri eta DYako boluntarioak, sorosleak, AZTIko teknikariak eta

Eusko Jaurlaritzako langileak), eta euskal erakundeek fuelaren aurkako lanetan 55,8 milioi euro gastatu zituztela.

Prestige isurketaren zenbait eragin Hego Euskal Herrian

Gatazka ekologikoez sortzen dituzten ondorioei —baita edozein gatazka sozialen ondorio eta eraginei— mugak azaltzea erraza ez bada ere, aipatzera goazen bi alorrak, ekologikoa zein ekonomikoa, osoki aipagarriak izanen dira geroz izan ziren gizarte mugimenduen erantzunak ulertzeko. Hala ere, jakina da, ondorioak anitzak eta afera esparru askotan atzeman zirela.

Ekosisteman

Prestige-ren fuel isurketak euskal ekosisteman kalteak eragin zituela eta eragiten jarraitzen dituela esatea erraza bada ere, bost urte igaro ondoren kalte horiek zehaztea ez da horren erraza, ekologistek aipatzen diguten moduan: «ondorio ekologikoak oraindik ez dakizkigu zeintzuk izanen diren»; «lehenengo hilabeteetan atzeman ziren eraginak eta urteak pasatu ahala ager daitezkeenak desberdinak izango baitira».

Aipatu izan dugu jada euskal administrazioen lehen ekimenen artean euskal ekosistema baliotsuenak babesteari begira neurriak hartzea izan zela; horretarako zenbait itsasadarren bokalean itsas-hesiak jarri izan ziren, horiek eraginkortasun maila ezberdinak izan zituztelarik. Lehenengo itsas-hesiek ez zuten bere funtzioa ongiegi burutu eguraldiak kalteak eragin zizkielako edota fuela gainetik igaro zelako, bigarren itsas-hesiak zenbait kasutan enpresen interesgatik kenduak izan ziren (Urdaibain Murueta Untziola-ko ontzi handi bat itsasora irten zedin edo Plentzian enpresa batek itsasadarrean dragatze lanak egiteko).

Mota ezberdinetako ontziek fuel kopuru oso handia itsasoan jasotzea lortu bazuten ere (euskal arrantzaleen lana be-

netan handia izan zen), petrolio-ontziaren hondoratzetik urtebetera euskal kostaldean, hondartzetan batik bat, 3.000 tona fuel jasota zeuden (1.900 Bizkaia eta 1.100 Gipuzkoan). Hala ere, 2003ko azaroan euskal kostaldeko itsaslabarretan eta haitz guneeetan oraindik 20 eta 30 tona fuel inguru gertzen zirela suposatzen zen.

Petrolio-ontziaren hondoratzetik hiru hilabetera euskal administrazioek fuelaren isurketagatik gunerik kaltetuena Bakio eta Matxitxako arteko haitz gunea aipatzen bazuten ere, urtebetera Bakioz gain Sopela (hondartzak eta haitz gunea) eta Kobaroneko itsasadarra (Muskiz) aipatzen zituzten. Estatuko administrazioak berriz hondoratzetik urtebetera Kantauri itsasoko zortzi hondartza oraindik kaltetuak zaudela informatu zuen, eta horien artean Meñakoz —Sopela eta Barrika arteko kala— agertzen zen. Iturri ofizialeko informazio horiek argi uzten dute hondartzak ez bezala kostaldeko haitz gunek ez zirela behar bezain ondo babestu. Oraindik ere 2004ko apirilean, petrolio-ontziaren hondoratzetik 17 hilabetera, 20 tona fuel bildu ziren euskal kostaldean.

2003ko hondartza sasoi justu hasi baino lehen kostaldeko uren 4.000 analisi burutu ziren, eta iturri ofizialen arabera ohikoa zen baino kalitate hobea eskaintzen zuten euskal kostaldeko urek. Horrela, ekainean hondartzak zabaltzea deliberatu zuen Eusko Jaurlaritzak.

Uretan bizi diren izaki bizidunei fuelaren isurketak zein eratan eragin zien zehaztea ez da batere erraza. Iturri ezberdinetatik jaso dugun informazioaren arabera, mikroorganismoak lirakeke fuelaren kalterik arriskutsuenak jasan zituztenak, eta fuelak baliteke kate trofikoak aldatu izana, itsasoan dagoen oreka apurtuz.

Desoreka horrek eragin zuzena izango zukeen zenbait arrainen kantitatean arrantzaleek ikusi eta jasan zuten murriztapenarekin, antxoa eta berdela adibidez. Dena den, beste faktore batzuek ere eragina badute: sare pelagikoen erabilerak, gehiegizko arrantza, ugalketa aldiak ez errespetatzea edota arrantza kuotak gainditzea.

Baina nabarien ikusi zena, eta pertsona askoren bihotza mindu zuena, hegaztiak jasan zuten kutsadura izan zen.

Espainiar Ornitologia Elkarteak (SEO) eta Bird Life hegaztien babeserako erakundeak, 2003ko martxoan, isurketatik hiru hilabete eta erdira, kaleratu zuten txostenaren datuak erakusten dizkizuegu ideia har dezazuen:

	<i>Kutsaturiko hegaztiak</i>	<i>Hildako hegaztiak</i>	<i>Guztira</i>
Bizkaiko kostaldea	330	1531	1861
Gipuzkoako kostaldea	280	1591	1871
Guztira EAeko kostaldea	610	3122	3732
Atlantiko eta Kantauri osoa	5.655	17.105	22.802

Martin arrunta (*Uria aalge*) eta lanperna-musua (*Fratercula arctica*) ditugu ezberrik gabe gehien kalteturiko espezieak.

Azkenik, Ekologistak Martxan elkarteak 2004ko apirilean aditzera eman zuenaren arabera, isurketa hasi eta 17 hilabete bitartean Portugal eta Frantzia arteko kostaldean bilduriko 23.181 hegaztiak kalteturiko hegazti guztien %10 baino ez ziren izango.

Ekonomian

Lehen mailako arazo ekologiko baten aurrean gaudenean ekonomiari buruz hitz egitea materialistatzat jo daitekeen arren, ezin dezakegu ahaztu *Prestige*-ren fuel isurketak ondorioak izan zituela bai EAeko ekonomia zein turismoan.

Lehenengoari dagokionez, Bizkaiko eta Gipuzkoako Foru Aldundiek eta Eusko Jaurlaritzak euskal kostaldera heldutako fuelari aurre egiteko harturiko neurri guztien kostua 56 milioi eurotan baloratu zuten hondoratzetik urtebetara zein bi urtera eskainitako datuen arabera. Kontu horietan ez zen aintzat hartu arrantzaleek antxoa eta berdelean galdutako (edo irabazteari utzitako?) dirua, fuelaren eta beste kontzeptuen eraginez arrantzuriko kantitate txikiagatik. Gas-tuei euskal administrazioek egin zieten aurre, EAEn inda-

rrean dagoen Kontzertu Ekonomikoa dela medio, eta ondoren Estatuko administrazioari ordaindu beharreko kuptik deskontatu zitzaizkion.

Estatuko administrazioaren partetik, EA Eri dagokionez, 2.900 euroko zerga hobariak eman zizkien 2003ko maiatzean 36 euskal enpresei *Prestige*-ren isurketak eragindako kalteak arintzeko, eta jada ekainean isurketagatik kalteak izandakoek kalte-ordainak jasotzeko dekretua onartu zela informatu zuen. Bien bitartean, Europako Legebiltzarrak, petrolio-ontziaren hondoratzetik urtebetera, Europako Batasuneko Elkartasun Fondotik 8,6 milioi eurotako diru-laguntza onartu zuen espainiar Estatuarentzako *Prestige*-ren hondoratzeak sortutako kalteak finantza zitzaizkion.

Turismoari dagokionez, 2003ko otsailean, fuelaren etorrera masiboarekin batera, euskal kostaldeko hotel eta talasoterapia guneak jada kezkatu agertu ziren epe erdira bezero gutxiago izan zezaketelako, eta badirudi behintzat zer edo zer igarri zutela: ekainaren bukaeran Bizkaiko kostaldeko herrietan uda sasoiari alokatzen ziren pisuen betetzea erdira jaitzi zen aurreko urteekin konparaturik. Arrazoiaren artean, etxebizitzaren prezioaz eta klima eguzkitsuan egonkortasunik ez egoteaz gain, *Prestige*-ren isurketak eragina izan zuela ezin uka daiteke.

Turismoari loturik, petrolio-ontziko fuelaren isurketak eragin zuen beste ondorio bat euskal hondartzek beren kalitatea «ziurtatzen» duen bandera urdina galtzea izan zen. Isurketa aurreko udan ikur hori lortu zuten bederatzi euskal hondartzetatik soilik lauk lortu zuten 2003ko uda bandera urdinarekin hasia, baina pozak ez ziren gehiegi iraun, ekainean egoniko fuelaren etorrerak uztailaren hasieran bandera galtzea suposatu baitzuten. Administrazioak, hala ere, turismoak sortzen dituen etekinei eutsi nahi izan zuten, eta zentzu horretan zenbait proposamen «burutsu» entzun ziren: bitxikeria moduan eta horien adibide gisa, Sopelako udal gobernuak hondartza parean igerileku handi bat ezartzea aztertzen zuten.

Aktore sozialen jokabidea

Arrantzaleak

Fuela euskal kostaldean agertzearekin batera Eusko Jaurlaritzako arduradunak laster konturatu ziren baliabide nahikorik ez zutela fuela itsasoan jasotzeko, eta, arrantzaleen neguko geldialdia zela aprobetxatuz, horiengana jo zuten fuel bilketa lanetan ari zitezten.

2002ko abenduan zehar Eusko Jaurlaritzako eta Arrantzaleen kofradietako agintarien eta AZTIko teknikarien artean bilerak burutu zituzten lana koordinatzen hasteko, azken horiek fuela jasotzeko sistema bereziak eta bilketa sareak arrantza-ontzietan probatzen zituzten bitartean. Hilabetean zehar fuela itsasotik jasotzeko prestaturik zeuden ontzien kopurua handituz joan zen (25etik 70era), eta jada ontzi batzuk (10 inguru) euskal kostaldera ailegatzen ziren fuel orbanen bila irteten hasi ziren.

Urtarrilean, fuel orbanen etorrera ugaritzearekin batera, fuela biltzera astean zehar irteten ziren ontzien kopurua 35 ingurura handitu zen. Horrez gain, hilaren 23 eta 24an 760 arrantzale zeramatzen 69 euskal arrantza-ontzi Asturiasko kostaldera abiatu ziren fuela jasotzera, eta bi egunetan 1.250 tona batzea lortu zuten. Garai horretan kirol-ontziek ere fuela biltzen jardun zuten, Donostiako badian adibidez.

Baina Asturias aldean jasotako fuel kantitate handiak ez zuten ekidin otsailean marea beltza euskal kostaldera hurbiltzea, eta arrantzaleek horri aurre egiteko benetako lan gogorra burutu zuten. Hilaren lehenengo bost egunetan 120 ontzi aritu ziren batez beste fuela biltzen, 1.230 tona bilduz; eta otsailaren 6an 210 ontzi aritu ziren euskal kostaldean, egun batean 2.000 tona fuel jasotzea lortuz. Hilaren 9tik 13ra bitartean egunero 130 ontzi, batez beste, irten ziren fuela biltzera, guztira 3.330 tona fuel jasoz. Bitartean Bizkaiko eta Gipuzkoako kofradietako lehendakariak salatu zuten kutsaduraren aurkako ontziek fuel orbanak zatitu eta sa-

kabanatzen zituztela, eta Gobernu zentralaren eragingarritasun eza ikusirik Eusko Jaurlaritzak itsaso eta arrantzako eskumenak izatea aldarrikatu zuen.

Otsailaren 14an, euskal administrazioen arduradunen eta arrantzaleen arteko zenbait bileraren ostean, Eusko Jaurlaritzak euskal kostaldean arrantzatzea eta itsaskiak harrapatzea galarazi zuen, eta berdelaren arrantza-aldia itxi zen. Azken erabaki horren eraginez, 2.000 arrantzale eta arrantza sektoreko beste 1.000 langile kaltetu zirenez, Eusko Jaurlaritzak sei milioi euro zuzendu zituen kaltetuen diru-laguntzetarako.

Otsailaren 15etik aurrera arrantzaleek itsasora irteten jarraitu zuten fuel bila antxoaren arrantza-sasoia arriskuan ikusi baitzuten, eta hila bukatu bitartean beste 3.675 tona fuel biltzea lortu zuten; martxoaren 1a bitartean, AZTI eta Eusko Jaurlaritzaren datuen arabera, euskal arrantzaleek 19.395 tona fuel jasotzea lortu zuten guztira. Aldi berean, euskal agintarien eta Arrantzaleen kofradien artean akordio batera iritsi ziren, fuela biltzeko arrantzaleek erabiltzen zituzten arrantzarako sareen kostua Eusko Jaurlaritzak bere gain har zezan.

Martxoaren 10ean, Osasun Publikoko ikuskatzaileek 3.000 arrain azterturik, isurketaren ondorioz horietako bat ere ez zegoela kaltetua jakin zen; geroago maiatzean 4.539 azterketa burutu zituzten berriro ere emaitza negatiboak lortuz.

Martxoaren 17tik aurrera EAEko kostaldean inguraketa sareak ezik gainerako amu bidezko arrantza berriro baimendu zen arren, Kantauri kostaldeko arrantzaleak astebete beranduago arte ez ziren arrantzara irten, fuela biltzen ibili ziren ontziak garbitu behar izan zituztelako. Hilaren 20tik aurrera ontzi-jabeek, arrantzaleek, merkaturatzaileek eta arrantza egitea debekatuta egonagatik kalteak jasaniko beste sektoreek (izotz fabrikak, sare egileak, laguntzarako langileak...) Eusko Jaurlaritzari laguntzak eskatzeko epea 15 egunez zabalik izan zuten. 4,7 milioi euroko aurrekontuko laguntza horien izaera kalte-ordainekoa, premiazkoa eta iragankorra izan zen; arduradunen esanetan, kantitatea handitu zitekeen beharren arabera.

Azkenik, apirilaren 1ean, EAEn inguraketa sareekin arrantzan egitea baimentzarekin batera, antxoaren arrantza-sa-soia hasi zen. Baina pozak ez zien gehiegi iraun arrantzaleei: maiatza bukaeran Kantauri itsaso osoko arrantzaleek gobernu espainiarrari diru-laguntzak eskatu zizkioten antxoa eta berdel kantitate urriak arrantzatu izana *Prestige*-ren fuel isurketak antxoaren elikagaia —planktona— desagertzea eragin zuelakoan, eta horren ondorioz antxoak beste leku batzuetara alde egin behar izan zuelakoan. Antxoaren arrantza-sa-soia ekainaren 25ean itxiztat eman zuten arrantzaleek, «historiako txarrena» haien esanetan, soilik 3.000 tona antxoa arrantzatu baitzuten.

Prestige hondoratu eta urtebetera, Espainiako Ozeanografia Institutuko (IEO) kutsadura arduradunaren esanetan, isurketaren ondorioz kutsadura maila handiena zuen gunea Santander eta Bidasoa artekoa zen, euskal arrantzaleen gunea hain zuzen. Urtebetean 1.000 euskal arrantzaletik gora eta 215 arrantza-ontzi aritu ziren itsasoko fuela jasotzen, guztira 21.000 tona bilduz; hori itsasoan arrantza-ontzi guztiek jasotakoaren %59 zen eta Bizkaiko Golkoan arrantza-ontziek jasotakoaren %75.

Datu horiek argi adierazten dute krisi ekologikoaren hasieratik arrantzaleek buruturiko bilketa lana guztiz beharrezkoa izan zela benetako marea beltza euskal kostaldean saihesteko.

Boluntarioak

Galiziako kostaldearen egoera tamalgarria telebistako irudi eta egunkarietako argazkien bitartez ikusteak pertsona askorengan horren aurrean zerbait egin beharra zegoelako sentsazioa sortu zuen, aspaldian gertatu ez bezala. Hala, azaroaren bukaeran eta abenduan zehar EAEko 1.500 pertsona inguru prest azaldu ziren bai Galizian bai euskal kostaldean era boluntario batean garbiketa lanak burutzeko⁷.

Eusko Jaurlaritzaren eta Bizkaiko Foru Aldundiaren aldetik, lehen momentutik azpimarratu zen euskal kostaldean

Foru Aldundiko zerbitzuekin eta Gurutze Gorriko eta DYAko boluntarioekin lanean aritzeko pertsona nahikoa zeudela eta gainerako boluntariorik ez zela behar.

Fuela euskal kostaldera kantitate handitan iritsi zenean, 2003ko otsailean, Euskal Udalen Elkartearen (Eudel) eta Euskal Herriko Unibertsitatearen artean akordioa sinatu zen ikasleak boluntario gisa garbiketa lanetan aritzeko. Otsailean ere ezagutu zen kostaldeko udaletako boluntario erregistroetan 1.500 pertsona zirela izena emandakoak, eta beste horrenbeste ekologista eta surf elkarteetan.

Azkenik, martxo bukaeran, behin otsaileko fuel etorrera masiboa igarota, Eusko Jaurlaritzaren eta Lurra elkarte ekologistaren artean akordioa erdietsi zen, garbiketa lanak era antolatuan burutzeari begira boluntarioen zerbitzua martxan jartzeko Bizkaiko kostaldeko itsaslabar eta haitz gune batean.

Surflariak

Abenduaren 5ean, fuela Bilboko portuko ingurunera heldu eta berehala, bizkaitar surflariak kostaldea garbitzeari ekin zioten, Uribe Kostan batez ere. Lehen egun horretan Sopolako Peña Txuri Surf Taldeko dozenaka kide Bizkaiko Foru Aldundiko langileei fuela biltzen laguntzen ibili ziren Sopolako hondartzetan. Soilik egun bi beranduago, Euskal Herriko Surf Federakuntzak (EHSF) antolaturiko autobus batean, euskal surflariak Galiziara joan ziren kostaldearen garbiketa lanetan laguntzera.

Oraindik abenduaren erdialdera EHSFko surflariak informatu zuten beraien kontura kostaldea garbitzen ari zirela. Eusko Jaurlaritzak boluntarioen parte-hartzea ez zuenez onartzen, surflariak eurek garbiketa enpresei erositako baliabideekin edota noizbait udalen batek utzitako tresneriarekin aritzen ziren kostaldea garbitzen.

Surf taldeko klub ezberdinen artean gomendioak emateko sare bat eraiki zuten eta nahiko kritiko agertu ziren Bizkaiko Foru Aldundiarekin, erakunde horretako langileek soilik

hondartzak garbitzen zituztelako, haitz guneak fuelez zikin-
durik utziz. Surfari batek argiki adierazi digu: «kostaldea
haiantzako [Instituzioentzako] hondartzak bakarrik dira...
bestea bost axola!».

Ekologistak

Petrolio-ontziaren fuela abenduaren 5ean Bizkaiko kostal-
dera ailegatzearekin batera, euskal erakunde ekologistak la-
nean hasi ziren.

Lurra plataformak, Euskal Herriko kostaldeak dituen 225
kilometroetatik hondartza soilik %10 zela gogoraraziz, «Kos-
talde metro bat, euskaldun bat» kanpaina abiatu zuen. Eko-
logistak Martxan elkarteak, ikuskapen taldeak antolatu eta
telefono bat martxan jartzeaz gain, euskal administrazioei
jada itsasoan ikusiriko fuel orbanak bertan biltzea eskatu
ziren, horiek itsasertzera heldu baino lehen. Horrez gain la-
rrialdi-gune bakarra sortzea proposatu zuen, non ekologis-
ta taldeek ordezkari izan beharko bailukete.

Galiziara joandako boluntarioekin egon ostean, zenbait
talde ekologistak euren kezka azaldu zuten beharrezkoak zi-
ren segurtasun neurririk hartu gabe fuela biltzeak izan zi-
tzakeen arriskuei buruz; eta administrazioei boluntarioen
esku kalitatezko materiala jartzea eskatzeko eta *Prestige*-ren
isurketak sortutako kalte sozial, ekologiko eta ekonomikoen
konponketa aldarrikatzeko kontzentrazioa iragarri zuten
abenduaren 20rako Bilbon.

2003ko urtarrilean zehar, fuela maizago eta kostaldeko
puntu ezberdinetara heltzearekin batera, talde ekologistek
argiago ikusi zuten instituzio ezberdinen arteko koordina-
zio falta, eta euren kritikak areagotu zituzten, batez ere gai
bitan: fuela biltzeko langile falta kostaldean eta fuelez kutsa-
turiko animalien kudeaketa.

Lehenengo gaiari dagokionez, Izate (Barakaldoko inguru-
men taldea) eta Gernikako Ekologi Lan Taldea izan ziren le-
henak salatzen asteburuetan oso langile gutxi aritzen zirela

euskal kostaldea garbitzen, eta gutxi horiek soilik areazko hondartzetan aritzen zirela, itsaslabarrak eta harri-koskorreko hondartzak baztertuz. Arrantzaleek ere jaieguna asteburuan hartzen zutenez, fuel orbanak kostaldeko haitzetan itsasten ziren, eta egoera horren aurrean euskal instituzioek boluntarioak beharrezkoak ez zirela esaten zutenez, horiek baliabide nahikorik gabe aritu behar izaten zuten fuela kentzen.

Otsailaren hasieran, fuela euskal kostaldera kantitate handitan ailegatu zenean, Ekologistak Martxan taldeak bilketa lanetan eraginkortasun handiagoa, instituzioen aldetik koordinazio hobea eta gardentasun handiagoa eskatu zuen. Izan ere, Toki Agenda 21 zuten eta fuelez kaltetuak izan ziren udalek ez zituzten ez Ingurumen Kontseiluko aholkulariak ez Ingurumen Foroak konbokatu, eta talde ekologistaren iritziz, bere kabuz ari ziren boluntarioekin eta oro har herritarrekin bilerak burutu behar ziren informazioa emateko eta zalantzak argitzeko.

Otsailaren erdialdera, Batzorde zientifiko-teknikoak kala, estuario eta haitz guneen garbiketa lanetarako Jardunbide Protokoloa onartu zuen. Ekologistek positibotzat jo zuten eduki aldetik, baina zalantzakor agertu ziren ez baitziren epeak eta baliabide ekonomikoak zehazten. Talde ekologistek oso garrantzitsutzat jo zuten krisi osoan zehar gunehorietan aritzea; haien iritziz: «irizpide ekologikoa kontuan hartuz, ziur asko itsaslabarrean eragindako kalteak izango ziren negatiboak [...] hareatzek balio ekologiko gutxiago dute itsaslabarrekin konparatuz».

Jardunbide Protokoloaren edukiak positibotzat jo arren, hori onartu eta hurrengo asteburuan Ekologistak Martxan, Gernikako Ekologi Lan Taldea, Plentziako Txipio Bai elkarte ekologista, SEAR, Zumaiako Natur Taldea, Sopelako Peña Txuri Surf Taldea eta Barrika Surf Taldea elkarteek fuela zuten haitz gunek garbitzeko protesta ekintza burutu zuten.

Otsail eta martxo bitartean itsasadarretan jarritako itsas-hesien inguruan arazoak sortu ziren; komentatu dugunez, euren eraginkortasuna maila ezberdinetakoa izan zen, eta ba-

tzuek uste baino lehen kendu ziren. Azken kasu horietako bat Plentzian izan zen, non enpresa batek itsasadarreko dragatze lanak egiteko itsas-hesia kendu baitzuen eta horrek fuela itsasadarrean barrena sartzea ekarri baitzuen. Horren aurrean, Txipio Bai elkarteak Eusko Jaurlaritzako Biodibertsitate Zuzendaritza eta Ingurumen Saileko Bizkaiko ordezkartizan salaketa jarri zuen kutsaduraren aurkako itsas-hesia berriro ipin zezaten.

Martxoaren bukaeran, behin fuel etorrera masiboa igarota, Lurra Plataformaren eta Eusko Jaurlaritzaren artean Bizkaiko haitz eta itsaslabar gune batean boluntarioek garbiketara lanak era antolatuan burutzeko akordio lortu zen. Hurrengo egunean, PPko bozeramaile batek adierazi zuen ezen Eusko Jaurlaritzak boluntario sistema lehenago martxan ez jartzearen arrazoia sailburu ohi baten enpresa-interesak zirela. Lurrak PPko bozeramaileari frogak erakusteko eskatu zion eta Eusko Jaurlaritzari argibideak eman zitzaala, baina ez zuen inongo erantzunik jaso.

Hurrengo liskar nagusia erakunde ekologisten eta euskal instituzioen artean hondartza-sasoiarekin batera heldu zen. Sasoa heldu baino egun batzuk lehenago Eusko Jaurlaritzak 4.000 ur analisi burutu zituen, eta uraren kalitate ona bermatua zegoelakoan hondartzak irekitzea deliberatu zuen.

Uda hasieran aurreko urteko «bandera urdina» mantentzea lortu zuten hondartzetan⁸ Ekologistak Martxan, Gernikako Ekologia Lan-Taldea, Txipio Bai, Mutriku Bizirik, Zumaiako Natur Taldea eta Eako Kostaldea talde ekologistek «bandera beltzak» ezarri zituzten hondartzara bertaratzen zen jendea-ri hondartzaren egoera ekologikoaz ohartzeko. Talde ekologisten iritziz, «bandera urdinak» interes turistikoei erantzuten zien eta ikurra iruzurra baino ez zela salatu zuten.

Garai hartan ere, Lur Maitea Bizkaiko ekologi elkarteak Eusko Jaurlaritzaren aurka kereila kriminala jarri zuen fuelaren tratamendurako erabili zen Bilboko Portuko instalazioa, antza, beharrezkoak ziren izapideak burutu gabe abian jartzeagatik; eta Ekologistak Martxan elkarteak Euskaditik

autobusak antolatu zituen Galiziako Nunca Mais elkarteak Bruselan egin behar zuen manifestaziora joateko.

Petrolio-ontzia hondoratu ondoko lehen urtean zehar, Galiziako Nunca Mais plataformak izaniko ospea baliatuz, Sekula Ez Berririo plataforma sortu zen EAEn, ekologista talde, sindikatu, gizarte mugimendu eta Galiziako Etxeak osaturik. Plataforma plural horrek, hondoratzearen lehen urteurrenean, kontzentrazioa burutu zuen Bilboko Itsas Museoaren irekiera egunean, itsasoa omentzeko eta Estatuko administrazioari, Eusko Jaurlaritzari, Foru Aldundiei eta kostaldeko udaletxeei *Prestige*-rena bezalako ezbeharririk berriro gerta ez zedin beharrezkoak ziren neurriak har zitzaten eskatzeko.

Aktore sozialen jarrerak eta diskurtsoak

Arrantzaleen premia

Euskal arrantzaleen munduan *Prestige*-ren hondamendiaren berria zabaldu zenean, beste kolpe larri bat jaso izanaren sententzia azkar zabaldu zen. Horregatik ere, erantzuna arina izan zen eta sektore ekonomikoa baina zertxobait gehiago den giro horretan ohi den modukoa: gizarte mobilizazio azkarra, lan eskerga eta interesik gabekoa, baina aldi berean kinka larrian dagoen ekonomia baten defentsa juridikoa eta politikoa, dena batera eta dena azkar, euskal administrazio autonomikoarekin batera, baina horren mugak saihestuz.

Arrantza krisi larria jasaten ari da Hego Euskal Herrian, sektore ekonomiko legez eta bizimodu eta kultura bezala ere. Krisi ekonomikoa pairatzen dute euren batzeko ahalmena izugarri mugatu delako Atlantikoko arrantza-guneen agortzearekin batera, eta krisi kulturala sufritzen dute jendea ez dutelako topatzen ofizio horretan segitzeko, euskal kostaldeko kaiak bere arrantza izaera galtzen ari direlako industriaren eta, batez ere, kirolaren faboretan⁹. Itsas Geroa elkarteko¹⁰ partaide eta kofradien abokatu izaniko gure elkarrizketatuak esaten digun moduan, lehenengo erreakzioa

horixe izan zen, pentsatzea berriro ere Europako Batasuna arrantzaleen kaltetan ari zela petrolio-ontzien trafikoarentzat daukan erregulazioa dela eta.

Arrantza munduan kofradiak, enpresarien antolakundeak dira bizkarrezurra, eta horregatik askotan sektore horretan dauden mugimenduak ekonomizista eta instituzionalistatzat jo daitezke, presio talde baten antzera. Kasu honetan ere, kofradiek lehenengo pausoa eman zuten *Prestige*-ren hondamendiaren inguruan zabaldu ziren diligentzia judizialetan eurek ere parte izateko, balizko kalteengatik geroan ordainak jaso ahal izateko. Nazioartean sekulako hedapena izan behar zuen auzia Galiziako herri txiki bateko epaitegian zabaldu zen, eta komeriak izan zituzten euskal arrantzaleen abokatuek bertan eragin ahal izateko, oraindik posta elektronikorik ere ez zeukan galiziar prokuradorearekin.

Bide judiziala bi urteren buruan agortuko zen, epaitegitik kanpoko akordio batekin. Akordio horren bidez, bide judiziala bertan behera lagatzearen truke, Espainiako Gobernuak kalte ordain batzuk ordaindu zizkien kofradiei, egingdako lana eta erabilitako denbora ordaintze aldera, ez ordea jasandako etekin galeragatik.

Baina bide judiziala martxan ipintzearekin batera, arrantzaren inguruan dauden sare sozialak ere martxan jarri ziren.

Gizarte-sareaz ari garenean, esan behar dugu nolabait sare horrek ere badaukala oso eragin (*input*) erraza arrantzaz arduratzen den administrazio autonomikoan. Arrantza inguruko politikak transferituta daude eta Eusko Jaurlaritzak kudeatzen du sektore hori; baina, aldi berean, arrantzaren inguruko arazoak gaur egun nazioartekoak dira eta bereziki Europako Batasunaren inguruan konpontzen dira. Hori dela medio, kofradien eta Jaurlaritzaren artean elkarrekin lan egiteko kultura politiko komuna nahiko finkatuta dago.

Arrantza administrazioa abertzaleek eraman dute Jaurlaritzak ezagutu dituen agintaldi guztietan, eta arrantza kaiak dituzten herriak nabarmentzen dira bozka abertzale altua dutenen artean. Interes eta aldarrikapen komunak daude

administrazio estatalaren aurrean eta baita europar administrazioaren aurrean: boz propioa izan nahi dute kofradiek eta Jaurlaritzak Bruselan eta Strasburgon, eta ez Madrileko Arrantza Ministerioaren delegazioaren barnean joan behar izatea euskal arrantzaren interesak defendatzera.

Arrantzaleen borondatezko lanak eta batez ere efektibotasunak oso eragin positiboak izan zituen Hego Euskal Herriko gizartearen mobilizazioan, lan honen beste atal batean adierazten dugunez, baina errenta ona eman zion ere arrantzaleen irudiari ez ezik Jaurlaritzaren gestio-ahalmenaren balorazioari. Distantziatik ikusita, Itsas Geroa taldeko gure elkarriketatuak argi uzten digu arrantzaleak azken finean euren momentuan momentuko interesen alde ari zirela, eta nolabait interes horiek ordain txikia jaso dutenean orria pasatu dutela afera honetan, eta Jaurlaritzaren eraginkortasun irudia ez dela horrenbeste goraiatu behar: euskal kostaldean, egun, Galizian orain bost urte bezala, ez dago dispositibo eraginkorrik *Prestige*-rena bezalako hondamendirik gertatuz gero.

Arrantzaleen artean, beraz, kezka handia dago halako istripuek sortzen dituzten kalteen inguruan; Galizia aldean eratu den itsas autobideak arrisku handiak mantentzen ditu: trafikoa oso handia da eta emergentzia dispositiboak ez dira asko hobetu. Beste alde batetik, nazioarteko egoera, zurtasun juridikoaren aldetik, lehen bezain kaskarra da: petrolio-ontziek kraska bikoitza eduki behar izatea ez da ezinbestekoa oraindik, eta nazioarteko zuzenbidean dauden anbigutasun anitzak mantentzen dira; Estatu Batuetako zuzenbidean hain zabaldurik dagoen *erantzukizun objektiboa* garatzea —kalteak egon badira norbaitek erantzun behar du, azken kasuan Estatuak, baina erantzukizun zuzena demostratzen ibili behar izan gabe— botatzen da faltan.

Surflarien sufrimendua

Prestige-ren hondamendia jasan eta EAeko surflariek zer nolako erantzuna eman zuten jakin ahal izateko, gaitza ger-

tatu eta su eta ke ibili ziren euskal surf taldeen artean Sopedako Peña Txuri Surf Taldeko kide bati elkarrizketa egin genion surflarien ekintzen balorazioak jasotzeko helburuarekin. Peña Txuri Surf Taldeko surf irakaslea da bera; *Prestige*-ren krisialdian, euskal kostaldea eta Galiziako kostaldea garbitzen ibili ziren surf taldeen koordinazio lanetan aritu zen.

2002ko abenduaren 5ean, fuela Bilboko portuko ingururera heldu eta berehala, Bizkaiko surflariak kostaldea garbitzeari ekin zioten, Uribe Kostan batez ere. Lehen egun horretan, Sopedako Peña Txuri Surf Taldeko dozenaka kide Bizkaiko Foru Aldundiko langileei fuela biltzen laguntzen ibili ziren Sopedako hondartzetan bertan. Nahiz eta administrazioak lasaitasun hitzak paratu, egoeraren aurrean «beldurra eta mina» sentitzea arrunta zirudien. Hasieran, inolako prebentziozko arroparik erabili gabe hasi ziren lanean, baina, orbanen kutsagarritasuna atzemanda eta esku soilez; eta erabilpen arrunteko tresnen bidez garbitzearen arriskuak aditurik, prebentziozko arropak izan arte itxarotea erabaki zuten.

Oraindik abenduaren erdialdera, EHSFko surflariak beraien kontura kostaldea garbitzen ari ziren. Eusko Jaurlaritzak erabateko beharra egon arte boluntarioen parte-hartzea onartzen ez zuenez, surf taldeak erakunde gisa zuten diruarekin enpresei erositako materialekin, edota noizbait udaletxeren batek ate azpitik utziriko tresneriarekin, aritu ziren kostaldea garbitzen. Peña Txuri Surf Taldeko kideak aipatu digunez, zenbait udalek materiala ez uzteko Eusko Jaurlaritzaren gomendioari uko egin eta material minimoa eman zieten fuela garbitzera zihoazenei. Enpresek ez zieten inongo beherapenik egin materiala erosteko orduan, nahiz eta bazekiten *Prestige*-k euskal kostaldean sorturiko hondamendia garbitzeko zela.

Kostaldeko zenbait udalek garbiketa lanetan boluntario moduan aritzeko zerrendak zabaldu bazituzten ere, surflariak ikusi zuten bertan izena emandako kideei ez zitzaizela deitzen. Bitartean fuelak ez zion kostaldera etortzeari utzi.

Eta ezinegon horren *sufrimendua* atzemanda, 2003ko urtarilean garbiketa lanetan jarraitu zuten euren kontura. Nahikoa jarrera kritikoa agertu zuten talde horiek guztiek Bizkaiko Foru Aldundiaren erantzunarekin.

Garatzen ari zen egoera guztiari administrazioak eman-dako erantzun urriaren kritika soziala zabaltzearen helburuarekin, surf talde batzuen arteko koordinazioaren bidez erantzun zuzeneko ekintzak antolatu ziren. Horien artean *txapapotearen eguna* (2002ko abenduan), non petrolio-ontzia hondoratzearen ondorioak umeei zuzenduriko ipuinen bitartez azaldu baitzituzten, baita kale antzerkien bitartez zein bertso saioen bitartez ere. Horrela, *performance* ekintzak maiz erabili zituzten talde horiek.

Askotan bildu ziren surfariak, talde ekologistak eta lanean jardun zuten erakundeak administrazioko kideekin, kostaldera fuela etortzea eteteko alternatibak proposatzeko asmoz. Horien artean *corta costas* izeneko sare batzuk jartzea proposatu zuten arren, administraziotik ez zen erantzun zuzenik eman.

Prestige-rekin gertatutakoa bizi garen munduaren beste adierazgarri bat baino ez dela aipatu izan du surf taldeko bozeramaile horrek: «gaurkoan guri gertatu zaigu pairatzea ondorioa, oraindino neurtu ez dezakegun ondorioa bestalde. Itzela izan zen guretik gertu dagoen lurra horren hondaturik ikustea; guk egunero ikusten genituen *Prestige*-ren ondorioak, egunero baikaude hondartzan». Horrekin guztiarekin atzeman zen ez gaudela prest aurrean ditugun arriskuei aurre egiteko, are gutxiago administraziotik erantzun zuzena emateko. Hortaz, kontu handiz ibiltzea da hoberena; izan ere, «naturaren aurka egiten ditugun gaitzak guregan bueltatzen dira berriro, [...] eta gaitzak guk pentsatu baino gertuago daude». Eta ondorio horiek denbora luzez irauten dute gure ondoan. Egun ere, *Prestige*-ren hondorapenaren arrastoak atzeman daitezke euskal kostaldeetan: «gaur egun ere, noizean behin, fuelez zikinduriko materialak eta orbanak hel-tzen zaizkigu kostaldera».

Ekologisten ardura

Prestige-ren krisi hartatik lau urte igaro zirenean, 2006ko udazkenean, euskal erakunde ekologistetako bi kiderekin elkartu ginen ekologista mugimenduaren balorazioa jasotzeko asmotan, hausnarketa burutzeko denbora igarotzeak eskaintzen duen ikuspegiak baliatuz.

Bata Hego Euskal Herrian aritzen den Ekologistak Martxan taldeko kidea dugu, eta bestea Urdaibaiko Biosfera Erreserba inguruan aritzen den toki mailako elkarte ekologistakoa; biak ere *Prestige*-ren krisi garaian lanean aritu ziren euskal kostaldearen defentsan, eta garai hartako errealitatea zuzenki ezagutu zuten.

Prestige-ren krisiaren inguruan euskal instituzioek harturiko erabaki eta eginiko kudeaketari dagokienez, gure elkarriketatuek balorazio positibo zein negatiboak egin dituzte hitz egindako gaiaren arabera.

Ezaugarri negatiboan artean, krisi hasieran emaniko instituzioen arteko koordinazio falta salatu dute ekologistek, bai kostaldeko Foru Aldundien eta Eusko Jaurlaritzaren artean bai azken horren Ingurumen eta Herrizaingo Sailen artean: «gauzak askoz hobeto egin ahal ziren, baina deskoordinazioagatik, jarduerak erdira geratzen ziren».

Instituzioen prestakuntza eta baliabide falta ekologista biek aipatzen diguten krisiaren irakaspena dugu. Administrazioaren gabeziari buruz, adibide adierazle moduan, Estatu espainiarrak 8.000 kilometroko kosta izanik kutsaduraren aurkako itsas ontzi bakar bat ez izatea aipatu digute, eta beti beste herrialdeei laguntza eskatu behar izatea kritikatzeko dute. Instituzioei buruz, oro har, ekologisten ustez hauxe ikasi zen: «administrazioak ez du ez prebentziorik ez baliabiderik hondamendien aurrean, ez du planik». EAeko arduradunei dagokienez, Urdaibaiko ekologistek honela esan digute: «baliabideen eskasia nabarmena zen ere Euskal Herrian [...]. Bertako politikariak eta teknikariak afizionatuak izango balira bezala agertu ziren, erabaki eta jarduerak inprobisazioan oinarrituz».

Eusko Jaurlaritzak harturiko erabakiei dagokienez, beste kritika batzuk ere aipatu izan dizkigute: Krisi Mahaian erakunde ekologistek ordezkari urria izatea, lagundu nahi zuten pertsona (boluntario) eta gizarte taldeekiko mesfidantza erakustea, irudi publiko ona ematearren hondartzatara ailegaturiko fuelaren bilketari lehentasuna ematea balio ekologiko handiagoa duten haitz guneetan itsatsitakoarekiko, edota ekainean hondartzatara joatea baimentzea fuela kantitate txikiagotan eta noizbehinka bazen ere heltzen zen bitartean.

Kostaldeko udal gobernuei dagokienez, salbuespen gutxi batzuekin, horien inplikazio eskasa eta presentzia aktiboa ez izana aipatu izan digute.

Hasieran esan bezala, dena ez dira ezaugarri negatiboak. Izan ere, berriago da euskal instituzioek harturiko erabaki batzuk ekologista mugimendutik positibotzat jotzea. Horien artean, erakunde ekologistek nahikoa baloratzen dute euskal instituzioek, Galizian ez bezala, harrokerian ez instalatzea eta gizarte eragileak kontuan hartzea, nahiz eta azken aspektu hori kostatu egin zitzaizen Urdaibaiko ekologistaren iritziz. Baita ere positibotzat jotzen dute Ingurumen Sailak erakutsitako umiltasuna gabezia zientifikoak zituela aitor-tzerakoan, eta horiei aurre egiteko besteren artean ekologisten ordezkari izan zuen Batzorde zientifiko-teknikoa eratu izana eta Herrizaingo Sailak zuzenduriko Krisi Mahaia jendeari informazioa helaraztea beste egoera batzuetan baino gehiago zaindu izana.

Eusko Jaurlaritzak eskaturik arrantzaleek eginiko lana, fuela biltzera itsasora irtetea hain zuzen, garrantzi handikoa eta oso positibotzat jotzen den erabakia izan zen elkarriketatutako bi pertsonen iritziz: «afera honetan hoberen egin zena galipotaren bila itsasora joatea izan zen. Gezurra badirudi ere, baliabide sofistikatuak ez izateko ildo horretan hartu ziren neurriak eraginkorrenak izan ziren»; «arrantzaleen lana haiek antolatu zuten [Eusko Jaurlaritzak]. Orain konturatzen gara arrantzaleen lana izan zela garrantzitsuena, arrantzaleek ekidin zutelako gure kostaldera milaka tona fuel heltzea».

Hala ere, euren ustez: «arrantzaleek jaso duten ezagutza, merezitakoa bada ere, konparaziozko bidegabekeria izan dela ematen du, bitartean beste pertsona eta gizarte talde batzuei ez baitzitzaien kontuan hartu. Azken finean, arrantzaleek eta patroiek eskerrekin eta sariekin batera dirua ere jaso zuten egindako lanagatik».

Euskal gizarteak hondamendiaren aurrean izandako erantzuna edertzat baloratzen dute ekologistek. Euskal Herriko zein Galiziako kostaldea era boluntarioan garbitzeko prest agertu zen jende kopuruaz osaturiko sarea (1.500 pertsonak izen eman zuten zerrendetan), jendea kalera irtetea protesta egitera edota sortu izan zen kontzientzia kritikoa ere positibotzat jo dizkigute.

Ekologisten ustez, instituzioen jarrerak, batez ere espainiar eta galiziarrenak, zerikusi handia izan zuen gizarteak buruturiko erantzunarekin: «administrazioak izan zuen jarreragatik gizarteak izan zuen erantzuna handiagotu zen [...]. Gizarteak ikusi zuen zer nolako gobernuaren bere aurrean eta mobilizatu egin zen, nire ustez gizartea izan da erantzun positiboa izan duen bakarra».

Krisiaren ardura nork izan zuen galdetuta, ekologista biek erantzun berdina eskaini izan digute: eredu ekonomikoak eta energetikoak. Kapitalismoa jotzen dute errudun gorentzat, haien iritziz horrek ahalbidetzen baitu interes ekonomikoak ingurumenaren gainetik ezartzea eta enpresek dirua aurrez-earren segurtasunean diru kopuru gutxiago inbertitzea.

Eredu ekonomikoa aldatu ezean kalteak ezin izango dira ekidin. Izan ere, beraien ustetan, petrolioarekiko egun izaten jarraitzen dugun dependentziarekin *Prestige* moduko istripuak errepika daitezkeela ohartarazi digute. Hortaz, eredu energetikoa aldatu beharra dagoela aipatu eta energia berriztagarrien aldeko apustua egiten dute.

Erakunde ekologistek, euren jokabidea baloratzerakoan, euren arteko koordinazioa erabatekoa ez izatea aipatzen dute ezaugarri negatibo moduan, eta etorkizunari begira arlo zientifikoa prestakuntza hobetzea eta azpiegitura eta ba-

liabide propioak garatzea hartzen dute erronkatzat. Horrez gain, instituzioei ikerketan eta prebentzioan inbertsioak egitea eskatzen diete, eta kostalde osoa babesteko plangintza globala beharrezkoa dela aipatu digu.

Baina badago *Prestige*-ren krisiak erakunde ekologistetan sorturiko beste eragin garrantzitsu bat, eta krisiaren aurrean izandako jokabidearen balorazioa egiterakoan hori positibotzat jotzea suposatzen duena, hain zuzen ere mugimenduak erakutsi zuen heldutasuna: «lehenengo unetik gugana hurbildu zen jende asko zerbait egin behar zuela sentitzen zuelako, eta, Galizian izandako ustelkeria politikoa ikusita, ez ziren administrazioez fidatzen. Hiritarrei galdetu behar ko litzaieke, baina une horretan jende askorentzat kreditu handia genuela ikusi zen».

Hala eta guztiz ere, badirudi *Prestige*-ren krisi garaian izaniko jokabide onak ez duela eduki erakunde ekologistei gustatuko litzaiekeen emaitza ona. Izan ere, garai horretan pertsona asko laguntzeko prest agertu baziren ere, erakunde ekologistetako militanteen kopuruan ez da hazkunde nabarmenik izan. Hots, boluntarioen legioak etorri ziren moduan etxera itzuli ziren.

Ondorioak eta irakaskizunak: edozein unetan, berriz gerta dakiguke!!

Prestige-ren hondamendia zela-eta eman zen mobilizazioaren testuinguruari dagokionez, esan bezala, garai horretan euskal gizartean Espainiako Gobernuarekiko jarrera kritikoez topatu ahal zuten aukera politikoen egiturari so egitea ezinbestekoa suertatu zaigu, gizarte mobilizazio gradu altua ulertu ahal izateko.

Izan ere, gizarte mugimenduen arrakasta esplikatzeko saiatzen garenean, *aukera politikoen egiturari* erreparatu behar diogu derrigorrez. Hau da, mugimenduak botere publikoa kudeatzen dutenengana iristeko ahalmena, horien barne-dibisioa, aliatu eraginkorrak... (Tarrow 1994; Barcena, Ibarra

eta Zubiaga 1996), baita sistema politikoa zabala ala itxia kontsidera daitekeen (Casquete 1998), hau da, mugimenduaren ekinbiderako espazioa dagoen ala ez (*input* zabala edo itxia) eta euren erabakiak inposatzeko erakundeek daukaten ahalmena, *output* indartsua ala ahula (Zubiaga 1995).

Prestige-ren hondamendiaren kontrako mobilizazioaren kasuan, erakundeek erabilitako *output* hori oso erabakigarria izan da. PPren gehiengo absolutuaren garaian, Espainiako Gobernuaren eta Eusko Jaurlaritzaren arteko erabateko talka instituzionalaren aroan, Madriletik zetorren orok deslegitimazio maila oso handia zeukan euskal gizartean; oso *output* ahula dator Madriletik eta gainera horri kontrako *output*-a jartzen zaio euskal administrazioaren aldetik: Jaurlaritzak dituen bitarteko guztiak —eta ez gara ari soilik arrantza administrazioaz, adibidez; Euskal Telebista eta irrati publikoen lanaz ere ari gara— erabiliko dira Aznarren gobernuaren hanka-sartze eta porrotak areagotzeko, aldi berean administrazio autonomikoaren ondo eginak azpimarratzen direla.

Horrela, gizarte mugimenduen *input*-a lagunduko du aparatu administratibo autonomikoak, kasu honetan bere jarduna ez dagoelako kolokan —ez oso maila agerikoan behintzat—, eta momentu horretan oso arerio arriskutsua den PPren gobernu zentrala deslegitimatzeke *input* herritar hori zeharo baliagarria delako. Galizia zein Madrilgo gobernariek, ingurumen katastrofe horren kudeaketa eskasarekin, euren dekadentzia politikoaren aztarna sendoak jarri zituzten (Barcena 2002).

Klandermarsek ohartarazten du protesta antolatu baino lehen nolabaiteko balorazio kolektibo bat egiten dela mobilizazio horren aurreikuspenei buruz, ea mobilizazioak zerbaiterako balioa izango duen. Horri «protestaren eraikuntza soziala» deitzen dio, eta protesta ekintzak hasi baino lehen ematen den ebaluazio-prozesua (Casquete 1998: 97). Kasu honetan, protestaren baliogarritasunari buruz Galizian egiten diren manifestazio handiek, Nunca Mais mugimenduak deiturikoek, eman zuten erantzuna eta hemengo komunika-

bideek mezu hori anplifikatu zuten. Gero, arrantzaleen ekinbideak esango du boluntarioen lana ere zeharo baliagarria eta praktikoa izan zela.

Dagoeneko ikasi eta ikusi dugu euskal gizartea mugimenduen gizartea dela (Casquete 2001). Izan ere, politikak bere mugak erakutsi dituelako hipotesiak anitzak dira egun, eta badirudi jendeak beste adierazteko formak eta formulak biltzen dituela antzinagoko joko politikoan erabiltzen zirenen aurrean. Horra gizarte mugimenduen logika. *Prestige*-ren adibidea eredugarria dugu osoki guri dagokigunez, eta Hego Euskal Herriari so ez daukagu dudarik «kaleetako logikak» «bulegoetako logikari» (Casquete 2000) pultsua irabazi diola oraingo apustuan.

Aztertu ditugun erakunde eta kolektiboek iritzi berberetan eztabaida-puntua: euskal administrazioak ez zuen erantzun aproposik eman gatazka honetan. Egia bada ere administrazioak berak bere arazoari aurre egiteko ezintasun tekniko-ezagupenezkoa aitortu izana positiboki baloratu zela. Hala eta guztiz ere, ingurumen gatazka honetan guztian prebentziozko politikarik ez azaldu izanak zehar agerian utzi du bat-batean datorren gaitz ekologikoari erantzuteko administrazioen ezintasuna. Auzia politizatuetik harago, erantzun eskasak ematea kezkarria iruditu zitzaion euskal gizarteari. Erantzun politiko baino politizatuekiko jarrera kritikoa hori, gizarteko agente sozial anitz kaleratzeko Aukera Politikoaren Egitura (APE) ezin egokiagoa izan zutelakoan.

Dena den, *Prestige*-ren hondamendia kasu esanguratsu bat izan da, non krisi ekologiko baten muinean ez ezik krisialdi sozial eta politikoan murgildurik, euskal gobernu autonomikoak, bere prestakuntza ezean eta hondamendiaren tamaina erraldoiaren aurrean, instituzioekiko nahikoa kritiko agertzen diren mugimendu eta talde sozial herritarrak (hots, euren jakintza eta eraginkortasuna krisiari eusteko) bere batzar «zientifiko-teknikoetan» onartu baitituzte.

Mendebaldeko herrietan, kapitalismo aurreratuak eragiten dituen aldaketa eta gatazka sozialak, gizarte mugimen-

duak aktibatzeke errezeta ona baino hobea dira (Beck 1998). Globalizazioaren¹¹ eredu ezin hobea den *Prestige*-ren ibilbideak aurreko logika horri erantzun baino ez dio egiten; 1976an Japonian eraikitako, munduan zehar (Letonian, Danimarkan...) ibilitako, Bahametako bandera erabiltzen zuen eta Finisterretik 45 kilometrora aldera egin zuen ontziak sortutako kaosak gizarteko agenteen aktibazioa eragin zuen.

Teknologiak gero eta autonomia handiagoa du gizarte eredu finkatzeko (Castells 1998), eta teknologien aurrerapena argiki doa bidea markatuz gizarte eredu motan. Eredu energetiko konkretu baten aldeko esfortzuak nabari sumatzen dira honezkero. Okerrerako edo txarrerako erabil daitekeen botere teknologiko hori ez da prebentziozko lanetarako erabiltzen, ezta bizi kalitatearen eta ingurumenaren zaintzaren aldeko lanerako erabiltzen ere. *Prestige*-ren hondorapenez geroztik gertatutako gizarte mugimendua horren guztiaren adibide bat baino ez da. Ekologisten aburuz, artean bizi zaigun hiper-optimismo teknologikoarekin kontuz ibili behar genukeela argi atzeman zuten *Prestige*-ren ingurumen gaitza azal-azalean bizi izan zutenok. Pentsa genezake, gure eredu energetikoaren *handikeri* arazo horren aurrean, *prebentzio printzipioa* aplikatzea hobe genukeela (Riechmann 2002). Euskal arrantzaleek diote gure administrazioak ez duela irakasgaia ulertu eta oraindik ere bitarteko tekniko gabe gabiltza: balizko beste istripu bat gertatuko balitz, egoera kritiko berberean geundeke eta gizarte, ingurumen edo ekonomi kalte larriak ordaindu beharko genituzke. Nunca Mais mugimenduaren gogoia ez da lortu.

Aldiz, orain dela gutxi sortutako aldaketa dugu mobilizazio anitzetan, gizarte mugimenduen agerpenarekin batera, gobernuz kanpoko erakunde eta boluntarioen presentzia nabarmena paratu izana. Nahiz eta askotan zaila den gizarte mugimendua non bukatzen den eta Gobernuz Kanpoko non hasten den jakitea (De la Peña 1999), *Prestige*-ren auzia ildo horretan kokatzen ote den galdetzen diogu gure buruari. Izan ere, erakunde sare itzela sortzeaz aparte (ekologista,

surflari, suhiltzaile...), gatazkari aurrez aurre begira jarri zitzaion milaka eta milaka boluntario, modu indibidual eta partikularrean.

Kontuan hartzekoa da euskal kostaldeko herri eta eskualdeak kapital sozial altuko lekuak direla. Asoziazionismo maila altua izateak ere *protestaren eraikuntza sozialean* (Casquete 1998) eragin handia izan zuen, agente sozialen mobilizazio azkarrean.

Premia, sufrimendua eta ardura, honako berbok erabili ditugu aztertutako agente sozialen jarrerak azaltzeko. Noski, oso sinbolikoa da surflarien sufrimendua: gazte surferoak euskal kontsumo gizartearen herri eta auzo aberatsenetan sortu dira eta azpikultura moduan garatu, baina sinbolikoa izanik sufrimendu hori erreala da; eta erreala, eta ez nolana hikoia, izan zen gazte horien erantzuna.

Premia, arrantzaleena. Baina euskal arrantzaleak, oro har, premia hori, euren lan eta bizimoduaren desagertzearekin lotzen den hori, ekologismoaren «denbora glazialaren» (Castells 1998) parametroetan kokatzen ari dira; hau da, itsas-fauna berreskuratzekotan euren jarduera murrizteko prest dauden, geroan ere euren ondorengoek arrantzan jardun dezaten, era eusgarrian. Ez da arraroa arrantzaleek eta ekologistek bat egitea *Prestige*-k eragindako hondamendiaren aurrean, kontuan hartzen badugu diskurtso mailan aspaldian bat egiten dutela, hain zuzen «denbora glaziala» —hurrengo belaunaldien eskubideen defentsa, azken finean— defendatzerakoan.

Eta ardura, euskal talde ekologistena. Deigarria da halako hondamendi baten aurrean mugimendu erreaktiboa izatearen topikoa (*ezetzaaren frontekoak*) arrastaka eramane behar duen ekologismoak ardura, antolakuntza maila altua eta gidarritza ahalmena erakutsi izana. Eta, batik bat, oso deigarria da gizarte zibil ez antolatuak ekologismoarekiko erakutsi zuen konfiantza: jendeak —edo, agian, jendetzak, Hardt eta Negriren adieran (2002 eta 2004), baina oso luze joko luke eztabaida horrek— zertxobait zehatza egin nahi zuen, mobilizatu nahi zuen eta talde ekologista antolatu eta jo zuen,

jakin badakielako hor daudela, eguneroko lanean, ezetzaren frontean eta baita alternatibak eta irtenbideak eskaintzen ere.

Sufrimendua, premia eta ardura, arriskuaren gizartean, geroan askotan agertuko diren egoera sozialak izango dira. Erreparatu besterik ez dago azken txosten zientifikoaren arabera klima-aldaketak eragingo dituen kostaldetako eszenatoki berriei. Zentzu horretan, gizarte zibilaren erantzunak nolakoak izango diren aurreikusteko giltzak izan daitezke.

Kostaldea; hondartza, hotel eta eguzki; turismo paketea baino gehiago aditzearen alde agertu ziren *Prestige*-ren ondorioak jasan eta su eta ke lanean ibili ziren agente sozial horiek guztiak. Bakoitzak bere motibazio partikularrekin, baina guztiek helburu bateratu batekin. Izan ere, kaltea hurbil baino hurbilago izateak pertzepzio kolektibo bateratua piztea eta erantzun aktibo, zintzo eta zuzena sortzea ahalbidetu zuen.

Hala ere, gauzak ez dira hain desberdinak egun. Egunero ehunka petrolio-ontzi erraldoi dabilta Kantauri itsasoaren kostaldetan eta arrisku handiak hor dirau, *Ocean Sapphire*-k Bilboko superportuan iazko azaroan gogorarazi zigun moduan. Neurri legal berriak jarri dira martxan Europa osoan; baina hain da asegitza gure petrolioaren egarria, edozein unean marea beltza gerta daitekeela. Eta orduan, agian, Sekula Berrero Ez!! esatea zentzugabea litzateke.¶

-
1. *Financial Times*-ek esana (*Gara*, 2002-11-24).
  2. Eusko Jaurlaritzak krisi hasieran fuela ikuskatzeko ontzi bi, Ertzaintzako helikoptero bi eta fuela biltzeko hiru atoiontzi erabili zituen. Aurrerago Gurutze Gorriko eta SOS Deiako baliabideak gehitu ziren.
  3. 1978an, *Amoco Cadiz* petrolio-ontziak Britainiako kostaldea 227.000 petrolio tonaz belztu ondoren, Frantzia sortutako Uraren Istripuzko Kutsadurari buruzko Ikerketa eta Esperimentaziorako Dokumentazio Zentroa.
  4. Batzordea hauek osatu zuten: Gobernuaren ordezkariordeak Bizkaian, Bizkaiko Itsas Kapitaintzak, Itsas Salbamenduko Koordinazio Guneko zuzendariak, kosta-mugetako arduradunak eta baita, besteak beste, Estatu Segurtasun Indarretako eta Herri-Babeseko arduradunek.
  5. Lehenago edo beranduago Batzorde zientifiko-teknikoan ordezkartza izandakoak dira: Eusko Jaurlaritzako Ingurumen Saila, Bizkaiko eta Gi-

- puzkoako Aldundiak, IHOBE (Ingurumen Jarduketarako Sozietate Publikoa), AZTI, Aranzadi zientzi elkarteak, CEDRE, Petronor, Euskal Herriko Unibertsitatea, Plaiaundi ekologi parkea, Insub urpeko ikerketarako elkarteak, Lanius ornitologi taldea eta Izate, Ekologistak Martxan eta Lurra talde ekologistak.
6. Ondasun publikoko espainiar enpresa. Ezbeharraren kudeaketa dela-eta oso kritikatu izan zen Galizian.
  7. Izena emateko tokiak hauek izan ziren: kostaldeko udalak, Gurutze Gorria, DYA eta Ekologistak Martxan, Lurra eta Eguzki talde ekologistak.
  8. Plentzia, Ea eta Laga Bizkaian, Gipuzkoan aldiz Zumaia.
  9. Gaztelaniaz informazio zehatza eta bibliografia aproposa hemen topa daiteke: Ezeizabarrena (2006).
  10. Itsasoaren inguruan garatutako balio sozial, kultural eta naturalen defentsan lan egiten duen elkarteak dugu hori, euren definizioaren arabera.
  11. *Financial Times*-ek esana (*Gara*, 2002-11-24).

Bibliografia

- Barcena, I.; Ibarra, P. eta Zubiaga, M. (1995): *Nacionalismo y ecología. Conflicto e institucionalización en el movimiento ecologista vasco*, Libros de la Catarata, Madril.
- Barcena, I.; Ibarra, P. eta Zubiaga, M. (1996): «Movimientos sociales y Democracia en Euskadi. Insumisión y Ecologismo», *Mientras Tanto* 62, Bartzelona.
- Barcena, I. (2002): «Prestige-ren erantzukizunak», *Euskaldunon Egunkaria*, 2002-12-16.
- Bechmann, G. (2004): «Riesgo y sociedad post-moderna», in J.L. Luján eta J. Echeverría (arg.): *Gobernar los riesgos. Ciencia y valores en la sociedad del riesgo*, Biblioteca Nueva, Madril.
- Beck, U. (1991): «La irresponsabilidad organizada», *Crisis ecológica y sociedad. Debats* 35-36, 30-37, Valentzia.
- Beck, U. (1998): *La sociedad del riesgo*, Paidós, Bartzelona.
- Cano, A. (2006): *Prestige ontziaren ezbeharra lau urte igarota: begirada bat Euskal Herriko mugimendu ekologistatik*. Argitaratugabea.
- Castells, M. (1997): *La era de la información. La sociedad red*, Alianza, Madril.
- Castells, M. (1998): *La era de la información. El poder de la identidad*, Alianza, Madril.
- Casquete, J. (1998): *Política, cultura y movimientos sociales*, Bakeaz, Bilbo.
- Casquete, J. (2000): «La sociedad vasco-navarra de movimientos», in J. Beriain eta R. Fernández Ubieta (koord.): *La cuestión vasca. Claves de un conflicto cultural y político*, Proyecto A Ediciones.
- Casquete, J. (2001): *Acción colectiva y Sociedad de Movimientos*, Eusko Jaurilaritza-Lehendakaritza, Gasteiz (Soziologiako euskal koadernoak).
- De la Peña Varona, A. (1999): *La presencia de los valores postmateriales en el discurso de la izquierda política vasca (1980-1998)*, UPV-EHU, Serie Tesis Doctorales.

- Ezeizabarrena, X. (2006): *El sector pesquero vasco ante la Unión Europea*, Pasaiaiko Portuko Agintaritzza, Donostia.
- Ferrin, M. eta Rubal, M. (2006): «Prestige, sociedad civil y democracia en Galicia», in I. Barcena eta J. Encina (koord.): *Democracia ecológica. Formas y experiencias de participación en la crisis ambiental*, Ed. Atrapasueños, Sevilla, 265-282.
- García González, C. (2005): «Riesgos y políticas sostenibles. Del huracán Katrina a la gripe aviario», *Hika*, 23-30, Donostia.
- Gómez, L. eta Ordaz, P. (2003): *Crónica negra del Prestige*, Ediciones El País, Madril.
- Gortazar, I. (2003): *Los piratas del Prestige*, Kale Gorria, Iparralde.
- Greenpeace (2002): *Prestige: Crónica de una marea negra*, Madril.
- Giddens, A. (1993): *Consecuencias de la modernidad*, Alianza, Madril.
- Gutierrez Bastida, J.M. (2003): *Galipote en la Costa Vasca*, Ekologistak Martxan, Bilbo.
- Hardt, M. eta Negri, A. (2002): *Imperio*, Paidós, Bartzelona.
- Hardt, M. eta Negri, A. (2004): *Multitud. Guerra y democracia en la era del Imperio*, Debate, Bartzelona.
- Martínez Gorriarán, C. eta Agirre Arriaga, I. (1995): *Estética de la diferencia*, Alberdania, Irun.
- Martinez, Z. (1998): «Participación en formas de acción colectiva y potencial de movilización colectiva en el País Vasco», *Inguruak* 21, 147-175.
- Munford, L. (1998): *Técnica y Civilización*, Alianza, Madril.
- Riechmann, J. eta Tickner, J. (2002): *El principio de la ecoeficiencia*, Icaria, Bartzelona.
- Sánchez, E. (2003): *La huella del fuel, ensayos sobre el «Prestige»*, Fundación Santiago Rey Fernández-Latorre, Coruña.
- Tarrow, S. (1994): *El poder en movimiento*, Alianza, Madril.
- Zubiaga, M. (1995): «Euskal Herriko mugimendu ekologistaren ingurune politikoak», in I. Barcena, P. Ibarra eta M. Zubiaga (1995).

Beste informazio iturri zenbait:

- *Deia*, *El Correo* eta *Gara* egunkarietako data ezberdinetako zenbakiak (2002ko azaroaren 14tik 2004ko otsaila bitartean).
- *Sustrai* 66 (2004ko negua). Eusko Jaurlaritzako Nekazaritza, Arrantza eta Elikadura Sailak eta Arabako, Bizkaiko eta Gipuzkoako Foru Aldundiek argitaratua.
- *Larrun* 63 (2003ko otsaila, zenbaki monografikoa): «*Prestige* edo itsas tragedia» (www.argia.com/larrun).
- *Cuadernos de Salud Pública* 20 (2003ko otsaila): «*Prestige* ontziaren hondamena eta osasun publikoan eragindako ondorioak».
- Peña Txuri Surf Taldea, Itxas Geroa, Ekologistak Martxan eta Gernikako Tailer Ekologista taldeetako partaideei eginiko elkarrizketak.

HISTORIA BIZIA

Jose Antonio
Arana Martijari
elkarrizketa

53 MIEL A. ELUSTONDO

Jose Antonio Arana Martijari elkarrizketa

MIEL A. ELUSTONDO

Idazlea eta argazkilaria

«Hau nobela bat da». «Hor beste historia bat ere badago»... esan izan digu Jose Antonio Arana Martijak (Gernika-Lumo, 1931) behin baino gehiagotan elkarrizketan ari ginela. Hamai-ka ikusia da, izan ere, gure solaskidea. Ondo bizitza betea du, berriketaldian erakutsi digunez. Jose Antonio baitan bat egin dute Euskal Herriko bi erakunde historikoren leloek: alegia, bateko Eusko Ikaskuntzaren «asmoz eta senez» eta besteko Euskaltzaindiaren «ekin eta jarrai» goiburuek...

Jose Antonio Arana Martija Gernikan jaio zen eta herriko ikastolan egin zituen lehenengo-lehenengo ikasketak. Bertan egingo zituen bigarrenak ere, 1936ko gerrak bide guztiak etenarazi izan ez balitu. Herria bonbardatuz gero, Frantziako erbestearen gazitik dastatu zuen familiarekin, 1939 arte. Muxikan jarri ziren bizitzen orduan, harik eta 1950ean atzera Gernikara itzuli arte. Aurretik, 1943tik 1947ra bitartean, zenbait apaiztegitan ikasi zuen.

1954an Zuzenbide ikasketak bukatu zituen Deustuan, Valladoliden titulaturatuta, eta 1957an, berriz, Ekonomiakoak, Bilbon. Enpresa lanean hasi eta 1961ean Maiteder Bareñorekin ezkondu zen. Bost seme-alaba dituzte.

Hirurogeiko hamarkadan loratu zen euskal kulturara: *Brisas Guerniquesas* aldizkarian parte hartzen hasi zen; gero, zuzendu ere egingo zuen argitalpen hura. Musikari dagokionez, Bogamazua izeneko zortzikotea osatu zuen herrian bertan eta eta zenbait disko ere grabatu zituen. 1962an, musikaren gaineko lehenengo artikulua argitaratu zuen *Tesoro Sacro Musical* aldizkari espezializatuan. Santa Zezilia, Andra Mari eta Hodeiertz koralak sortu zituen... urte askoan egingo zuen lanaren ezaugarriak. Kultur lanean ogibiderik ez baitzen, enpresan ari zen beharrez eta, hain zuzen, Gernikako Astra-Unceta fabrikari ari zen —lantegiko idazkari nagusia zela—, 1968an Bauriko espetxean sartu zutenean.

Musika izan du afizio eta ofizio handietako bat. Musika egin, egokitu, zabaldu, bildu, kritikak eta dibulgaziozko lanak idatzi... lan asko eta askotarikoa egin du Arana Martijak. Tartean da, adibidez, 1976an, *Música Vasca* liburua argitaratu izana. Edota, 1986an, *Eresoinka*, Eusko Jaurlaritzaren aginduz idatzitakoa.

Kultur eragile saiatu eta zaildua ere bada. 1964koa du *Jakin* aldizkarian argitaratu zuen lehenengo artikulua. 1966an Gernikako Seber Altube ikastola sortzeko lanetan jardun zuen. 1977-78an *Sakonki* izeneko jardunak antolatu zituen Gernikan, astean behingo hitzaldien bidez.

Kultur munduan ez ezik, politikan ere jardun zuen. ESB alderdiaren sortzaileetarikoa izan zen. 1977an, herriko zinegotzi izan zen, eta Bizkaiko Batzar Nagusietako ahaldun 1977-79an.

1978an, Euskaltzaindian hasi zen lanean, bibliotekaz arduratzan. Euskaltzain urgazle da 1979tik, liburuazain nagusi ordudunik. Berak asmatua da akademiaren bibliotekaren izena, «Resurreccion Maria Azkue». Euskaltzain oso, berriz, 1988tik hona. Erakundeko diruzain ere izana da. 1996an hartu zuen erretiroa.

Hamaika liburu, artikulua luze, saio eta idazlan argitaratu ditu, eta hainbat eta hainbat hitzaldi egin. Era berean, hainbat erakunde eta elkarteko kide da, edo izana: UZEIkoa —han ezagutu zuen Mikel Zalbide, eta gero berak proposatu euskaltzain—, Eusko Ikaskuntzako (1982an, esaterako, bertako

idazkari nagusi izatea proposatu zuen Adrian Celayak; 1987an, bestalde, Musika sailaren buru izan zen), Euskal Herriko Adiskideen Elkartekoa, Euskal Ikasketen Ameriketako Institutukoa eta Euskal Idazleen Elkartekoa (ohorezko bazkide izendatu zuten 1998an). Errekonozimendu eta sari guztien artean, bat du maiteen: batxilergoa amaitu zuenean, garai hartako errebalida azterketan lortu zuen ohorezko matrikula.

Gaur egun, oraindik, paper lanari eskaintzen dizkio arratsaldeak. Bateko artikulua eta besteko proiektua, esku bete lan bizi da...

Makina bat kontu ibili du elkarrizketa honetan. Liburu mar-dula beharko litzateke beraren idatzi, ibili eta egin guztiak biltzeko. Jose Antonio Arana Martijak bere baitan gorderik duena idaztea ez dagokio berari beste inori. Nekez egin lezake bestek. Berak, inori lana errazteko edo, egunerokoa idazteko ohitura du joan deneko berrogeitaka urtetik hona. Makina bat urtekari bete ditu honezkero, letra xehean eta txukun-txukun, bere historia, biografia atalak. Euskal Herriaren kronikaren parte ere badirenak, inondik ere. Urtekari horietan da benetako Jose Antonio, haren gorak eta beherak. Hil bitartean familia-koek beste inork irakurtzeko eskubidea ez duen biografia benetako osoa...

Jose Antonio Arana Martija. Zure deituren jatorriaz gura nuke jakin. Aranak bertakoa izan ezinik ez du, baina, Martijak?

Martija nafarra da. Martixenea, izan ere, Gorritin dago. Baserri eder bat. *[Zuhaitz genealogikoa atera du. Han dira Jose Antonioren bi adarrak ageri: Arana eta Martija. Eta R.M. Azkueri dagokiona ere egina duenez, erakutsi ere digu].* Lehengusina batek, Londresen bizi denak, ordenagailuz egin daukat zuhaitza, baina hura baino politagoa da nik eskuz egindakoa. Seme-alaben hirurogeita bi deitura ditut bilduak, denak euskaldunak.

Puru-puruak...

Bai, kar, kar, kar...

Gurasoen jatorria?

Aita, Gregorio, Muxikan jaioa 1902an. Ama, Kristina, Gernikan jaioa 1906an. Aita Gregorioren parteko aitaita Jose Agustin izan zen, Muxikakoa. Amama, Salbadora, Muruetakoa. Jose Agustin ganadu tratantea zen, Zornotzan bi-

zi zen. Baserriz baserri ibiltzen zen okela erosten, txahalak eta. Kontatu zidatenez, Salbadora amama Jose Agustinekin maitemindu zen baina neskari etxean utzi ez tratante batekin irteten —amamaren etxean goi mailakoak ziren, nonbait—, eta Salbadorak etxetik hanka egin zuen, gero ezkonduko zen gizonarekin. Horixe nobela arrosa! Hari horietatik gora joz atera ditut gure seme-alaben hirurogeita bi deitura euskaldunak. Gure ama Kristinaren gurasoei dagokienez, aita Meliton Martija Larrañaga zuen... Meliton Martijaren familian harginak ziren eta haietako batzuk, esate baterako, Itziarko eliza egitera etorri ziren. Beste batzuk, aldiz, Zornotzako eliza egiten etorri ziren lanean eta Zornotzatik Ibarrurira joan ziren bizitzen. Eta han jaio zen nire aitaitaren aitona. Baina Gorrititik da-

“

Gorrititik dator gure Martijaren iturria. Horregatik esaten dut nire jenio txarra Nafarroatik datorrela

”

tor iturria. Horregatik esaten dut nire jenio txarra Nafarroatik datorrela. Gorrititik hain zuzen.

Jenio txarrekoa zu? Ez zaitu inork jenio txarreko ezagutzen.

Batzuetan. Amorruak hartzen nauenean, esaten didate: «Atera da, Gorriti!».

Zenbat neba-arreba izan zineten?

Bederatzi gara. Neu, nagusiena. Denak bizirik gaude.

Zure izena, berriz? Ez Joserik ez Antoniorik aipatu didazu zure aurrekoetan.

Amak bi neba izan zituen: bata, Jose; bestea, Antonio. Lau-bost urterekin hil ziren biak. Izurritea edo halakoren bat izan zen. Ni jaio nintzenez, nire osaba izan behar zirenen izenak jarri zizkidaten, eta aitaitarena ere bai: Jose Antonio Meliton naiz ni, izatez. Bataio agirian ere hala dator: Jose Antonio Meliton Arana Martija. Aitaita Melitoni lehenengo jaio zitzaion loba izan nintzen.

Gregorio Arana, zure aita. Ama, Kristina Martija...

Barku kapitaina zen aita. Sota y Aznar konpainian nabigatzen zuen. Barku txiki batean ibili zen lehenengo, lehen ofiziala zela. Estatuko kapitainik gazteena izan zen, hemeretzi urterekin atera zuen titulua. Gero, barku handiago batera igaro zen, Axpemendi, artean Sota y Aznar konpainiakoa. Gerra ostean, Francok konpainia hura desegin zuenean, Axpemendi Monte Albertia jarri zioten izena. Esaterako, gure aitak Axpemendin eraman zituen Arroixelako portura Eusko Jaur-laritzak Banco Bilbaon zituen diruak, akzioak eta gainerako ondareak. Gure aita, izan ere, La Rochellen egon zen gerra amaitu arte... Hemen nobela bat idazteko lain dago.

Zuk esan.

Gernikako bonbardaketa eta gero, gu Bilbora joan ginen, izeko baten etxera. Handik, osaba batek Laredora eraman gintuen. Eskolara ere joan nintzen ni han, baina ganora

handirik gabe. Han jaio zen nire anaia bat ere. Frantziara erbestea etorri zen gero. Itsasontzian gindoazela, Bordeletik hurbil, motordun txalupa bat heldu zen, galdezka: «Gernikarrik bada itsasontzi honetan?». Gure amak hori entzun eta berehala hurreratu zen, hoska: «Nire gizona Gregorio Arana da». Hitz egin zuten, joan zen txalupa eta handik ordu betera atzera itzuli zen karameluak, gailetak eta horrelakoak ekarriz, gure aitaren partetik. Orduan jakin genuen aita bizirik zegoela, eta non zegoen. Ordu arte ez genekien. Galduta zegoelakoan geunden. Eta non eta han azaldu behar, Arroxelako portu militarrean... Hurrena, Saint Nazaire-ra iritsi ginen, itsasontziz, Naonedeko (Nantes) portu militarra. Hiru egunez han egon ginen...

Zein eta zein zineten?

Gure ama, haren lau seme-alabak eta bi izeko. Hiru egun, txabola handi batean sartuta. Azterketa medikua egin ziguten lehenengo. Ondoren, Villemandeur-era bidali gintuzten Paristik hurbileko herritxora. Oraindik gogoratzen naiz, nire bizitzako irudirik tristeena hangoa da, Villemandeur-ekoa. Tren geltokira heldu, jaitsi eta hango alkatearen zain nola egon ginen. Etortzekoa ei zen, bizitzeko etxe bat guri uzteko, baina alkaterik ez zen agertu han. Inor ez zen azaldu. Gure ama, lurrean jarrita, eta gu haren inguruan: nik sei urte, eta gure paretik pasatzen zen jendea guri dirua botatzen. Eskeko bati bezala. Horixe da bizi honetan dudan irudirik gogorrena. Txarrena ez zen hori izan. Handik hamabost egunera tifusa harrapatu nuen. Eraman ninduten ospitalera, eta hiru hilabete egin nituen inkomunikatuta! Beste oroitzapen bat ere badut: akordatzen naiz ama, kuzinatzen, Rivedoux-en, perrexila behar zuela. Gure etxetik berrogeita hamar metrora, halako bidezidor batean, izaten zen perrexila. Behar genuenean, hara joan, hartu eta kito. Orain urte batzuk joan nintzenean, gogoratu eta «Ea perrexila dagoen!», esan nion neure buruari. Eta joan nintzen... eta perrexila! Etxean daukat gordeta.

Aita ez zen zuekin?

Aita batetik bestera ibiltzen zen Frantzian. Bi hilabete behin edo bakantza edo holako bat ematen zioten eta etorzen zen. La Flotten bizi izan ginenean ere halatsu. Aita ez nuen sarritan ikusi. Beste kontu bat, harrigarria beharbada: aitak niri ingelesa egiten zidan, ikas nezan. Eta pixka bat ere ikasi nuen, irakurtzeko eta ulertzeko moduan. Gero, ikasitakoa erabili ez eta ahaztu egin zait. Ni etxeko zaharrena nintzen, etorkizuneko kapitaina, eta ingelesa ere erakutsi nahi zidan aitak. Aita dela-eta, berak badu ikustekorik nire musika zaletasunean. Gramofonoa ekarri zuen etxera, eta diskoak. Gernikako bonbardaketa baino lehen, gure etxean *Cavalleria Rusticana*, *Il barbiere di Siviglia* eta beste zenbait kanta entzuten ziren... Opera zalea zen. Ez zuen operarik osorik entzuten, baina bai aria batzuk eta.

1939an Euskal Herrira itzuli zineten.

Axpemendin etorri ginen denok, aita-amekin esan nahi dut. Itsasontzitik jaitsi eta amama Salbadoraren etxera joan ginen Bilbora. Aita atxilotu egin zuten berehala, Jaurilaritzaren balioak Frantziara eramane zituen ontziko lehen ofiziala izan zelako, eta Espainiaren kontra jarduteagatik. Gerra kontseilua eman zioten. Aitaita Melitoni entzunda dakit bizi guztiko kartzela ezarri ziotela, baina kontua da handik denbora gutxira etxera etorri zela, arazoa baten batek konponduta. Ez dakit nork esku hartu zuen han, baina kontua da etxean agertu zela aita.

Bilbotik Muxikara, han jarri zineten bizitzen...

Nire aita, lanik gabe, sei seme-alaba ordurako... Muxikan amamaren etxean bizi ginen. Gure aita saltzaile hasi zen, bizikleta bat hartuta. Ondarroaraino joaten zen, Lekeitiora, Bermeora, Markinara... Egun pare bat egiten zituen kanpoan, gauzak saltzen. Hala ateratzen zuen guk behar genuena. Ondorioz, inguruko dendari guztiekin izan zituen harremanak. Bilboko biltegi baten jeneroa saltzen zuen, janariak eta

beste. Gero, bere kontura hasi zen, handizka erosi, berak biltegia ireki eta saltzen. Orduan, laguntzeko eskatu zidan, neu nintzenez nagusia. Horrela hasi nintzen aitarekin biltegian, Gernikako Erdiko kalean zegoenean.

«Aita izena kanta beharrak, jarri dit bihotza bero...» zure lagun Xabier Amurizaren bertsoaren hasiera, «Aita» gaitzat hartuta kantatutakoa. Zure aitaren historiak ere kantatzeko moduko bukaera dauka...

... Basaurira kartzelara eraman nindutenean 1968an, gura-soak ni bisitatzera etorri ziren. Kontzientzian ezin kenduzkoa daukat: aitak hartu zuen disgustua! Hitus bat eman zion, eta elbarrituta geratu zen. Ni kartzelan ikusi eta etxean erasan zion. Hartu zuen inpresioa! Askotan pentsatu dut nire erruz hil zela aita!

Gernikako bondardaketa mugarri

1931ko martxoaren 10ean jaio zinen, Gernikan. Zein dituzu txikitako oroitzapenak?

Asko ditut. Ikastolara joan nintzen, Gernikan, lau urterekin edo. Ni baino nagusiago ziren ume denak. Haurtxo bat nintzen, andereñoaren altzoan beti. Sabiñe Ardantza zuen izena andereñoak. Elantxobekoa zen. Jaunartzea josefinetako komentu berrian egin nuen. Egun hartan Salvadora amamak opari eman zidan domina daramat oraindik lepotik zintzilik, kolkoan sartuta. Eta ez dut kentzen, erradiografiak ateratzeko ez bada. Sasoi hartan Jose Domingo Iturraran zen Gernikako parrokoa, euskaraz dotrinarik eman nahi ez zuena. Hau ere inportantea da...

Zer da inportantea?

Jose Domingo Iturraran markinarra zen. Bermeon egon zen parroko, eta handik hona etorri zen. Gernikan omenaldia egin zioten, Vatikanok monsinore izendatu zuelako. Abade artean famatua zen. Oso ondo egiten zuen euskaraz...

baina ez zuen ezer jakin nahi euskararekin, eta ez zuen uzten dotrina euskaraz ematen ere. Guk, ikastolako umeok, euskaraz ikasten genuen, eta dotrinara joan eta erdaraz? Garai hartan Seber Altube eta Julio Barreño ziren euskara arduradunak PNVko batzokian. Nik artean sei urte ez nituela ikastolan irakurtzen ikasi eta, bonbardaketa baino hiru-lau hilabete lehenago, irakurtze lehiaketa bat egin zuten batzokian. Bada, Seber Altubek eman zidan saria. Baina natorren dotrinara... Bonbardaketa aurretik, Gernikako kalean baziren hiru jesuita, ezagunak: Felipe eta Joan Jose Goikoe-txea eta Raimundo Olabide. Horiek ematen ziduten dotrina euskaraz. Hor beste historia bat dago, oso interesantea...

“

Artean sei urte ez nituela ikastolan irakurtzen ikasi eta lehiaketa batean saria eman zidan Seber Altubek

”

Zeuk duzu berba...

Jendeak esaten du bonbardaketa egunean ikusi zutela abadez jantzitako bat, Erdiko kaletik jesuiten etxerantz korrika zihoana. Olabide izan zela, biblia euskarara itzulita zuela —eskuz idatzita, inprimatu gabea—, etxean ahaztuta utzi eta haren bila zihoala, korrika... Geroko batean jakin dut ez zela bera izan. Behin, hara non nagoen afaltzen Donostian, senar-emazte batzuekin, eta haiek esan zidaten: «Ez zen izan Olabide bibliaren bila joan zena, gure osaba baizik, Martin Iriondo». Martin Iriondo gudarien kapilaua izan zen agustindarretan, jakin zuen jesuiten jauregia erretzen ari zela, han zegoela Olabideren biblia —biak abade, biak lagun, eta, pentsatzekoa denez, Olabideren lanaren jakinaren gainean zegoen—, eta bera izan zen biblia jesuiten egoitza atera zuena, erre aurretik. Martin Iriondo, donostiarra. Bestalde, Olabidek eskuz idatzitako biblia hori Kanalako elizaren aldarpean ezkutatuta egon zen, 1958an inprimatu zuten arte...

Gauza asko egon da aldarepean ezkutatuta herri honetan. Hori xe esaten zuten Serafin Esnaolari buruz, «paperak» gordeak zituela aldarepean Trintxerpen...

Olabideren biblia aldarepean egon zela bai, behintzat.

Ikastolan ari zineten ikasten. Dotrina, euskaraz, jesuiten eskutik eta parrokoaren borondatearen kontra... Zer euskara giro zen gerra aurretik Gernikako kalean?

Saraspen bizi ginen gu, auzotxo bat Gernikatik irteeran da-goena. Aitaitak etxe bat zuen han eta bertan bizi ginen gu, familia osoa. Hantxe jaiο nintzen ni, eta nire lau neba-arre-ba ere bai. Bada, «Melitonen etxea» zen hura. Bastida arki-tekto famatuak plano a egina... Saraspen bizi zen *Oskillaso*, Jose Basterretxea. Han euskara egiten zen. Kontua da Ger-nika bertako euskararik ez dagoela. Gernikan egiten den euskara da, gehienbat, errigoitiarrek, muxikarrek, arratzua-rrek, forutarrek eta bestetzuek ekarritakoa. Gernikara eto-rritako familiek mantendu dute euskara. Hor nahaste-bo-rraste bat egin da, euskara bat sortu da, bizirik irauten due-na, baina ez da, izatez, hirikoa. Da kanpotik Gernikara bizi-tzera etorritako baserritarrena.

Euskaraz bizi eta hazi zineten...

Saraspen bai, behintzat. Guretzat Gernikara «etortzea» izaten zen. «Goazen Gernikara!». Gura dut esan guretzat Saraspe zela gauza bat, eta Gernika aparte-aparteko beste bat. Baina Gernikako kalean ere egiten zen euskaraz, zeren eta bertan bizi zen jenderik gehiena alboko herrietatik eto-rritakoa zen, lan egitera eta bizitzera... Bertoko euskarān ba-daude hitz batzuk gipuzkerazkoak ere, zeren eta arma fa-brikak sortu zirenean Gernikan 1913an, Astra, Unceta, Es-peranza... eta abar, Eibartik ekarri zituzten armagileak, tek-nikariak. Eibarren bizkaieraz egiten da baina hango kutsu-ko euskara sartu zen Gernikan. Horrek beste nahaste bat gehiago ekarri zuen hona.

Gaur egun nahaste horrek irauten du, ala bertako euskara bat osatu da?

Esate baterako, nire euskara Errigoitin ikasi nuen, amama—Melitonen emaztea—, hangoa zen eta. Haren neba Errigoi-

tiko parrokoa zen. Seminariora joan nintzen ni 1943an, baina hara joan orduko urtebete egin nuen osabaren etxean latina ikasten. Nik, izatez, euskara han ikasi nuen, Errigoitin. Orain esan beharko genuke Gernikara etorritako jendearen euskara mota horiek bat egin dutela, nahastatu egin direla. Denok antzekoa egiten dugu. Gernikako kaletik Forura bi kilometro daude. Arratzura bi-hiru. Errigoitira, lau. Muxikara, bi eta erdi. Nola deitzen dio, bada, Atxagak? Euskal Hiria. Hemen, halako Gernika hiri bat esan beharko genuke.

Euskararen erabileraz Gernikan galdera egin dizut, *Jakin-era* bidali zenuen ohar bat gogoan hartuta, non euskararen erabilera galarazten den eliza giroan...

Jose Domingo Iturraran. Horrek galarazo zuen. Joseba Intxaustiri bidali nion oharra. Eta beste argazki bat ere bai, euskarazko errotulazioa zeukana, gainera borrotuta.

Errotulazio hori dela eta, jakin dudanez, Seber Altuberen familiak hilobia du Gernikako hilerrian. Zuk zaintzen duzu hura. Haren ondoan, Karmelo Etxegarairena. Bien tartean behar du euskarazko errotulazioa porlanez ezabatuta duen hilobia, Intxaustiri bidali zenion argazkian ageri dena...

Argazki hori ere bidali nion, bai. Intxaustiri bidalitako oharrean agertzen zen debekua Iturraranen kontua zen...

Iturraran asko izan dira herri honetan...

Bai. Iturraran horren loba bat abade egon zen Ondarroan, parroko, Emiliano Iturraran... eta hor kontatuko dizut gauza bat. Ni seminariotik atera nintzenean, baneukan oraindik hango erlijio kutsua, eta Adoración Nocturna Española (Gaueko Gurtze Espainiarra) izenekoan sartu nintzen, artean gazte-gazte nintzela, osaba baten gomendioz. Osaba hura Uribe zen. Hark eramanez ninduen gaueko adorazioa. Hiru talde zeuden han. Denak karlistak, karkak, frankistak... zer

“

Seminariora joan nintzen 1943an, baina hara joan orduko urtebete egin nuen osabaren etxean latina ikasten

”

ez zegoen han! Beren banderan lazotxo bat zeukaten, Espainiako banderatxoarekin. Behin, festa bat egin zen Elorrión, «Fiesta de las espigas» (Galburu jaia). Eta han joan ginen Gernikakoak autobus batean, banderarekin eta lazotxoarekin. Elorriora heldu ginenean, nik kendu egin nion lazotxoa. Bagindoazen prozesioan, eta han non datorren Emiliano Iturraran bandera zeramanaren ondora. Banderaduna nor izango eta ni!, adorazioko presidentea izan nintzen eta orduan. Iturraranek: «Zeuek izan behar! Zelan kenduko dozue ba hori lazotxue?», «Kenduko ez dogu ba!». Horrela pasatu zen hori. Hori baino lehentxeago zera proposatu nuen adorazio horretan, hiru talde zeudenez, bat euskarazkoa izatea. Ez zidaten onartu, karkak ziren eta denak!

Lazoa kendu, euskarazko taldea osatzea proposatu... Nondik datorkizu gogo hori?

Espainiako lazoa! Kenduko ez nuen ba!

Bai. Haiek jarri, zuk kendu. Baina nondik gogo hori?

Jaio nintzenetik edo! Etxean beti bizi izan dut giro hori. Espainiako bandera bat... Bonbardaketa ondoren, erbestean hiru urte egin eta gero, nola ikusiko nuen, bada, nik Espainiako bandera bat?

Erbestean hiru urte eginak zarete familian...

Bonbardaketa ondoren erbestera joan ginen. Gure ama, lau seme-alaba eta haren bi ahizpa. Ontzi ingeles batean eramán gintuzten Santanderretik Nantesera, eta handik Villemendeur herritxora. Esan dizut lehen. Heldu eta berehala tifusaz gaixotu nintzen eta Montargis-ko ospitalean eduki ninduten gaitz kutsagarria zelako. Frantziara heldu berria izaki, han egon nintzen, ospitalean, ezer ulertu ezinik hiru hilabetean. Barregarria ere bada: gaixotasunari esker ikasi nuen frantsesez! Dena ez zen barregarria izan, ordea. Ama etortzen zen, kristalean jo, agurtu bai baina berarekin ezin berbarik egin, ezin leihorik zabaldu ez ezer! Ama iku-

si, joaten zen... eta hala hazi nintzen ni, txikitan, sei-zazpi urte nituela. Frantzian egon ginen gero, Arroxela parean dagoen Île-de-Réko Rivedoux eta La Flotte herritxoetan, 1939an Bilbora itzuli arte... Bisitatu ditut Frantziako herri horiek gero. Haietako batera itzuli nintzenean, alkatearengana joan nintzen, hango eskolan ikasi nituen frantsesezko kantua kantatu nahi nizkion. Nik barru-barruan sentituen alkate hari zerbait esateko beharra, zeren eta herri horrek eskuak zabal hartu gintuen Gernikakoa eta gero. Ezin izan nion ezer adierazi, egun hartan alkatea ez zegoelako herrian... Arreta ezin hobea izan zuten gurekin... Frantziatik etorri eta Cervantes eskolan ikasten egon nintzen, Bilbon, Lutxana kalean. Hantxe egin nuen 1939ko ikasturtea, eta hantxe hasi nintzen gaztelaniaz ikasten, nire hirugarren hizkuntza. Nire bigarren hizkuntza frantsesa izan zen; hirugarrena gaztelania, eta gero ingelesa, aitarekin egiten nuena, barku kapitaina izan zenez, ikasi egin zuen zerbait...

Gerrako umeen zerrenda egingo bagenu, han zinateke zu...

Bai, jakina. Eta egon naiz, zerrenda horretan.

Aitonduta eta gero ere, «gerrako ume»...

«Bizirik irten ginenak» gara gu. Gure aitaita Melitonen etxea ez zen erre, ze gure aitak entzun zuenean abioiak pasatzen, zer egin zuen, ireki bainuontziko ura eta bete egin zuen. Etxe hartan suzko bonba bat jausi zen. Etxea erretzen hasi zen baina, bainuontzia urez beteta zegoenez, baldeka amatatu zuten sua. Etxea ez zen erre. Gernikan dozena erdi etxe salbatu ziren. Melitonena bat.

Bonbardaketa osteko Gernikako argazkiak argitaratu dira aurtent bertan Bernardo Atxagaren *Markak* liburuarekin batean, orduko Jaurlaritzak krimenaren berri emateko egin zuen argitalpenaren edizio faksimilea. Argazkiak ikusi bakoitzean Ekialde Hur-bila dator ene begietara.

“

«Gerrako ume»,
ez. «Bizirik irten
ginenak» gara gu

”

Nik alderantziz esango nuke. Hangoak ikusi eta hemengoaz gogoratzen naiz. Dena den, Atxagarena ez da faksimilea, ingelesez idatzitakoaren itzulpena baizik. Originala daukat nik! Han agertzen diren hiru hizlariak hurbilekoak ditut. Jon Labauria nire alaba baten senarraren aitona zen; Eusebio Arronategi apaiza —ez erretorea— etxeko laguna genuen; Bonifazio Etxegarai, berriz, euskaltzaina... haren biografia idatzi dut! Kontuak kontu, hala geratu ginen! Beste historia bat: zergatik salbatu ziren juntetxea eta arma-fabrika? Erdiko guztia apurtu zuten, eta juntetxea ez, Gernikako arbola ez, eta arma fabrikak ere ez. Arma-fabrikarenak badu esplikaziorik, geroko baliagarri izango zituzten eta. Nazionalek juntetxea bota ez, ordea. Zergatik? Nire ustez, nahiz eta frankistak izan, euskal sentsibilitatea zuenen bat edo egongo zen. Soltxaga jenerala, esate baterako, Nafarroan jaioa baina Urduñako familiakoa. Elizan ere ez zen bonbarik jausi. Andra Maria eliza. Han erori zen bonba bakarra gudariak Bizkargitik botatako kanoikada izan zen. Elizaren alboan erori eta kristoren zuloa egin zuen. Esaten zuten bonba batek egin zuela zulo hori, baina ez, Bizkargitik euskal gudarosteak botatako obusa izan zen. Anekdotak asko eta asko dira...

«Anekdotak». Bonben suan Castor Uriarteren biblioteka erre izana, adibidez...

Bonbardaketan erre zena, Karmelo Etxegarairena... Castor Uriarte Gernikako arkitektoa zen gerra aurrean. Berak egin zituen hemengo babeslekuak. Bazekien non zeuden. Hori dela eta, lantxo bat ari naiz prestatzen *Hermes* aldizkarrirako, zeren eta argazki batzuk aurkitu ditut... luze doa.

Esan, esan zertan den gaia...

Ezagutuko duzu Vicente Talonek idatzi zuen *Arde Gernika*. Pena da nik hemen bibliotekarik ez edukitzea, ze Bilbon dago dena! Vicente Talonek bi argazki ematen ditu bere liburuan, eta argazkien jabegoari dagokionez, dio: «Colección Basurde». Eta ni, denbora batean, han ibili nintzen: «Nor ote

da Basurde hori?». Eta, azkenean, lortu nuen jakitea. Donostiako gudari bat, Gernikan egon zena, metrailadore tiratzaila. Eta han non jartzen naizen harremanetan bere familiarekin. Argazki bilduma osoa, Basurdek hemendik hanka egin zuenean, Parisen egon zen, erbestean. Jaurlaritzan lan egin zuen Andima Ibiñagabeitiarekin. Bada, Basurderen biografia ere bildu dut. Inork ez daki nor den Basurde hori! Basurdek bere arreba bati bidali zizkion argazki guztiak, Donostiara. Eta han azaltzen du, nola bonbardaketa biharamunean goizean goizago Gernikara etorri zen Basurde, argazkiak egitera. Orain institutua dagoen lekuan agustindarren komentua egon zen, eta hantxe egon zen Saseta batailoia. Talde hartakoa zen Basurde. Arrebari bidali zion gutun batean zera dio: «Estas dos fotos son del día anterior al bombardeo. O sea, el domingo. Estábamos de descanso e hicimos una pequeña fiesta y fuimos en kalejira hasta la plaza y allí bailamos, o sea que fuimos los últimos que bailamos en la plaza de Gernika. Al día siguiente, lunes, fue el bombardeo, que hice dos o tres fotos y el otro día por la mañana hice las fotos que te envío. Hasta pronto, agur t'èrdi». Argazkian gudariak ikurrin dantza dantzatzen ageri dira, bonbardaketa bezperan, igande arratsaldean. Berez, egun horretako bi argazki daude: bata, gudariak agustindarretako komentutik datozela, Gernikako pasealekurantz, dantzarako makilak lepoan hartuta eta biko lerroan. Beste argazkia, pasealekuan ikurrin dantza dantzatzen. Gudariak kalekoz jantzita daude. Beste dantzariak, zuriz. Gainerako argazki guztiak bonbardaketa ostekoak dira. Basurderen biografia osoa daukat. Ibiñagabeitiak Guatemalatik egindako eskutitza, Orixek idatzi ziona... Gudaria zen, baina ez edonor. Haren izen osoa, Faustino Pastor Gurrutxaga *Basurde*.

Lehenengo, bonbardatu. Gero, galarazpen eta debekua.

Gerra ostean, ezin zen euskaraz hitz egin, dena galarazota zegoen. Izenik ere ezin jarri euskaraz. Nire emaztea baitaiatu zutenean, Miren Maiteder Bareño Ormaetxebarria

dakar agiriak. Raimundo Olabidek esan zion nire aitaginarrebari izen hori jartzeko. «Jaio berria eta, jarriozu Maiteder, izen polita da eta». Lizardiren poema bat da *Maiteder*. Olabidek irakurrita zeukan poema hori, gustatu izena, eta nire aitaginarrebari esan. Miren Maiteder jarri zioten, beraz. Handik urteetara, han ipini zuten, marra bat nire emaztearen izenaren gainetik. «Miren Maiteder Bareño Ormaetxebarria», zirrimarratuta, eta gainean: «Maria Amada Bareño Ormaechevarria». Gero, atzera izenak aldatzeko modua izan zenean, joan ginen eta esan ziguten: «Euskaraz jarri nahi baduzue, gaztelaniatik euskarara itzuli behar duzue». Eta guk: «Itzuli? Euskaraz ez dago ba hortxe bertan!». Eta harako besteak: «Baina legeak dio euskarazko izena ipintzeko, itzuli egin behar dela!». Eta hantxe zegoen, argi-argi-argil, eta hor ere auzia izan genuen, epaitegiaren kontra. Azkenean Miren Maiteder ipintzea lortu genuen. Euskararen kontrako burugabekeriak! Edo, are, amorrua!

Seminarioan sartu zinen 1942an eta bateko eta besteko seminarioetan ibili zinen 1947 arte. Gero, Zuzenbide ikasketak egiten hasi zinen...

Seminariotik irten eta zer egin ez nekiela izan nintzen aldi batean. Zera horretan, Andres Mañarikuarengana jotzea erabaki nuen. Berak bultzatuta hasi nintzen Zuzenbide ikasketak egiten. Gasteizko seminarioan egon nintzen garaian, bibliotekara eramán ninduen Mañarikuak, hango lanean berrari laguntzeko, liburu ordenatzen eta fitxak egiten. Mañarikuaren kutuna izan nintzen. Hortaz, geroago, batxilergoa amaitu eta zer egin ez nekienez, aitaren biltegian lan egiten nuen sasoian, Andres Mañarikuaren etxera joan nintzen, aholku eske. Berak esan zidana: «Zatoz Deustura Zuzenbidea ikasten, Zuzenbideak bide zabalak ditu, aukera handiak, askotarako balio du, eta Deustun ondo ikasten da!». Eta, egia esan, ikasi ez dakit, baina eskatu bai, asko eskatzen zen Deustun. Goizeko mezetara ere joan behar zen! Profesional onak zeuden, Mañarikuak esanda bezala. Hark esanda hasi

nintzen ikasten, hori ere zor diot berari. «Neuk lagunduko dizut, oztoporik baldin baduzu!», esan zidan. Eta konfiantza horrekin joan nintzen Deustura, Zuzenbide ikastera.

Gero aitaren biltegian hasi zinen lanean. Zure lehenengo lana...

Bai, biltegian lanean eta eskolak ematen nituen, seminarioan eta Deustun ikasitakoak baliatuz. Goizean bi ordu latinezkoak ematen nituen, batxilergoa ikasten ari zirenei, eta ikasgaia gainditu gabe zutenei. Baina laster aspertu nintzen biltegiko lanean. «Banoa Ekonomia ikastera!», eta hala joan nintzen Bilbora, Zuzenbidearen luzapen modura, enpresa munduan lan egiteko aukera izango nuelakoan edo. Ni, izatez, letretakoa naiz, ingeniari eta horrelakoak guztiz arrotz zitzaizkidan. Egia esan, inork ez zidan aholkatu Ekonomia ikastea; neure burutik atera nuen hori. Hiru urte egin nituen, Comercio eskolan, Unamuno institutua dagoen inguru horretan (Sarrikoko fakultatea gero egin zen). Hirugarren urtea egiten 1958an eta lan egiteko aukera etorri zitzaidan: Formica Española SAn. Hor lehiaketa baten bidez atera nuen lanpostua. Salmenta ordezkari izan nintzen «euskal probintzietan, Santander eta Logroñon», eta barne zen Iruñea. Orduantxe izan nuen Hego Euskal Herria ezagutzeko aukera. Herririk herri ibili nintzen, arotzei formika nola jarri erakusten. Euskal Herria ezagutu eta, 1961ean Maitederrekin ezkondu nintzenez, Euskal Herri osoko buelta egin nuen, ezkonbidaian: Bilbo, Donostia, Baiona, Donibane Garazi, Iruñea, Gasteiz eta Gernika. Euskal Herriko itzulia. Logroñora ere iritsi ginen baina.

Ekonomia ikasi eta...

... 1954an bukatu nituen nik Ekonomia ikasketak eta aitarekin hasi nintzen lanean, haren biltegian. Maitederrekin harremanetan hasi nintzen urtea izan zen. Laster ginen ezkondu nahian... Baina Ekonomia ikasketa haiek egin eta soldadutza egin behar izan nuen. Valladolidera bidali ninduten, sarjentu. Eta joan nintzen. Heldu, bertako agintariaren aurrera

joan eta sekulako errieta jaso nuen, kalekoz jantzita joan nintzelako! Uniformea jantzita joan behar nuela, ezpata hartuta eta hau eta hura. Bada, kartzelara sartu ninduen segi-segidan. Hamabost egun egin nituen kartzelan...

Ekonomia liburua bada zuk egina, *Crisis y resurgimiento agrícola en el siglo XVIII...*

Historia ekonomikoa erakusten zigun irakaslearen kontua izan zen hori, Fernando Lapuenterena. Berak esan zidan: «Aizu, uda honetan zergatik ez duzu lantxo bat egiten ekonomiaren historiaren inguruan? Lan ona egiten baduzu ohorezko matrikula emango dizut». Eta udan, ehun eta zenbait orrialdeko lana idatzi nuen, *Crisis y resurgimiento agrícola...* hori. Tesina moduko bat da, baina nahiko sakona. Orain ere, inoiz edo behin, hura irakurri eta diotsot neure buruari: «Ez ninduan horren kokoloa ere! Izatez gero, orain nauk ni kokoloa!». Irakasleak ohorezko matrikula eman zidan Historia ekonomikoan. Lana ez zen argitaratu, baina Ekonomia fakultateko liburutegian daukate.

Ikasle fina zinen...

Banintzen, nonbait. Beste ikasgai batean, «Estructura económica» izenekoan, irakaslearen azalpenak entzun, koadernoan ohiko oharrak hartu eta, eskola amaitutakoan, etxera joan, garbira pasatu eta multikopistan inprimatzen nituen. Vietnamitan kopiak egin eta hurrengo egunean saldu egiten nizkien ikaskideei. Ikasle fina diozu zuk... ohorezko matrikulak hiru izan nituen Ekonomia ikasketetan.

Bide beretik etorri al zen geroan egin zenuen Burtsa hiztegia?

Ez, besterik da hori. *Euskera* aldizkarian argitaratu zuten hori. Euskaltzaindiaren agindua izan zen. Xabier Gereño, Jon Gurutz Larrañaga eta hirurok jardun genuen horretan. UZEI sortu zenean, Joseba Intxaustik Zuzenbide hiztegian kolaboratzeko eskatu zidan. Eta Ekonomia eta Politika hiztegietan ere parte hartu nuen. Euskal erakundeen gaineko

lan luze eta sakona egin nuen. Han erakusten dut nola zazpi euskal herrietan sistema demokratiko eta instituzional berdina izan den, dela legislatiboa, exekutiboa eta judiziala. Lurralde guztietan egikera berdina! Horretaz ere interesatu naiz.

60ko hamarkada oparoa

60ko hamarkadaren hasieran egin zuen sarrera Jose Antonio Arana Martijak kultur munduan. Herriko aldizkarian kolaboratzen hasi eta bertako zuzendari izan zen handik lasterrera. Bide luze eta oparo bati ekin zion harrezkero: gaur egun oraindik irauten duen ekinari.

***Brisas Guerniquesas*, «tokiko prentsa» orduan... Bertan hasi zinen idazten...**

1947an apaiztegitik irten nintzenean, bazegoen Gernikan Juventudes Obreras Católicas (JOC) izeneko taldea. Ni, artean apaiztegiko kutsua nuela, hantxe sartu nintzen. Aldizkaritxo bat ateratzen genuen hilero, *Brisas Guerniquesas* izeneko. Geroxeago, haren zuzendaritza hartu nuen. Aldizkariaren konposizioa ere geu egiten hasi ginen, minervarekin, berunezko letrak erabiliz; tipografia muntatzen, alegia. Muntatu eta inprentara eramaten genuen. Behin, Imanol Berriatuak ikusi zuen nola egiten genuen lan eta *Anaitasuna*-ren konposizioa egiten laguntzeko eskatu zigun, eta ale batzuk egin genizkiola gogoratzen dut. Hainbat lan egin genuen sa-soi batean!

Nolako artikuluak argitaratzen zenituzten *Brisas Guerniquesas*-en?

Artikulu laburtxoak, literariotxoak, erdaraz. Garai hartan, seminariotik irten berria nintzela, hango erdal giro eta kutsua nekartzan, euskara galarazita baitzegoen! Gaztelaniazko idazlerik preziatuena Fray Luis de León zen; bereziki, haren *Los nombres de Cristo* (Kristoren izenak). Klasikoetan, Gonzalo de Berceo ere maite nuen, euskararekin eta musi-

karekin ikustekoa daukana. Erromantzeak idazten nituen, eta antzerkia idazten ere ausartu nintzen, drama bat, bertso-tan, *Lepanto* izena eman niona. Hamasei urte nituen eta... poemak egiten!

Aldizkarian erdaraz idazten zenuten?

Hasieran, erdaraz. Gero, zuzendaritza hartu nuenean, 1957an, euskara sartzen hasi nintzen. Londresen zegoen Nabarnizko Gotzon izeneko fraide batek idatzi zuen han, beste batzuek ere bai, neuk... Elebitan hasi ginen orduan. Orduko parrokoak, On Fernando Bizkarrak, durangarrak, galarazo egin zigun euskaraz idaztea. Gutun bat idatzi zidan esanez herriko zenbait jende kexatu egin zitzaiola, *Brisas Guerniquesas* aldizkaria kutsu separatista hartzen ari zela, lehengo bidera itzul gintezela eskatzen zigun. Nik hamar orrialdeko gutuna idatzi nion bueltan parroko jaunari, eta euskaraz jarraitu genuen aldizkaria egiten. Orduantxe sortu genuen ikastola, 1966an. Seber Altube jarri genion izena, parrokoarekin izandako eztabaida horren ondotik.

“

Parrokoak gutun bat idatzi zidan esanez herriko zenbait jende kexatu egin zitzaiola, *Brisas Guerniquesas* aldizkaria kutsu separatista hartzen ari zela

”

Brisas Guerniquesas aldizkaria kutsu separatista hartzen ari zela, lehengo bidera itzul gintezela eskatzen zigun. Nik hamar orrialdeko gutuna idatzi nion bueltan parroko jaunari, eta euskaraz jarraitu genuen aldizkaria egiten. Orduantxe sortu genuen ikastola, 1966an. Seber Altube jarri genion izena, parrokoarekin izandako eztabaida horren ondotik.

Zein eta zein izan zineten han, ikastola sortzen?

Hor? Horrek ere badu historia, gero!

Hemen, izatekotan, zuk duzu historia!

Bai, bai... Ganbaran daukat karpeta bat osoa, ikastolako historiari buruzkoa.

Tira, bada, zein eta zein zineten...

Bazeuden guraso batzuk beren umeei euskaraz irakurtzen irakasteko eskatzen zutenak. Ez genuen lekurik ikastola jartzeko. Gizarte etxeak bazeuzkan lokal batzuk hutsik, eta parrokoari gela pare bat uzteko eskatu genion, ikastola martxan jartzeko asmotan. Parrokoak, lehenengo ezetz. Gero, bostehun sinadura lortzen bagenituen, baietz. Eta horiek eta gehiago batu genituen eta dena ondo-ondo koadernatuta

eman genion parroko jaun horri. Fernando Bizkarrari, alegia. Eta lekua utzi behar izan zigun. 1966ko urriaren 12an, Pilareko Ama Birjinaren egunean —kar, kar, kar...—, ireki genuen Seber Altube ikastola... Seber ordurako hila zen, 1963an hil zen. Niri eman zidan biblioteka guztia.

Hor ere bada historia, edo istorio...

Bai. Hara, Seber Altubek Gernikako orfeoia sortu zuen 1901ean. Gerra ostean, Pauen erbestean zegoela, jakin zue-nean nik Andra Mari korala sortu nuela, idatzi egin zidan esanez koral horren historia jakin nahi zuela. Harremanak izan genituen, eskutitzez eta, geroko batean, biblioteka eman zidan.

Seber Altube ikastola...

Hamahiru umerekin zabaldu genuen. Tartean ziren nire alaba nagusiak, bata bi urtekoa, bestea laukoa. Ikastola hasi genuenean, andereño Pili Alberdi izan genuen. Gaur egun institutuan ari da. Neska jatorra.

Neska? Orduan izango zen neska. Gaur egun, adinekoa behar du andereño Pilik.

Bai, oso jatorra. Gure alaba txikiak bi urte zituen orduan, eta andereño hark esaten du oraindik: «Zenbat bider eduki nuen ume hau altzoan!». Nahia eta premia izan ziren, biak. Lehenengo urtean hamahiru neska-mutil bildu genituen. Bigarreanean, berrogei; hurrengoan, berrehun... Henrike Knörr ere irakasle izan zen bertan.

Zein eta zein izan zineten ikastola irekitzen?

Deunoro Sardui eta biok izan ginen hori mugitzen ibili ginenok. Gurekin batera ibili zirenak, Andone Ortuzar, PNVkoa, Manoli Bikandi ondarrutarra, Gillermo Orue, Sabin Irueta... dozena erdi lagun. Beldur pixka bat ere izan genuen, baina ordurako Bilbon ere sortuta zegoen Resurreccion Maria Azkue ikastola, Elkano kalean. Hor Ajangizko bat zen agintzen zuena, Berrojalbiz.

Julita Berrojalbiz.

Ikastolen sorreran betiko istilua izan zen: bai PNVk eta bai ezkertiarrek nahi zuten ikastolez jabetu. Leopoldo Zugaza, Euskarazaleak elkarte, Julita Berrojalbiz, Eskauriaza... PNVren harikoak ziren. Gure artean, Andone PNVkoa zen. Gu, oster, ezkerreragokoak ginen. Bilerak izaten genituen eta dena oso ondo beti. Baina oso ondo, oso ondo... ikastola apurtu zen arte! Luze ari naiz...

Nonbait, 1971ko VI. asanbladako ondorioak izan ziren. Ikastoletan eztabaida pedagogikoak sortu ziren eta politika joera ezberdinak bistaratu ziren: ikastola laikoak, irakaskuntza libre...

Guraso abertzaleok sortu genuen ikastola. Beste batzuek ere nahi zuten bertan sartu, ezkerrekoak ziren, eta asmatu zuten bidea: laguntzaileak sortu zituzten. Guk ere nahi genuen diruz lagunduko zutenak, baina zera gertatu zen, bost edo hamar ogerleko ordaindu, ikastolaren laguntzaile izan eta batzarretan gurasoek beste boto izatea lortu zutela. Guk, abertzale eta katoliko ginenok, ez genuen hori onartzen. Haiek esaten zuten umeak herriarenak zirela. Guk, ezetz. «Umeak gurasoenak dira. Herrikoiak diren, zer diren eta norenak, beraiek esango dute nagusi direnean, baina momentu honetan umeak gureak dira eta geuk irizten diogun moduan heziko ditugu!». Batzarretan izaten ginen, eman dezagun, hamabost edo hogeiguru guraso eta berrogeita hamar laguntzaile. Eta beti irabazten zuten.

“

Ikastolako batzarretan izaten ginen hamabost edo hogeiguru guraso, eta berrogeita hamar laguntzaile! Eta beti irabazten zuten

”

Eta «gu bagoaz hemendik!» esan eta beste ikastola bat ireki genuen, Gernika ikastola. Seber Altube ikastolak bere bidea segitu zuen. Bestetatik apartatu eta txarto ibili ginen, ez dirurik, ez lekurik, ez ezer. Orduan, karmeldar mojak lekua eskainiz etorri zitzaizkigun, eta gure ikastola —haurtzaindegia, egia esan—, haien kolegiara ekarri genuen, San Fidel ikastetxera. Han sartu ginen. Gernika ikastola haurtzaindegi izango zen,

eta ikasketak San Fidel ikastetxean egingo zituzten. Gaur egun San Fidel ikastola dugu, karmeldarren komentuan dagoena, gerra denboran gudarien ospitale izandakoan.

Aurrera egiteko modua egin zenuten.

Beste arazo bat ere izan genuen Seber Altube ikastola sortu genuenean. Ez guk bakarrik, jakina, Bizkaian ikastolak sortu ahala konpondu behar izan genuen zera bat. Eubako pasiotarren etxean batzen ginen ikastoletako arduradunak: Joseba Arrieta, Jesus Atxa... gure arazo eta problemei irtenbide komunak bilatzen saiatzen ginen. Horrela asmatu nuen irakasleen lehenengo aseguruua.

Aseguruua?

Bai, 1969an sortu nuen. Ikastolak pribatuak ziren berez, ez zuten inolako nortasun juridikorik, ez ofizialtasunik. Ez zen posible andereño eta maisuak gizarte segurantzian sartzea. Hainbat eztabaida eta istilu izan ondoren, garai hartan Bilboko apezpiku zen Jose Maria Zirardarekin hitz egin nuen eta elizaren babesla lortu nuen gure ikastolentzat. El-karte bat eratu genuen, Asociación de Escuelas Parroquiales de Vizcaya (AEPV), legez aitortua. Orduan, Lagun Aro konpainian buru egiten zuen Jose Aiala Zabala gernikarra-ekin bildu eta zera adostu genuen, eurek zeukaten mediku sareak gure ikastoletako irakasleak hartzea, istripu eta gairxoaldi zerbitzua eskaintzea, alegia. Aseguru hori neuk zuzendu nuen Josune Olabarriaren laguntzarekin.

Hori ere egin zenuen zuk! Aizu, gaur egun, San Fidel eta Seber Altube ikastolak, biak dira Gernikan.

Bai... Nik uste Seber Altube ikastolak laikotasunetik jarraitzen duela. San Fidel, ostera, erlijioaren bidetik ari da... Euskara alderik ez da. Ikastola sortzea aparte, guk izan genuen garaipenik handiena euskara eskola publikoan sartzea izan zen. Maisu eta maistra zaharrak jubilatzen ari ziren eta haien ordeztu maisu eta maistra euskaldunak sartu genituen.

Erdarazko eskola publikoa euskarazkoa bihurtu genuen. Momentu honetan Gernikako eskola publikoan dauden ume denak euskaraz ikasten ari dira. Hori, nire ustez, ikastola sortzea bezain inportantea izan zen.

Askotan esaten dena, ikastolak ez duela lortu, besterik gabe, bertara doazen haurrak euskalduntzea, inguruko eskolak ere bide horretan abiaraztea baizik...

Bai.

Brisas Guerniquesas aipatzetik hasi eta heldu gara honaino. Izen bat dabilkit, aldizkari hura zela eta, «Belu» sinatzen zuena.

«Belu». Julio Bareño Atxirika. Gernikako korrespontsala *Euzkadi* egunkarian. «Belu» edo «Belumendu» sinatzen zuen. «Berandu» esan nahi du. Nire emaztearen osaba zen Julio. Euskarazko korrespontsal lanak, esaterako, Euskaltzaindiak ordaintzen zituen... Juliok, esate baterako, nire jaiotzaren berri eman zuen *Euzkadi*-n! Egunero hartzen zuen kafea gure aitarekin Café del Norte-n, gure aita itsasoan ez zenean, alegia. Belu hil zenean, 1964an, izan zen Gernikako bandak hileta elizkizun batean jo zuen azken aldia. Banda-ko fiskornioa jotzen zuen Juliok. Haren anaia Anjel Bareñok, nire emaztearen aitak, fagota... Baina, esan dizut, nire jaiotzaren albiste eman zuen Beluk. Gutxi izango dira beren jaiotzaren iragarpena egunkarian ikusi dutenak. Heriotzaren berria bai, baina jaiotzarena? Martxoaren 10ean jaiotzen nintzen. Jaiotzak eta heriotzak direla eta, adiskide, ezagun eta lagunak eskelak gordetzen ditut. Egunkarian, egunero, ezagutzen dudak inoren eskela ikusten badut, moztu eta jasotzen dut, izan gernikarra, zarautzerra edo edonongoa. [*Eskela bilduma takoan dauka lotuta. Ehunka dira*]. Eta domina bilduma ere badut. Eta txanponak: frantsesak, ingelesak, alemanak... Eta posta zigiluak: Espainian emititu zituzten lehenengo eta bigarren zigiluak... Zaletasunak ere izan ditut batzuk.

Itxura!

Beste zaletasun arraro bat: pazkokoa egiteko txartelen bilduma. Pazko garaian jauna hartzeko, holako txartel bat erakutsi behar izaten zen. «Examinado de doctrina cristiana, Gernika, año 1950». «Iglesia parroquial de Alkiza, año de 1878. Doctor Legarra». «Examinóse. Xemein, año de 1742». «Aprobado en doctrina cristiana en San Esteban de Udala, año 1783». «Aprobado en doctrina cristiana en la parroquia de San Pedro apóstol de Bergara, año de 1915»... Ikusten duzunez, gauza arraroak gordetzen ditut.

Eskola ona eta musika

Buru-belarri jardun du landu dituen arlo guztietan. Horien artean, nabarmenetakoa da musika. Ikasketak eta ikerketak, biak egin ditu. Eta, haritz zaharraren legean, «eman ta zabal zazu» jardun du. Diskoak grabatu eta Andra Mari korala sortu eta zuzendu zuen hamar urtez...

Ez dakit nondik datorkizun musikarako jaiera...

Horrek ere JOCen du sustrai bat. Talde haren barruan, gizon bat aipatu behar dut: Bittor Olaeta, musika arloa betetzen zuena JOCen eta Miserikordiako bandaren zuzendaria zena. Bere aita Segundo Olaeta izan zen, Olaeta balleta sortu zuena, 1927an Elai-Alai sortu zuena... Bittorrek zortzikote bat egitea asmatu zuen. Artagan deitu genion, Begoñako Ama Birjina dagoeneko mendixkaren izena. JOCeakoak ginen batetik eta, bestetik, Begoñako Amaren kofradiakoak. Orduko kontuak. Bittorrek zortzikotea osatu eta kontzertuak egiten hasi ginen. Handik lasterrera, zartzuelatxo egin behar genuela otu zitzaion. Lehena *Naste borraste* izan zen, Orue musikariarena. 50ean edo 51n egingo genuen hori. Eta, hurrengo urtean, 52an Pablo Sorozabalen *Katiuska* egin genuen, neu baritono nintzela. 1952ko otsailaren 19, 20 eta 22an. Antzeztu eta

“

1952an *Katiuska* zartzuela egin genuen, neu baritono nintzela. Antzeztu eta kantatu egin nuen

”

kantatu, beraz. Gernikan eta Bilboko Miserikordian eman genuen. Geroago, Bogamazua izenarekin zortzikote bat osatu genuen 1963an...

Ordurako lehen harria jarria zenuen...

Apaiztegian ikasi nuen. Rey izeneko abade bat izan genuen musika irakasle. Harmonia, berriz, Julio Valdesekin ikasi nuen. Astean birritan joaten ginen harengana. Gogoan dut Valdesek agintzen zigula: «Para mañana un Tantum ergo a tres voces». Guk konposizio gaietan askorik ez genekien, baina Tantum ergotxo egin eta berarengana joaten ginen. Gure lana ikusten zuen eta, ezer esan gabe, papera apurtu eta paperontzira botatzen zuen. «Para mañana otro Tantum ergo a tres voces». Hala ikasi nuen harmonia, Julio Valdesekin. Hamabost, hamasei urte nituela! Ordutik nabil musika eta kultura munduan sartuta, beste gauza askotan bezala. Nire modua izan da...

Zure modua, eta zure pasio nagusia...

Txikitandik gustatu zitzaidan. Seminariora joan orduko ere tiple izan nintzen Gernikako parrokian, on Juan Ojangueren organista zela. Seminarioan, bosgarren urtean nintzenean, ahotsaren aldaketa gertatu zitzaidan eta galarazo egin zidaten kantatzea. Gernikan, berriz, parrokiako koruan sartu nintzen. Horrela etorri zen *Katiuska*. Eta hortik hasi nintzen geroztik landu nituen musikaren arlo guztiak jorratzen.

Seminariotik irten ondoren, alegia.

Seminariotik irten... bota egin ninduten ni! Bibliotekan sarrera nuen eta liburu batzuk eramaten nituen gauez gelan irakurtzeko. Halaxe irakurri nituen Danteren *Divina Comedia*, eta Unamunoren lan pilatxo... Musika zaletasunari dagokionez, txikitatik kantuan aritzeak musikarako ohitura sortu zuen nire barruan. Zaletasuna gerokoa da, pasiboa ez ezik —ikasteko esaten zidaten eta ikasi egiten nuen— aktiboa ere izan nintekeela konturatu nintzenean, koralak sortzen hasi nintzenean, adibidez.

Noiz, nola hasi zinen eragile aktibo izaten?

Hogeita hamar urte nituela edo. Gernikara Rikardo Zallo abadea, larrabetzuarra, etorri zen organista. Zallok, Julian Arozaregik, besteren batek eta laurok Santa Zezilia koral mistoa sortu genuen. Koral hartan ginela, handik bi-hiru urtera, han non aurkezten den Rikardo Zallo Bilboko katedraleko lehiaketa batera. Gure orfeoia utzi eta Bilbora joan zen, prestatzera. Ez zuen lehiaketa irabazi eta atzera Gernikara etorri zen koralaz arduratzeko asmotan. Ordurako, ordea, koraleko mutilen artean Bogamazua zortzikotea sortua genuen. Ez zegoen korurik, zuzendaririk ez genuen eta. Baina bazegoen organista bat, eta meza batzuk kantatzen ikasi genuen. Elizako kutsu hori mantentzearren aritzen ginen. Bogamazua neuk zuzentzen nuen. Eragile aktibo izatera pasatu nintzen: musika entzuten nuen, diskoak erosten... Badiotsut, hogeita hamar urte inguru izango nituen. Bogamazuarekin lau disko grabatu nituen, Bartzelonan. Batean, festetako kantua; bestean, erlijiosoak; hurrena, itsasokoak; eta, bestean, gabonetakoak... Lau disko, kantu denak euskaraz. Gogoratzen naiz Bartzelonan grabatzen ari ginenean bertako elizetako kanpai guztiak joka hasi zirela eta grabatzeari utzi behar izan geniola tarte batez. Paulo VI.a aita santu izendatu zuten egunean ari ginen!

Bogamazua, beraz, zure lehenengo urrats «aktiboa».

Esateko moduan. Izan ere, Rikardo Zallo itzuli zenerako, Bogamazua sortua genuen. Zallok lehenengo koralararekin jarraitu nahi zuen, baina jendea berarekin aspertuta zegoen. Nik musika akademia sortu nuen orduan. Teodoro Makazaga, bandako zuzendaria, zen arduraduna; nik kudeaketa lana egiten nuen. Gero, akademia hura kontserbatorio izatera aldatu zen. Garai hartan bertan, beste orfeoi bat sortu nuen, Andra Mari korala. 1978an sortu nuenetik 1988ra, euskaltzain izendatu ninduten arte, koral haren zuzendari izan nintzen. Hirurogei bat kontzertu egin genituen. Adibidez, Errenteriako Musikasten parte hartu genuen, Seber Altube-

ren mendeurrena ospatu zenean. Haren lan batzuk kantatu genituen han. Zuzendaritza utzi nuenean beste batek hartu zuen, eta jarraitu zuten lanean.

Zer izan zen, berriz, Hodeiertz?

Hodeiertz? Andra Mari koralarren segida. Andra Mari korala jende nagusiak osatuta zegoen. Nik, hark segida izan zezan, gaztetxoek korua sortu nahi izan nuen, Hodeiertz. Julia Foruriak zuzentzen zuen, orain Gaudeamus korua zuzentzen duenak. Sortzaile izan nintzen, ez zuzendari. Han kantatzen zuten sasoi hartako gazteek. Hirugarren koru bat ere sortu nuen, Juan Ojanguren izenekoa, haren omenaldi. Gregoriano kantatzeko korua zen, domeka guztietan egiten genuen entsegua, meza nagusiaren ostean. Bi-hiru urte iraun zuen, eta kontzertuak ere egin genituen.

Hiru koru sortua zara, beraz. Gainera, musika idatzitakoa, aztertutakoa, ikertutakoa. Musikologoa zara zu.

Bogamazua zortzikoterako edo gure koralerako musika egiten hasi nintzenean —bateko konponketak, besteko egokitza-penak, herri melodia hartu, harmonizatu eta abar—, ez neukan konfiantza larregi. Orduan, Ruperto Iruarrizaga klaretarrarekin jarri nintzen harremanetan, zuzenketak egin ziezazkidan. Asko ikasi nuen harekin. Meza bat ere egin nuen garai hartan, hiru ahots eta organorakoa. Ruperto Iruarrizagari eraman nion eta esan zidan: «Eskastxoa da, eskastxoa, baina ez apurtu, gorde, gorde!». Seber Altubek bandarako egindako pieza batzuk ere harmonizatu nituen... Marijesiak ere taxutu nituen: solte zeuden partiturak bildu eta osoa egin... Gernikako udaletxean entzerratuta egon ginen batean egin nuen hori. Ez dakit zer protestagatik, gau oso batez egon ginen han, eta gau hartan bertan egin nuen Marijesien partitura.

Bertsoen doinuak ere landu dituzu...

Bai, hori ere bai. Euskaltzaindiak txapelketa nagusia antolatu zuenean, 1982an oker ez banago, epaimahaian sartu

nintzen, doinu sariak puntuatu eta saritzeko. Lehenengo aldia izan zen horrelakorik egiten zena. Txapelketan, bertsoak entzun eta doinuak landu nituen. Dena grabatu nuen. Gero, doinuak landu eta Donostiako *Hoja del Lunes* egunkarian txapelketako doinu guztiak argitaratu nituen. Doinuari inportantzia ematen diot, nahiz eta gehien harritu nauena letra izan, bertsolariak asmatzen duten testua. Bestalde, Antonio Zavalak ordu arte doinu gabe publikatzen zituen bertsoak. Esan nion: «Antonio, jarriazu bertsoari doinua, inportantea da eta. Hitzak inportante dira, baina doinua ere bai!». Auspoa bildumako ale pare batean nik egindako ereduak ageri dira. Harrezkero, inprimategian bertan jarri zizkieten bertsoei musika.

Juanito Dorronsorok lan hori segitu du.

Bai, bai, atera dituen lanetan ondo egin du lana.

Musika egiten hasi zinen eta, laster, kritikak idazten, eta dibulgazio lanak argitaratzen, partiturak biltzen...

Apurka-apurka datoz gauzak. Derrepentekorik ez dago mundu honetan. Gauzak ez dira hain sinple. 1962an hasi nintzen musika iruzkinak egiten, *Tesoro Sacro Musical* aldizkarian. Tomas Manzarraga klaretarra zen zuzendari, eta haren kide Ruperto Iruarrizagaren bidez bidali nion artikulua. Ondoko urtean, beste idazlan bat bidali nion, eta horrela, segi. Berdin partituren kasuan ere. Elizetara joaten nintzenean, organistarekin hitz egiten nuen, edo koruaren zuzendariarekin, eta beraien artxiboak ikusi nahi izaten nituen. Zerbait zutenean nik ez neukana, fotokopiatzeko eskatzen nien. Horrela Andra Mari koralaren artxiboa gehitu eta osatu nuen. Koralak erabiltzekoak izanagatik ere, neureak ziren, neuk lortutakoak. Azkenean, Eresbilera joan dira. Ez denak, hala ere. Orainsu, beste partitura bat ere azaldu zait paper ordentzen ari nintzela. *Carmina Burana*-ren partitura!

Musika lanetan goia jo zenuen *Música Vasca* lanarekin. Erreferentzia liburua dugu.

Bai, eta ez daukat lehen edizioaren ale bat besterik. Gero, Leopoldo Zugazak bigarren argitalpena egin zidan, testu gehituarekin. Harrezkero, *Música Vasca hoy* lana ere argitaratu dut, belaunaldi berriak ere biltzen dituen. Gehienak Gasteizko kontserbatoriotik datoz. Antza, Arabako hiriburuan indarrean dabilta!

Liburu hori gainditu duenik ez da oraindik.

Ansorenak asko idatzi du, Jon Bagues ere fin dabil... Lan monografikoak egiten ari dira orain, zatikakoak... Beharrezkoena eginda dago.

Musikene.

Bi laguneren artean asmatu genuen. Izena ez, antolamendua. Leioako koruaren zuzendari Sarriak eta biok. Leopoldo Zugazak beka eman eta hiru hilabeteko lana egin genuen, irakaskuntzan nolako musika hezkuntza behar zen gogoeta eginez. Madrilen, Bartzelonan eta bestetan ibili ginen, metodo berriak aztertzen, pedagogia berriak lantzen... Ehun orrialdetik gorako lana egin genuen. Hiru maila ezarri genituen: lehena, kontserbatoriokoa; bigarrena, unibertsitateko ikasle izan eta musika ondo jo nahi dutenei dagokiena; hirugarrena, musikariena. Musikenek darabilen sistema Sarriak eta biok asmatu genuen...

Musikan egin dituzun bideak asko eta handiak dira. Zertan dira arlo honetan izan dituzun harremanak? Zein eta zeinekin lotu zara?

Nire sasoian ziren musikari famatuenekin. Madrileran joan eta Luis de Pablarekin egon nintzen. Otxandioko Carmelo Bernaolarekin, Gonzalez Azilu Altsasukoarekin... Askorekin. Gonzalez Azilu, adibidez, tematuta zegoen euskararen hizkeraren doinuarekin. Laguntzeko eskatu zidan eta Seber Altoberen *El acento vasco* liburua bidali nion. Liburua jaso zuen, aztertu, eta Madrilen zegoen gipuzkoar bati deitu zion, poesia batzuk irakur zitzaizkion, grabatzeko. Lan bat egin zuen

horrekin, *Oratorio panlingüístico*, eta Musikaren Espainiako sari nazionala irabazi zuen! Laguntza eskertu zidan.

Pablo Sorozabal aipatu duzu...

Gizon jatorragorik ez dut ikusi. Madriletik kanpo bizi zen. Ikustera joan nintzen eta «Gernikakoa zara? Ezagutzen duzu Gernikari egin nion himnoa?». «Ezagutuko ez dut ba!». Denbora egin nuen berarekin hizketan, entzuten. Direnak eta ez direnak kontatu zizkidan, bere bizitza guztia. Orduan ere oharrak hartu nituen eta Eresbilen egongo dira. Musikari handia izan zen Sorozabal. Baina harremanak nik askorekin! Aurelio Sagasetarekin, Iruñeko katedraleko koru zuzendariarekin, adibidez; musikari eta kritikari ona, eta gizon umil eta zintzoa. Iruñeko kontserbatorioko irakasle gehienekin izan nituen harremanak, eta Donostiakoekin, eta Bilbo-koekin... Askorekin.

Norberto Almandoz.

Horixe nire kutuna! Sevillako katedraleko organista eta kapera maisu, Astigarragakoa. Banekien berak bazuela Bilbon argitaratutako *Revista musical* izenekoa, 1909-1913 urte bitartean argitaratutakoa. Oso zaila zen aldizkaria aurkitzea. Norbertok bazuen eta, behin, hizketan ari ginela, esan zidan: «Sevillara bazatoz neuk emango dizut bilduma, bi dauzkat eta!». Eta ez bat eta ez bi, autoa hartu, Sevillara joan, aldizkaria hartu eta ekarri nuen Gernikara. Norberto Almandozek, bestalde, musika biblioteka itzela zeukan. Opera osoak eta! Behin, gogoratzen naiz, hara non diotsan abade kriadak: «on Norberto, begiratu non eman didaten arrain hau, musika paperetan bilduta!». Nonbait, musika papera lapurtua zioten Norbertori, lapurrak arrain saltzaileari saldu, eta honek arraina bildu. Balio handiko musika paperak, gero! Horrela heldu zen atzera lehengo etxera paper hura. Negar egiten zuen on Norbertok, negar! Almandozek eta biok hainbat gutun gurutzatu genituen. Bata besteari galdetza eta erantzunez. Izan ere, nire *Música Vasca* liburua-

ren hitzaurrea berak egitea nahi nuen. Nik idatzi ahala, berari bidaltzen nizkion idatzitako atalak, berak hitzaurrea egin zezan. Liburua amaitu nuenean, esan zidan: «Ez, ez, zuk besteren bat behar duzu, Euskal Herrian ni baino ezagunagoa den bat». Norberto Almandoz gurean ez baitzen ezaguna. Horretan, Juan Antonio Garmendiak Bello Porturi aipatu zion hitzaurrea egiteko kontua, eta hark egin zuen. Liburuaren bigarren edizioan, 1987koan, Juan Antonio Zubikarai egin zidan sarrera.

Beste izen bat, oraingo musikariarena: Jose Luis Ansorena.

Ansorena... san Dios da! Harreman asko izaten lagundu zidan, Musikastera joaten ziren askorekin lotu nintzen berari esker. Ansorena dela eta, bada artikulu bat berak egin, niri oso ona iruditzen zaidana: «La prostitución de la música sagrada» du izena eta bertan, Ansorenak, musikari dago-kionez liturgiak egin duen atzerapausoa aztertzen du. Neu ere ernegaketan egoten naiz gai horren inguruan. Izan ere, jatorrizko euskal doinu eta letrak galtzen ari gara. Elizaz ari naiz. Erdarazko musika ari gara sartzen, hitzak euskarara itzulita! Horiiek kantatzen ari gara! Ernegatzen jartzen naiz! Esaterako, *Ogi zerutik* ez dut entzun Gernikan joan deneko hogeitun urtean. Euskaldunok orroka kantatzen duguna... Zartzuela sartzen ari gara elizan!

Gutunak ere badituzu zuk...

Idatzitakoak eta jasotakoak, denak dauzkat jasota. Hogeitun kutxa gorri ditut, gutunez beteak! Askok, oso interesgarriak.

Musikarien artean ez ote du Aita Donostiak behar goren?

1956an hila, Aita Donostia. Inor maite badut, huraxe. Euskal musikaririk onena da, nire ustez. Herri musikaren biltzailea, etnologoa, konpositore ona, zuzendari bikaina, musikari bizi guztia eman ziona, eta Lekarozki ere bai. Hango ikastetxean dagoen pianoa haren gurasoek oparitu zioten. Aita Donostia da gehien maite dudana musikaria.

Horiek denak musikari, bai eta zu ere: musikologo eta musikari. Pianoa eta organoa jotzen dituzu...

On Juan Ojangurenekin ikasi nuen organoa jotzen. Arratsaldean funtzioa elizan, eta «Lagundu!», agintzen zidan. Organoa jotzen behartzen gintuen. Pianoa, berriz, berarekin eta Beatriz Gomezarekin...

Eusko Ikaskuntzako Musika sailburu izana...

Lau urtez izan nintzen karguan. Jose Luis Ansorenak utzi zuenean hartu nuen nik. Garai hartan Eusko Ikaskuntzak ez zuen musika arloan egiteko handirik, Eresbilek egiten zuen gehiena.

Kulturaz (ez) dakiguna

Armairu bete kasete du, eta era guztietako grabazioak bertan. Galdera egin, jakin-minez, eta barrundatuko ez genukeen bideetan barna abiatu da gure euskaltzaina.

Kultur eragile saiatua izan zara...

Jakin-en bileretan ere parte hartuta nago ni. Bidaurretako komentuan egindako bilera daukat gogoan: Carlos Santamariak zuzendu zuen bilera hori, 1966an. Bertan ginen Rikardo Arregi, Joan Mari Torrealdei, Ibon Sarasola, Ramon Saizarbitoria, Juan Jose Olaberria eta Jose Ramon Beloki. Aldizkaria teologia mundutik kulturara igarotzeko bilera izan zen. Handik gutxira hil zen Rikardo Arregi.

***Egin*-en sorreran parte hartu zenuen. *Egunkaria Sortzen* taldeko 60 izenetakoa izan zinen...**

Egin-en propaganda ere egin nuen nik. Bilbon kalerik kale ibiltzen nintzen ikusten nituen lagunei txartelak saltzen. *Egunkaria* dela eta, Gernikan talde bat osatu zen, harpidetzak egiten herriz herri ibiltzeko. Gernikan ez ezik, Bermeon, Lekeition eta beste hainbat tokitan ibili ginen... Ni duela 50 urte nabil kultur lanean. Ikastola sortu genuen 1966an, eta,

ondoren, pentsatu nuen: «Umeei euskaraz erakutsi bai, eta nagusiei zergatik ez?». Eta klaseak ematen hasi nintzen, eta horrekin batera, euskal kultura eskolak. Gernikako gazte unibertsitarioak nituen ikasle, eta etnografia, prehistoria eta antzeko ikastaroak ematen nizkien, astean bitan, gizarte etxean... Horrela ibili nintzen Basaurira eraman ninduten arte. 1977an, bestalde, urtebeteko kultur ikastaroa antolatu nuen Gernikan bertan: *Sakonki* deitu zen. Hitzaldiak egin ziren urte guztiko eguaztenetan, eta saio guztiak grabatu nituen. Orduko euskaltzale, euskaltzain eta idazleekin lotu nintzen harremanetan. Ikastaroan parte hartu zutenen zerrendan dira Juan San Martin, Santi Onaindia, Xabier Kintana... Hainbat hizlari, eta entzuleak ere pilatxoak: berrogeita hamar, hirurogei lagun. Gaur egun ez genituzke bilduko.

Remigio Mendiburuk egindako irudia baliatu zenuen ikastaro iragarki.

Bai, eta hortik ere disgustua etorri zitzaidan. Arantzazun zegoen kartel hori, Goiko Bentan. Oteizaren irudia eta testua ageri zituen: «Sakonki maite det nere herria, sakonki amorrastzen dit nere herriak».

Neri hura gustatu eta baimena eskatu nion Mendibururi, gure ikastaroak iragartzeko. Hark, baietz. Kartela inprentara eraman, afixak egin... eta erditik moztu zidatela Mendibururen kartela! Hura disgustua! Eta nola joan Mendibururengana eta gertatutakoa esan! Goiko Bentakoekin hitz egin, bi zatia gorde eta konpondu genuen nola hala egindako okerra.

Zuk antolatutako ikastaroen antzekoak ere egin ziren beste zenbait lekutan...

Gauza bera egin zuten Tolosan, 1977-78 inguruan. Gogoan daukat, ze hitzaldia egin nuen bertan. Donostian, Amaran ere egin zutela uste dut. *Sakonki* ikastaroa, Gernikako kultur urtearekin batera egin genuen hura, Elai Alairi egin genion omenaldi baten ondoren. Neu ibili nintzen antolatzaile, eta Txomin Unzalu aparejadoreak lagundu zidan orduan.

Oteiza agertu denez, ezagutu zenuen?

Bai, Arantzazun, tailerrean, Ama Birjina izango zena egiten ari zela. Ama Birjinak egin eta egin ibiltzen zen lanean. Baina ez zitzaizkion gustatzen, eta bazterrean pilatuta uzten zituen. Berrehun ere egingo zituen! Behin, apostoluen gainean galdetu nion, zergatik hamalau, eta ez hamabi. Eta berak: «Eta zuri zeinek esan dizu hamabi izan zirela? Hemezortzi kabitu balira, hemezortzi sartuko nituen, eta zure koinatua ez da apostolu horien modukoa ala?». Izan ere, ordurako politikan sartuta zegoen ordurako nire koinatu Jabier Bareño. Oteiza dela eta, nik kartzelan irakurri nuen *Quous-que tandem*, Basaurin. Liburuak sartzen uzten zuten. Baze-
goen zentsura, Basauriko maisu baten ardurapean zegoena. Niretzako liburu hura ailegatu zitzaion eskuetara, latinezko titulua ikusi eta aurrera, sarbidea eman zion. Hala irakurri nuen Oteizaren liburu hura. Nola heldu gara hona?

Sakonki ikastaroari buruz ari ginen...

Bada, harrezkero, hainbat eta hainbat ekitaldi eta kontu grabatu dut. Kasete pila ditut, larregi, eta astirik ez sailkatze-ko! Gainera, etxez aldatu ginen joan den urte amaieran eta etxe aldaketak oso lan konplikatuak dira...

Probatu duenak daki ondoen...

Hori bada! Ni, ezkondu, kartzelaratu, handik irten eta etxe bat erosi nuen, amaginarrebaren laguntzaz, Karmelo Etxegarai kalean. Udalari neuk eskatuta ipini zioten kaleari izen hori... Karmelo Etxegarairen heriotzaren 50. urteurrena izan zen eta hitzaldiak eman nituen hainbat tokitan, Diputazioan eta bestetan, eta orduan udalari eskatu genion kale baten izena ipintzeko Gernikan. Kale horretan bizi izan naiz hogeita hamar urte. Duela sei bat urte osasunez makaltzen hasi nintzenean, ebakuntzatik ebakuntzara, zer edo zer egin behar genuela pentsatu genuen andreak eta biok. Hirugarren solairuan bizi ginen, igogailua ipintzen saiatu ginen, baina ez zen posible izan. Emazteak eta biok, orduan: «Guk

urte batzuk daroaguz, hirugarren solairua, bost operazio, makuluagaz... hemen ezin dogu jarraitu, goazen beste etxe bat igogailua duena begiratzen». 2006ko abenduan etorri ginen oraingo etxera bizitzen.

Jose Antonio Agirre lehendakariaren olio-pintura eta guzti erosi zenuten etxea...

Etxebizitza hau saldu zidanak familiatik zeukan koadroa. Jose Antonio Agirre, ez zion inporta, eta esan zidan: «Hori erregalo emango joat». Lehendakariaren olio eta guzti saldu zidan etxea.

Ba ote?

Bai, bai, lehen lehendakaria, 1955 inguruan aurrez aurre ezagutu nuen Donibane Lohizunen, meza ostean...

Idatzi izan duzu ez dakigula kulturaz... Oraintxe frogatu.

Jende asko ikusten dut kulturaz asko dakielako ustean, bere burua harro erakusten. Baina hasten zara hizketan kulturaz eta beste hainbat gauzaz, elkarrizketan pixka bat sakontzen eta konturatzen zara azalekoa dela haren jakituria. Horrelako asko dago munduan! Gure munduan, gero, ustez kultur munduan bizi direnen artean ere!

Etxea saldu zizuna ere, ezkerrekoa, abertzalea...

Ezker muturrekoa, baina abertzalea.

Sinboloaren esanguraz jabetzeko gaitasunik ez...

Preziatu ez hori! Gainera, beste lehendakariaren batengatik egin balu hori... baina Agirrek, behintzat, denetakoak izan zituen bere gobernuan... Eta lehenengo gobernu bera Gernikan izan zen; hemen egin zuen zin egitea! Jose Antonio Agirre ez zen izan haren kontra egiteko moduko lehendakaria! Dena dela, zuk sinbolo hitza erabili duzu eta utzidazu gauza bat esaten. Polizia-etxean bazekiten zerbait horretaz. 1968an atxilotu nindutenean, Basauriko kartzelara eraman baino lehen, poliziek erdaraz esaten zidaten: «Agirrereren ize-

na daramazu eta Sabinoren deitura. Nola ez izan borrokalaria!» Orduan, belarrondoko batzuk eman zizkidaten eta lasaitu egiten ziren...

«Besteren bat balitz», esan duzu...

Besteren bat balitz, baliteke ezkertiarrek hura gustuko ez izatea. Dena dela, nik hor daukat Jose Antonio Agirrerren koadroa, marko ederrean.

Haren koadroa bai, zeure bibliotekarik ez...

Libururik ez. Beste etxetik hona etortzean han zegoen guztia ekarri behar izan nuen: altzariak esan gura dut. Biblioteka, aldiz, ez nuen dena ekarri. Biblioteka eta artxibo musikala Errenteriako Eresbili eman nizkion: partiturak, hainbat musikarekin izandako korrespondentzia pertsonala —Norberto Almandoz, Carmelo Bernaola, Gonzalez Azilu, Pablo Sorozabalekin...—, hau da, nire dokumentazio guztia. Partiturak berak bostehun edo seihun izango ziren. Eresbila joan ziren musikari buruzko liburu guztiak. Etorri eta eraman zituzten. Etxean neuzkan gainerako liburu guztiak, sei bat mila, Euskaltzaindiari eman dizkiot. Euskaltzaindiko bibliotekari izan naiz hainbat urtetan eta nori hobe Euskaltzaindiari baino! Euskaltzaindiak liburu guztien katalogoa prestatu eta atzera itzuliko dizkirate Gernikari buruzko bibliografia eta kontsulta liburuak, Añamendi, hiztegiak eta gainerakoak. Beraz, orain-txe, batere libururik gabe geratu naiz etxe berrian. Uda aurretik, Juan Antonio Zubikaraik *Bilbainos contemporáneos* liburua bidali zidan. Halako batzuk bai, baditut hemen, baina gainerakoan nik ez daukat etxean batere libururik, baten batek oparitua ez bada.

Horixe bakea!

Libururik ez, baina hainbat lan bai, baditut kaxatan. Egi-teko denborarik gabe! 2002an izan nuen lehenengo ebakun-

“

Euskaltzaindiko bibliotekari izan naiz hainbat urtetan eta nori hobe nire biblioteka Euskaltzaindiari ematea baino!

”

tza. Orduetik hona, erromeria, ospitaletik etxera eta etxetik ospitalera. Gero, etxe aldaketa. Ez dut izan astirik ezer egiteko. Lan egiteko zain dauden proiektuak hainbat dira. Hasita ditut, baina amaitu gabe. *[Kutxetan dituen paperak erakusten hasi zait. Tamaina handiko gutunazalak dira]*. Gutunazal bakoitzean proiektu bat daukat gordeta. Esate baterako, honetan «Vicente Monzon» dio. Telesfororen aita. Bertan gutunak, partiturak eta beste hainbat material ditut... Artikulu bat ona egiteko agiriak... Beste kutxa honetan, «Marcha Real 1788», Eresbilera bidali nuen partitura baten historia. Beste bat: «Erromatar garaia eta euskara». Iruña-Veleia dela eta. Lanak edo gaiak ditut, hasita, ukituta, jarraitu ezinik geratuta. Lau kutxa daude! Hamar pertsonarentzako urte biko lana. Nik ez daukat astirik dena egiteko.

Kontziente zara ez daukazula astirik, eta ez duzula izango?

Oraintxe esan duzu egia, eta izango! Hori da txarrena. Presa gehien duten gauzak markatu behar ditut, handik has-teko. Beste batzuk hor geratuko dira.

Liburuzain Euskaltzaindian

Hirurogeita hamabost urtetik gora da Jose Antonio Arana Martija, eta emeritu da Euskaltzaindian. Liburuzain, diruzain, eta hainbat kongresutan antolatzaile jardun du. 1980an Gernikan eta Leioan egin ziren Nazioarteko Euskalarien I. Jardunaldiak gogoan dauzka. Juan San Martinek eta Jose Antonio Arana Martijak zuzendu zuten biltzarra. Antolakuntza batzordeko idazkaria izan zen eta kanpo harremanen ardura izan zuen Arana Martijak. Ingelesezt jarduteko, Adrian Celayaren alaba izan zuen ondoan.

Geroztik, Euskaltzaindiak kongresua edo gisakoa antolatzeko batzordea sortu duenean, idazkaritzaren ardura izan du. Hiruzpalau biltzarretan jardun du idazkari eta, tartean, hizlari ere jardun du, Nazioarteko dialektologia biltzarra egin zenean beza-la, Bonaparte eta dialektologiaz aritu baitzen gure liburuzaina.

Zuzenbide ikasketak egin zenituen, Ekonomia ere bai, enpresan jardun zenuen lanean baina, azkenean, zuri tituluren bat eman behar eta «liburuzain» esango genuke...

1943tik 1947ra seminarioan egon nintzen: Gordexolan, Bergaran, Artean eta Gasteizen. Hamalau urte nituela, Arteako biblioteka muntatzen lagundu nion Andres Ibañez Aranari. Latin irakaslea izan nuen Ibañez Arana, Artean. Ez da denbora asko hil dena. Gasteizen, berriz, maisu eder bat izan nuen: Andres Mañarikua. Gasteizko apaiztegiko liburuzain nagusia Zuzunegi zen; benetan lan egiten zuena, ordea, Mañarikua. Berak eraman ninduen apaiztegiko bibliotekara, lagun niezaion, hamabost urte nituela! Beraz, biblioteka eta liburu mundu hori hamahiru, hamalau urtetik hona ezagutzen dut. Orduz gero ibili naiz liburuekin, bibliotekak antolatzen, katalogatzen...

“

Hamahiru, hamalau urtez gero ibili naiz liburuekin, bibliotekak antolatzen, katalogatzen...

”

1979an, erabat sartu zinen biblioteka lanean, Euskaltzaindian.

Artean eta Gasteizen lan horretan ikasita nengoen eta liburua pasioa nuen, bai irakurtzeko bai zaintzeko gogoia nuen nire barruan.

1979tik jubilatuta nintzen arte Euskaltzaindikoko bibliotekaria izan naiz. Sartu nintzenez Alfontso Irigoien zen bibliotekaria. Villasantek eta Henrike Knörrek proposatuta sartu nintzen ni, premia zegoen eta. Bibliotekari akademikoa besterik ez zeukaten, langilerik ez. Nik esaten dut lehenengo amateur sartu nintzela, Azkueren musika paperak taxutzen hasi nintzela. Haren kantutegiaren originalak aurkitu nituen, inprimatzeko Bartzelonara bidali zituenak, gero! Azkueren paper denak ordenatu nituen. Horretan, Villasante konturatu zen nik lan egiten nuela eta niri probetxu ateratzea bururatu zitzaion. Egun batean, Knörrek galdetu zidan ea bibliotekari proposa nazaten nahi nuen. Alfontso bibliotekari akademikoa izango zen eta ni langilea. Nik, baietz, lan barik nengoen eta. Horrela sartu nintzen.

Eta zer moduz biblioteka lan hartan?

Hura desastre izugarria zen. Nondik heldu ez zegoen han, baina apurka-apurka zer edo zer egin genuen. Nirekin batera Nere Altunak egin zuen lan, eta Nere haurdun geratu zenean, Josune Olabarria ekarri nuen. 1969az gero idazkari izan nuen Gernikan. Neska azkarra, langilea, fina. Josune eta gero, Kristina etorri zen, nire alaba, informatizazio garaian, Jon Bilbaok proposatuta, berarekin ari baitzen lanean bibliografia *vascoamericana* egiten.

Nolako biblioteka zuen Euskaltzaindiak garai hartan?

Nik ez nuen ikusten balioko libururik. Ikastolako materialak ziren, didaktikoak, pedagogikoak, halakok egin berri zuen liburua, Katalunian inork egindakoa, Patxi Altunaren *Euskara hire laguna!...* ez zegoen besterik. Nik uste nuen hemezortzigarren mendeko liburuak egongo zirela han, baina ez. Aldizkari inportanterik ere ez zegoen. Egotekotan, hiru ale, eta hogeita hamar falta! Koaderno bat hartu eta orritz orri, aldizkari zerrenda egiten hasi nintzen, geneuzkan aleak eta falta zirenak idazten. Eta bilketa lanean hasi nintzen, liburu saltzailetik saltzailera. Donostiako Manterola liburu dendara joan eta, «Aldizkari honen zenbakirik baduzue?». Komentuetara ere jotzen nuen. Horrela, aldizkariak osatzen hasi nintzen. Nahiko hornituta dago orain. Azkenean, larregi ere bai. Herri guztietako aldizkariak hartzen hasi bainintzen... azkenean ikusi genuen ez dela posible eta aukera egin genuen.

Aldizkariak biltzen hasi zinen. Eta liburuak?

Berdin. Denak falta ziren. Ez zegoen batere. Manterolari, edo besteri galdetu, eskatu, bateko eta besteko sotoetan sartu, komentuetan eta bestetan... dotrina zahar bat ikusi, eta jaso. Xaguek jaten zegoena liburutegira eraman. Taxuzko liburutegia egiten hasi nintzen. Euskarazkoak eta, beste zenbait hizkuntzatan egonagatik, Euskal Herriari buruzko liburuen bilduma egiten hasi nintzen. Argitaletxe guztietako katalogoak hartzen hasi ginen...

Eta bibliotekak lortzen. Azkue liburutegian dira Antonio Tovarren liburuak...

Tovarren alarguna euskalduna da. Euskalarien nazioarteko jardunaldietan ezagutu nuen Antonio Tovar. Batzorde antolatzailearen idazkari nintzenez, denekin izan nituen harremanak. Tovarrek, adibidez, hainbat kontu kontatu zizkidan. Nola Elorrion ibilia zen, bere aita han egona zelako notario eta hainbat gauza. Oso gizon jatorra. Esan zidan nola jendeak zioen bera Hitlerren eta Francoren arteko itzultzaile lanak egin zituela eta berak ezetz, ez zela egia, han egon zela, baina bestelako ardura apartekorik gabe. Ez zuela Francorekin ezer jakin nahi. Katedraduna izan zela Francoren garaian baina horiek ahaztu beharreko kontuak zirela, beste garai batean bizi ginela...

Asko hitz egin zidan Ameriketako hizkuntzei buruz, eginak zituen azterketei buruz... Hil zenean, haren alargunak deitu zidan, esanez Tovarren euskarazko biblioteka Euskaltzaindiari eman nahi ziola. Eta Josune eta biok Madrilera joan eta ekarri genuen Antonio Tovarren biblioteka. Han dago, Azkue bibliotekan, Tovarren beraren izenean. Juan Karlos Gerraren biblioteka bezala; biblioteka bikaina, itzela...

Liburutegi nazionala, asmo zenuen, eta asmo da oraindik...

Asko hitz egin da gai horretaz. Mari Karmen Garmendia kultura sailburu zela jardunaldiak egin ziren Miramar jauregian ondare publikoaren gainean: bibliotekak, argitalpenak eta bestelakoak izan ziren aztergai. Orduantxe hasi ginen pentsatzen liburutegi nazionala behar genuela. Horretarako, lehenengo pausoa, herrietako bibliotekak ondo antolatu eta katalogatzea izan behar zuela erabaki genuen. Katalogo kolektibo bat egin behar zen, Euskal Herri osokoa. Bilerak egiten hasi ginen: Deustuko liburuzaina, Antso Jakitunakoa, Donostiako udal liburutegiko arduraduna, besteren bat eta ni neu... Betikoa: nork bere iritzia zuen baina besterena kontuan hartzeko asmorik ez. Ez zen akordiorik izan. Orduan ere protagonismoa nahi zuten batzuek, «Gure

biblioteka!» gora eta «Gure biblioteka!» behera. Hortaz, nik dena jaso, artxibatu, eta kito! Beste bide bat saiatu nuen, nik asmoarekin segitzen nuen eta. Biblioteka kolektiboa ez ezik, liburutegi nazionala nuen gogoan.

Toki fisiko bat behar ote da?

Nire ustez bai. Halaxe proposatu nion Miren Azkarateri behin, Argomaizen egin zen bilera batean. «Gauza bazara liburutegi nazionala sortzeko, nire biblioteka osoa emango dizut, harako», esan nion. «Eskerrik asko, estimatzen dizut! Pentsatuta daukat tokia ere, Donostian, tabako fabrikari». Nik, neure artean: «Adios! Gipuzkoareria berriz!». Handik egun batzuetara, hartu autoa eta Donostiara Pruden Gartzia eta biok, tabako fabrika zertan den ikusten. Lehendik ezagutzen nuen nik etxe hura, Seber Altube tarteko.

Seber Altube eta tabako fabrika?

Bai, Seber Altubek *El dolor de Schopenhauer* liburua idatzi eta berrehun ale eduki zituen Paueko erbestean, saldu gabe. Behin, haren lobak esan zidan: «Jose Antonio, eroan liburu guztiak Gernikara. Ateratzen duzun dirua, Seber Altube ikastolarako! Donostiako tabakalera utziko dizkizut». Horrela ezagutu nuen fabrika hura. 1970ean edo. Miren Azkaratek tabako fabrika esan zidanean, haraxe Pruden eta biok. Hura ikusi eta «Hemen hamar urtean ez dute amaituko biblioteka», atera zitzaigun. Ondorioz, aldatu egin nuen asmoa, eta biblioteka Euskaltzaindiari ematea erabaki.

Bertako liburuzain izan zarenez...

Bai. Gertatuko da nik Euskaltzaindiari emandakoen artean lehendik ere egongo direla han, liburu batzuk birritan egongo direla. Orduan, zera adierazi nion Prudeni idatziz: birritan dauden liburuak liburutegi nazionalera bidaltzeko. Ez dakit egingo den edo ez, baina nik han ez nuen taxurik ikusi.

Zure garaian, zenbateko aurrekontua izan duzu Azkue bibliotekan?

Urtean hiru milioi pezetakoa izan nuen, eta inoiz ez da igo!

Diruzain ere izan zinen, 1989tik 1996ra. Ezin liburutegiko aurrekontua igo?

Diruzainari bestek agintzen dio. Nik ez dut nahi nuena egiterik izan. Urte birik behin barne-jardunaldiak egiteko ohitura du Euskaltzaindiak eta, horrela, behin, Juanito San Martinek proposatuta diruzain izendatu ninduten.

Zailtasun handiko aroa egokitu zitzaizun: garai horretakoak dira akademiak erakundeekin egin dituen akordioak...

Bilerak egiten genituen. Ez zen honen edo haren kontua. Jaurlaritzarekin edo dena delako erakundearekin egin beharreko bilera prestatu eta aurrera egin dugu akordioetan.

Akordioetan bai, eta proiektuetan? Atlasa eta!

Atlasa egiteko dirua lortu genuen. Proiektuaren buru, bat izan zen lehenengo. Gero, beste bat. Orain, hirugarrena dugu. Ondorioa, atlasa geldirik dagoela. Bestalde, Nafarroako gobernuaren jarrera dago. Marra lodiagoa nahi zuen hermengo bi komunitateen artean. Hizkuntz atlasa egiten ari ginen! Gero, gainera, Instituto Navarro del Vascuence sortu dute, hau da, Euskaltzaindia pikutara botatzeko bidea.

Lehenago ere Euskaltzaindiarekin kolaboratzen ari zinen. 1971n argitaratu zenuen *Euskera* aldizkarian zure lehenengo lana...

Nire lanez beterik dago *Euskera* aldizkaria. Ehun baino gehiago ditut han argitaratuak. Asko, erakundeari berari buruzkoak. 1978an Euskaltzaindian lanean hasi eta urgazle nintzen hurrengo urtean. Euskaltzain oso, berriz, 1989tik naiz. Orduan egin nuen sarrera hitzaldia, euskaltzainen historia eginenez. Izan ere, inork ez zekien nor izan zen euskaltzain, nor noren ordezkotza etorri zen, nor hurrengo... ezer ez zekien inork. Sarrera hitzaldian egin nuen hori, baina egun batean handik honako euskaltzainen historia egin beharko da.

Egunen batean...

Bai, Gorritik halako haizea, adorea ematen badit beteko dut orain arteko historia.

1992an *Jakin*-en idatzi zenuen artikulua bat erabili nahiko nuke. Euskaltzaindiaren historia egiten duzu bertan, momentu kritikoak ere azalera ekarriz. Manuel Lekuona eta.

Bai, hatxea dela eta, batua eta...

Horrelako gizon baliotsua!

Kultura handikoa. Berak eta Barandiaranek Gasteizko seminarioan euskarari buruz egindako lanak eta! Gero, akademiatik kanpora geratu zen gizona! Egoera mingarriak izan dira, bai, Euskaltzaindiaren historian. Garai hartan Mitxelenak hartu zuen gidaritza eta hari jarraitu zioten. Manuel Lekuonak dimititu zuen, edo utzi zuen, eta Villasante sartu zen, Mitxelenaren aldetik zihoana. Hori momentu kritikoetako bat izan zen, lehenagotik ere izan ziren eta. Lacombe eta Schuchardt buruzko lan bat nabil prestatzen, gutunak aztertzen, Lacomberen biografia lantzen... Lacombe, Eusko Ikaskuntzari buruz ari dela —eta, zehazki, *RIEV* aldizkariari buruz—, zera dio: «Nola ibiliko da, bada, ongi, aldizkari bat, zuzendaria Karlos errege delako horrekin badabil European eta Afrikan barna, ni, aldiz, Parisen banago, eta aldizkaria Baionan inprimatzen bada? Ezin bada ondo ibili gure aldizkaria?». Lacombe berak bota zuen lehenengo harrikada *RIEV*-en kontra, ez ordea aldizkariaren mamiaren kontra, prozeduraren kontra baizik. Horrelako erakundeetan beti izan dira gorabeherak...

Erriberako egoitza hartan bertan ezagutu zenuen zuk Azkue, urte asko lehenago...

Deustuko Unibertsitatean Zuzenbide ikasketak egiten ari nintzela, 1950ean edo, nire herriko euskara hobetzea otu zitzaidan. Irakasle batek Euskaltzaindiaren Erribera kaleko egoitzara joateko gomendioa egin zidan. Hara jo eta harre-ra ona egin zidan bertan gizona batek. Orain ez nuke asmatuko esaten nor izan zen. Han, Azkuek argitaratutako liburuxka batzuk erosi nituen. Han nengoela, Azkuek berak: «Nor dabil hor?». Ni gelditu eta isilik geratu nintzen... Nirekin

zegoenak zertan genbiltzan azaldu zion. Han zegoen Azkue bera, mahai gainean makurtuta, irakurri nahi baina ez baitzuen ondo ikusten, eta agurtzeko keinurik gabe, esan zidan: «Bai, bai, egin lan!». Hark haserre itxuran hitz egin arren, orduantxe hasi nintzen Azkue miresten.

Ondo miresle, horratik! Haren lanak ez ezik, heriotza ere ikertu zenuen zuk!

Erriberako egoitzan lanean jarduten zuen berandu arte. Gau batean, handik irten eta erre kara jausi zen. Ordurako galduta zeukan bista, nekez irakurtzen zuen.

Esan nahi dut, erre kara erori zela eta uretatik ateratzen saiatu zen gizonarekin ere hitz egin zenuela zuk.

Jakin nuen nor zen. Aurkitu nuen telefono aurkibidean, deitu nion eta elkarrekin egon ginen. Kontatzekoa da harena ere. Ez dakit jakingo duzun zer gertatu zitzaion. Txaketa erantzi zuen eta txaketatik kartera ostu zioten. Joan zen komisariara, kartera erreklamatzera, lapurra harrapatu ote zuten edo, eta esan zioten: «Ez dakizu nori salbatu diozun bizia! Euskararen akademiaren zuzendariari!». Besteak berriz, ez zekien zer zen euskararen akademiarik. Gizona erre kara jaurti eta Azkue han, uretan zalapartan, itotzen edo, eta: «Zaude, zaude, helduko zaitut eta!». Eta Azkuek: «Utzi, utzi, badakit eta igerian! Lekeitiokoa naiz!».

Azkue dago, beraz, zure lanen hasieran.

Bai. Bestalde, Azkuek hainbat jenderekin izan zituen harremanak. Loturak ditu Urkixorekin eta beste askorekin. Apurka-apurka jende hartaz ere interesatzen zara. Interes eta jakin-min horretatik etorri zen 1977ko ikastaroaren antolamendua ere.

Jakin-en idatzi zenuen lehenengo artikulua ere hari eskainia da, 1964 inguruan: «Azkue'ri omenalditxo».

Artikulu laburtxo bat da. Ondoren gertatu zitzaidan kulturaren sartzeko zoriona. Joseba Intxausti eta Joxe Azurmendi

tarteko izan zirelako... Haiek frantziskotarren Foruko kolegioan zeuden, fraide, irakasle. Habitu eta guzti. Ni, Astra fabrikari ari nintzen lanean, ordurako ezkondata eta hiru seme-alabarekin. Bada, tuberkulosi infekzioa izan nuen. Fabri-

“

Intxausti eta Azurmendi frantziskotarrek, eta Xabier Amurizak eman zidaten lehenengo bultzada kulturari

kako hamabi bat langile gaixotu ginen. Ni, etxe-ko inor ez kutsatzeko, gure amarenean egon nintzen osatzen. Eta hara etortzen ziren ni bisitatzerara, noizik behin Joseba Intxausti, noizik behin Joxe Azurmendi, eta, astelehen guztietan, Xabier Amuriza, Gizaburuagan abade zena. Amuriza astelehen guztietan etortzen zen Gernikako feriara, eta ez zuen uzten astelehenean gure etxera etorri gabe, ni bisitatzerara. Horiek eman zidaten nire lehenengo bultzada: frantziskotarrek, eta Xabier Amurizak.

”

Tuberkulosia sendatu eta fabrikara itzuli zinen, Astrara, baina ez zenuen han luzaroan jardun...

1968an kartzelan sartu ninduten eta kito Astra niretzat. Lan ona neukan nik Astran, idazkari nagusi nintzen. Kargu ona. Baina Astrako zuzendariak eta Augusto Unzetak —fabrikako buru eta Gernikako alkate zenak, eta gero ETAK garbitu zuenak—, esan zioten poliziari nik ETArri pistolak eta munizioak ematen nizkiola. Halako nahaste-borrastean sartu ninduten! Komisarian epelak hartu —hango egurra!—, eta bidali egin ninduten Astratik. Derrepente lanik gabe, ezer gabe, kale gorrian geratu nintzen! Esperientzia neukan, bai fabrikari lan egin nintzelako, eta bai Zuzenbide ikasketak eginak nituelako, eta bulego bat jarri nuen Gernikan bertan: enpresa aholkularitza. Jose Maria Makuak lagundu zidan hura antolatzen. Nik, jakina, euskalduna nahi nuen idazkaria, azterketatxo bat eragin nien eta euskaraz oso ondo zekien bat hartu nuen: Josune Olabarria, orain Euskaltzaindiaren bibliotekari lanean ari dena. Nola den biziaren katea! Formica Españolan lan egin nuen eta, 1963an, Astran hasi nintzen. Astratik bota eta urtebetera, 1969an, bulego hura

zabaldu nuen. Gero, MPI konpainian sartu nintzen, inbertsio etxe bat, Bartzelonakoa, kiebra jo zuena. Lan gabe geratu nintzen berriz... Garai hartan hasi nintzen, bada, Erriberakalera, Euskaltzaindira...

Bada alderik orduko bibliotekatik gaur egungora...

Bai, bai, ederto muntatu genuen. 1978-79an Erriberako bibliotekan lau mila liburu egongo ziren. Orain seiehun mila izango dira. Denak katalogatuta. Neuk hasi nuen katalogazio lana. Ez da harrokeria, baina lan asko egin dut nik hor.

Euskal bibliografia biltzea jarri zenuen helburu, euskal ondare bibliografikoa askorik zaintzen ez zen garaian. Diru gutxirekin baina borondate eta indar ikaragarriarekin hasi zinen Azkue biblioteka antolatzen. Biblioteka batzordea osatu zenuen eta Jon Bilbao sartu zenuen kide. Harrezkero, hainbat unibertsitate eta kultur erakunderekin bideratu dituzu harremanak...

Harremanak, biblioteka askorekin! Esaterako, Madrilgo Biblioteka Nazionalaren Patronatuko kide izana naiz. 1985ean AEBetara joan nintzen zenbait biblioteka ikustera: Renokoa, Washingtoneko Kongresukoa eta New Yorkeko biblioteka publikoa. Hala ere, gehienbat Chicagoko New Berry Library ikustera joan nintzen, han gordetzen baita Bonaparte printzearen biblioteka. Bestalde, Londresko British Library ere sarri ikusi dut, euskal altxor ederra daukate eta. Parisko Biblioteka Nazionalean ere izana naiz bi edo hiru aldiz... eta 1985ean, lehenengo Expolangues hizkuntzen eta kulturen azoka antolatu zutenean ere, hantxe izan nintzen Euskaltzaindiaren izenean, Juanjo Zearretarekin batera. Ondoko urtean ere han ginen gu... Harremanak, beraz, asko gure bibliotekak.

Biobibliografiak egiten ere ez zara amutsa zu.

Eginak ditut batzuk. Bonaparterena, Azkuerena eta bestelako askorena. Ikerketaren ondorio dira lan horiek. Ez da berdin nobela idatzi edo ikerketaren ondorioz sortzea. Ni

ez naiz nobela bat idazteko gai. Heldu hirugarren orrialdera, hitz bat erabili buruan eta hari bueltak ematen jardungo nintzen, hartan katigatuta. Are gehiago naiz bibliografo, eta biobibliografo, literaturagile baino. Dena den, eta jakin dezazun zein dudan ohitura: urtero, Gipuzkoako Kutxak liburu eder bat bidaltzen dit, gabonetan. Nik, bertsoz erantzuten diet beti, eskerrak emanez. Hamabost urte edo izango dira horretan gabiltzana. Beraz, Gipuzkoako Kutxan dituzte, doinu eta guzti, nire bertsoak. Bilduma, honezkero!

Espainiako liburutegi nazionaleraino eraman zintuen zure lanak...

Bai. Espainiako biblioteka nazionaleko patronatuko kide izan nintzen bi legealditan, Carmen Alborch kultur ministroa izan zenean. Nire lana, bilerak egiten zirenean bertara joatea zen. Informatizazioa hasita zeukaten ordurako. Gu ere informatizazioan ari ginen lanean eta bateko eta besteko liburutegietako katalogatze sistemak aztertu genituen. Bueltan-bueltan ibili eta, azkenean, Madrileko biblioteka nazionalen sistemarik egokienaz galdetu eta zera erantzun ziguten: «Nola zatoz hona hori galdetzera? Bilbon daukazue eta sistemarik onena!». Hala izan, nonbait. Orain darabilgun sistemak euskaraz katalogatzeko balio izan digu, ze gure bibliotekaren katalogoa euskaraz eginda dago. Gure asmoa, Euskal Herriko biblioteka guztietarako balioko zuen eredu bat egitea izan zen, euskaraz katalogatzeko sistema, euskaraz egina eta Euskaltzaindiaren onespina izango zuena.

Gisa horretako beste harremanik ere izan duzu...

Germán Sánchez Ruiz Pérez fundazioak zera eskatu zion Euskaltzaindiari, alegia, liburuzaina —ni, kasu hartan—, beraien fundazioan sartzeko, kide moduan. Euskaltzaindiak, baietz, eta ni urtean birritan joaten nintzen Madrilerara. Lan ona egiten zuen fundazio hark, baina ez zuen aholkulari talde bat behar izateko adina beharrianik.

Nolako bibliotekaria izan zara, zuhurkeriaz jokatzekoa, ala atea zabal?

Ateak guztiz irekitzekoak. Badira bibliotekako liburu eta materialak gordetzeko joera dutenak. «Hau inkunablea da eta ezin dizut erakutsi!». Nik alderantziz jokatu nahi izan dut. Zerbait maite badut biblioteka batean, zabala izatea da, edozeinek sartzeko modukoa izatea, ikerketa egin dezan; ez nobelak irakurtzen etortzeko, jakina. Liburutegian dagoen materiala erabiltzeari dagokionez zabala izan naiz.

Egoitza berria, biblioteka aparta...

Bonaparte printzearen heriotzaren mendeurrena baliatuz Nazioarteko Dialektologia Jardunaldiak eratu zituen Euskaltzaindiak, eta horrekin batera biblioteka berria aurkeztu. Bonaparteren lanen gaineko hitzaldia egin nuen: «Bonaparte, Europako dialektologia eta euskalkiak». Azkue oso dut mirestekoa, baina Azkuerekin batera, Bonaparte da beste pertsonaia bat miresten dudana.

... gazteak lanean. Pruden Gartzia eta.

Pruden, gorengoa da. Ona, langilea, argia... Biblioteka zuzendaria da. Ni, bibliotekari akademikoa. Biblioteka batzordeburu ni, eta bera idazkari. Neuk aukeratutakoa da! Kar, kar, kar...

Hatzari eragiten diozu...

Bat baino gehiago dira nik aukeratutakoak han. Han dagoen ekipoa oso ona da, gero!

Oso harro zaude bibliotekako lantaldearekin. Talde ona, zeuk osatu duzuna.

Bai, zeuk esan duzu: harro, oso harro!

Talde bikaina ia buru gabe geratu zen. Bizkaiko diputazioaren liburutegian lan egiteko eskaintza egin zizuten...

Ea biblioteka foralaren zuzendaritza hartuko nuen eskaintza eginez etorri zitzaizkidan. Diru pila agintzen zuten... baina PNVn fitxa egin beharra zegoen, eta gainera lehiaketara batera joan. Eta ni, Euskaltzaindian nengoena, hara, horrela? Ezetz, ez nintzen joan.

Abertzalearen kartzelak

Familia giroan abertzaletu zela esan ohi du. Bonbardaketa garaian Gernikatik ihesi joan behar izan zuen Jose Antonioren familiak. Erbestea eta. «Gure osaba bat, amaren neba Agustín, Jose Estornes Lasa gudaroste komandantearen txoferra zen. Gernikatik ihesi, Begoña aldeko baserri batean egon ginen ezkutatuta. Handik Laredora eraman gintuen osaba Agustinek, ze tropak gero eta hurraigo zetozen. Eta gu Santanderrentz, Laredora joan ginen. Han hilabete pare bat egon ginen. Hor jaio zen nire bosgarren anaia ere. Hurrena, Laredotik Santanderrera joan ginen eta handik, itsasontzi ingeles batean, ikatz-ontzian, Frantziara». Hantxe erbestealdia Arana Martija familiak... Eta abertzale izan beste biderik ba ote zuten familiakoek? Zinegotzi, batzar nagusietako kide, ESB alderdi politikoaren sortzaileetakoa...

Politikan ere sartu zinen...

Bai, eta badakizu zer esaten zidan amak? «Ez zaitetz sartu politikan!». Bergarako alkate mugimenduan ere parte hartu nuen, noren izenean ez badakit ere. Egon nintzela badakit, hori bai.

ESB.

Ni ESBn Andoni Kaierogatik sartu nintzen, hark jan zidan txapela. Neuk atera nuen ESBren liburutxoia ere. Ondoren, zinegotzi izan nintzen, HBkoa, eta batzar nagusietako kidea. Makua zen garai hartan diputazioko buru, eta galde-tzen zuen: «Zer dio HBk?». Eta gu, altxatzen ginen eta: «Ez, ESBkoak gara». Alegia, Altsasuko mahaikoak ginen, baina ez HBren ideologiakoak, ESBkoak baizik, eta halaxe esaten genuen, espresuki.

1977tik 79ra izan zinen batzar nagusietan...

Euskaltzaindian sartu nintzelako utzi nuen. Gainera, ez nengoen konforme HBk hartu zuen bide berriarekin. Aldatu egin zuen norabidea, eta ni ez nengoen ados. Eta utzi nuen.

Jose Antonio Etxebarrietarekin harremanak izan zenituen...

Baina ez zen politika kontuagatik izan. Jose Antonio abokatutzatik ezagutu nuen. Jose Antoniorekin harreman profesionala izan nuen. Lagundu egiten nion.

Eta haren anaia, Txabi Etxebarrieta?

Txabi ez nuen ezagutu. Egun tristeak pasatu nituen garbitu zutenean. Astra pistola zeraman eta ni Astratik kaleratu berria nintzen...

Kartzelan egona zara...

Bai. Beihl kontsulaz gogoratzen zara, nola bahitu zuten?

Bai. Artean ez nintzen oso argia baina akordatu nintzen zer bait.

Gernikan halako garbiketa bat egin zuten. Kuartelera eramán ninduten. Berrogei lagun edo harrapatu gintuzten. Tartean, nire anaia, Laredon jaiotakoa, eta biok. Kuartelean, ilaran jarri gintuzten. Suertez, anaia biok bata bestearen atzean ginen; ni haren hurrena ilaran. Guardia zibiletako kapitainak banan-banan deitu gintuen bere gelatxora. Nor-tasun agiria eta. Nire anaiarenean, «Nacido en Laredo», eta kapitain hark: «Pero usted siendo castellano, ¿cómo se mete en estos líos? Váyase, váyase. ¡El siguiente!». Ni. Eta ni ere, Arana Martija. «¿Usted es hermano del anterior?» «Sí». «Váyase, váyase!». Horrela libratu nintzen. 1968an, aldiz, ez nintzen libratu. Egun batean, etorri ziren, atxilotu ninduten eta eramán ninduten. Hala ere, kartzelan zeudenei bi klase ematen nizkien, musika eta euskara, nire gogoko bi gaiak. Ez nuen denborarik galtzen...

Iñaki eta Blanca senar-emazteak lagun handiak zenituen. Sonatua izan zen guardia zibilak etxean hil zituenekoa, ETAko kideak gordetzen zituztela eta.

Blanca eta Iñaki lagun minak genituen. Koadrilakoak. 1966an ikastola ireki genuenean han ziren, beste askorekin batera laguntzaile, Blanca eta Iñaki. Iñaki, gainera, Elai-Alai-

koa zen... Akordatzen naiz, igande bat, bazkaltzera joan ginen Olabarrira. Errigoiti pean dagoen baserri bat. Blanca eta Iñaki ez ziren etorri. Aitzakia bat ipini zuten, bi lagun haiek zeuzkatelako etxean.

“

Hura ikaragarria izan zen. Biak garbitu zituzten, Blanca eta Iñaki, eta Markiegi eta guardia zibil bat ere hil ziren

”

...
Hura ikaragarria izan zen. Biak garbitu zituzten, Blanca eta Iñaki, eta Markiegi eta guardia zibil bat ere hil ziren. Guardia zibila, bertan; Markiegi ihes egin zuen Ajangizko baserri bateraino. Bertako labean ezkutatu zen. Guardia zibilak berehala heldu ziren harrera. Tiroz hil zuten... Hau negar egitekoa da!... Aizkora bat eskatu baserritarrari, hanka moztu, zaku batean sartu eta tatarrez eraman zuten! Hori egin zuten guardia zibilek!... ETako beste mutila ez zuten harrapatu.

Haren ondotik azaldu zen Gorka Aulestia Renon...
Lagun handi zineten zuek denok...

Koadrila ginen! Gorka Otxarkoagan egon zen lehenengo, abade. Gero, Gernikara etorri zen, Errenteria auzora. Hemen zen Iñaki eta Blanca hil zituztenean. Hileta elizkizunean Pedro Ormaetxebarriak egin zuen sermoia. Isuna jarri zioten esan zituenengatik. Gorkarena beste kontu bat izan zen... Blanca-eta tirokatu zituztela jakin zuenean haien etxera joan zen, zuzen. «Abade naiz, ikusi egin nahi ditut!». Kosta ahala kosta sartu egin nahi Gorkak! Eta sartu zen... Guardia zibilek, berriz, Gorka hain tematuta ikusi eta gogoan hartu zuten. Bera ere atxilotu egin nahi izan zuten. Gorkak, ordea, hanka egin zuen atxilo har zezaten baino lehen. Ez dakit Iparraldean edo non egon zen, baina kontua da azkenean Ameriketara gertatu zela, Renon.

Astrako garaian ez ezik, 1972 inguruan zuloan izan zinen berriz...

Jaenen. Beste abentura bat izan zen hori. Nire koinatu Jaen Bareño hainbat kartzelatan ibili dute. Horietako batean

Jaenekoan eduki zuten. Hango kartzela errepublika garaikoa zen. Beraz, ez zeukan kartzela antzik: lorategiak, palmondoak eta gainerakoak zituen. Jabierri ama joaten zitzaion ikustera baina batean ezin izan zuen joan, ze kataratetatik operatu zuten eta. Orduan, emaztea eta biok joan ginen. Han, argazki batzuk atera nituen, amari erakusteko. Kontua da txabola-txoan zegoen guardia zibilak argazkiak egiten ikusi ninduela. Gu Jaenera arratsaldez joan eta biharamunean genuen kartzelara bisita, Karmen egunarekin. Arratsalde hartan Granadara joan ginen, denbora-pasa, eta handik bueltan, Jaen baino hamar kilometro lehenago edo, non geratzen gaituen guardia zibilen jeep batek. Eta betikoa: dokumentazioa, halako agiria, bestekoa... «Usted ha realizado un adelantamiento prohibido ahí más atrás». «No». Guk *no* esan orduko, han non agertzen diren ez dakit nik zenbat guardia zibil gure inguruan. Jaeneko kuartelera eraman gintuzten. Antza, argazkiak ateratzen nengoela, kamerak, erori eta argazki bat egin zuen; ez nik nahi nuena, hala ere. Argazki-filma kendu zidaten, errebelatu zituzten negatiboak, baita handitu ere, eta haietako batean, nahi gabe ateratako hartan, Jaeneko institutua agertzen zen. Institutuak horma txikitxo bat eta burdinazko hesia zeuzkan. Horixe agertzen zen delako argazki hartan. Guardia zibilek esaten zidaten argazki hura ETakoentzat nuela, presoek ihes egiteko tunela prestatzeko asmotan. Institututik kale azpitik pasatu eta kartzelara sartu, horixe zela ihesbidea. «Ezetz ba!». Ezin nuen ukatu argazkia, bistan zegoen eta! Ez zen eurek asmatutako argazkia, filmean zegoen, ezin ukatu hori. Baina alferrik. Emaztea andreen kartzelara, eta ni gizonen kartzelara. Han egon ginen, emaztea astebete-edo, eta ni hilabete. Abisatu genion Joaquín Ruiz Giménezi, ze bera izan zen nire defendatzailea lehenengo aldiz kartzelan egon nintzenean ere, eta konpondu zuen...

Gernikan sortua zara. Gerra eta bonbardaketa bizi izan zenuen. Astra-Unceta fabrikan lanean jarduna. Akusazio eta gezurrak. Egurra. Lanetik kale gorrira. Blanca eta Iñaki adiskideen hil-

“

Gu ez gara biktima, dirudienez. Ez gara ezer!

”

keta... Ajangizen hil zuten Markiegiarena... Hamai-ka ikusi duzu. Zer datorkizu gogora 'biktima' hitza entzuten duzunean?

Gu ez gara biktima, dirudienez. Ez gara ezer! Gernika osoa da biktima. Begira, begira... *[Kutxa bat erakutsi dit]*... Gernikako argazkiz beterik dago. Noizbait antolatu behar-ko ditut. Besteak beste, gerra aurreko eta gerra garaiko argazkiak daude. Pila. Baita origina-lak ere.

2002an kirolfanotik kirolfanora hasi zinen, erromesaldian. Harrezkero, zortzi aldiz izan zaituzte ingresatuta, bost bat ebakuntza... Ez astirik ez gorputzaldirik izan duzu egin nahi izango zenituzkeen lanak burura emateko.

Nire gogoaren kontra, ezina. Hala da bizimodua, eta hala hartu beste erremediorik ez dago. Erorikoa izan nuen 2006ko udan eta makulua lagun hartuta nabil, ez behar dudalako, baina badaezpada ere... Makuluarekin bada ere, banabil. Gogotsu ibili ere! Eta, osasuntsu edo makal, epealdi hau ez da alferrik igaro. 2002an saria eman zidan Bilboko udalak, «Ezagutu gure idazleak» izeneko saria, hain zuzen, eta handik bi urtera, berriz, Urrezko Luma Bizkaiko Kazetari eta Editore elkarteak. Harekin idazten jarraitu beharko dut!

Idazten, lanean.

Ordenagailua erosi eta, harrezkero, bost ebakuntza izan ditut, lau-bost urtean. Batere gogorik eta sasoirik gabe gertatu naiz. Euskarazko katiximen katalogoa eta musika inprimategietako historia, horiexek ditut esku artean. Katiximen gaineko lana katalogoa da. Bertan ageri dira lanaren egilea, titulua, urtea, neurria, iruzkina... Fitxak lantzen ari naiz. Zailena, hala ere, hitzaurrea egitea da, sarrera. Ebakuntzak direla-eta —eta etxe aldaketa!—, utzi egin nuen lana. Berriz ekin beharko diot. Ni... katiximen lanak eramango nau kanposantura.

Garaiaren lekuko

Jose Antonio Arana Martijak hainbat jende ezagutu du bere ibili handian. Batzuk parean fortunatu zaizkio, etxe atarian. Beste batzuk, Gernikatik lekora. Asko, izen handi dira gure kulturaren historian. Lan eskerga egin dute era batera edo bestera. Denak ere, bizi izan duten garaiaren lekuko aparta izan dira, Jose Antonio bera bezala...

Seber Altube.

Ez nuen ezagutu Paueko erbestetik itzuli zen arte. Hala ere, banuen haren ezagutza, euskararen gainean eginda zeuzkan lanen bidez. Gero, bera Pauetik etorri eta harremanak izan genituen. Makina bat berbeta egin genuen, politika, musika eta euskarari buruz. 1966an Gernikan ikastola sortu genuenean, Seber Altube izena jarri genion. Izan ere, bene-benetan maite nuen gizona! Haren zintzotasuna, nor-tasuna, prestutasuna! Erbesteratua, euskaltzaina eta musikaria, horixe Seber Altube, eta horixe ni! Seber Altubereren fotokopia nintzela idatzi zuen Villasantek, eta esan ere, sarritan esaten zidan hori.

Raimundo Olabide.

Emaztearekiko lotura dut Olabide, biblia tarteko. Ezkondu nintzenean, lehengusina batek nik bizian izan dudana lehenengo bibliaren itzulpena oparitu zidan: Raimundo Olabiderena. Harrezkero zortzi-hamar bat itzulpen eta argitalpen ezberdin bildu ditut baina, lehenengoa, lehengusinarenean oparia, Olabiderena! Euskaldunberria, euskaltzaina... jarraibidetzat hartzekoa dut.

Andres Mañarikua.

Gizon jakintsua, irakasle ona... Seminariotik irten nintzenean berak jarri ninduen Zuzenbide ikasten. Haren aholkua-ri jarraiki egin nituen ikasketa haiek. Ikerkuntzara bultzatu ninduen. Izan dudana maisurik onena.

Castor Uriarte.

Abertzalea. Biblioteka ederra zeukan. Liburutegia Euskaltzaindiari utziko ziola adierazi zidan baina, Castor hil eta haren semeak Gernikako udalari eman zion. Gernikako udal bibliotekan dago, gaur egun, Castorren liburutegia. Bonbardaketa ondoren ezagutu nuen. *Bombas y mentiras sobre Guernica* idatzi zuenean behin baino gehiagotan izan ginen elkarrekin, bonbardaketari buruz hizketan eta informazio truke egiten. Castor da bonbardaketari buruz libururik fidagarriena idatzi zuena.

Belu.

Belu, edo Belumendu, Julio Bareño Atxirika, *Euzkadi* kazetaren berri emaile Gernikan eta nire andre Maitederren osaba. Aita bezala gogoratzen dut. Nire jaiotzaren berri eman zuen *Euzkadi*-n.

Miren Maiteder.

Nirekiko, jainkosa. Gazterik ezagutu nuen, eta ezagutu orduko, maitemindu. Nire bizitzako hauspoa, lanaren animatzailea. Niretzat Maiteder da... fenomeno!

Karmelo Etxegarai.

1916an etorri zen Gernikara, euskal probintzietako kronikari izendatu zutenean. Biblioteka ederra zeukan, bonbardaketa egunean erre zena. Karmelo gure aitaitarekin joaten zen Errigoitira, gure osaba parrokoaren etxera bazkaltzen jaietan. Lagun handiak ziren. Karmelo Etxegarai Gernikan bizi zen eta haren neurriko lagunak behar zituen, gure osaba, esaterako, oso abade kultu eta jakintsua baitzen. Gernikan bizi izan zen eta bertan hil, eta hemen dago hobiratuta, bai bera eta bai beraren anaia Bonifazio. Karmelo Etxegarai maite izan dut, bai bere lanak ere... «El franciscanismo de Carmelo Etxegaray» publikatu nuen *Arantzazu* aldizkarian. Bonifacio haren anaiari buruz hitzaldia egin nuen Zumaian. Karmeloren omenez, haren izeneko kale bat jartzea lortu nuen Gernikan, eta kale hartan bizi izan ginen urte askoan.

R.M. Azkue.

Trenbidea izan dut ezagutu nuenetik. Nire trenaz Azkueren bidean dabil. Bai ikerketa egiteko, bai hainbat gauza ikaste-ko, maisurik handiena izan da. Damu dut, eta lotsa naiz, Euskaltzaindiak ez diolako opa izan Azkueri, oraindik, me-rezi bezalako omenaldia. Ez gara gauza izan! Azkue maite dut, eta min dut.

Bonaparte.

Bitxia da Bonaparte. Korsikan jaioa izan, Frantzia politikiari, Londresen hizkuntzalari, eta ehun eta hogeitaz liburu argitaratu euskararen gainean! Euskara maite zuen, euskarari eskaini zion bere bizi guztia —baita diru guztia ere—, gizon aparta! Maite dut, denon gainetik euskara maite zuelako.

Justo Garate.

Gutun bidez izan nuen harekiko harremana. Iparragirreri buruzko liburua prestatzeko, batez ere. Haren liburu bat gustatzen zitzaidan asko, biologiaz idatzia. Liburu hura berari aipatu eta: «Horiek gaztetako txorakeriak dira!». Txorakeriak? Oso lan ona zen. Asko zekien, asko. Medikari izan eta zenbat zekien etnografiaraz, adibidez! Entziklopedia zen!

Jose Maria Makuak.

Bizkaiko foru diputatua ondo portatu zen nirekin. Makuak zenbait kontsulta egiten zizkidan. Hark ni PNVn sartzea nahi zuen. Nik, ezetz, baina egiten zizkidan galdera teknikoari zintzo erantzuten nien, edo iritzia ematen nion. «PNVn sartzen bazara kargu on bat emango dizut», esan zidan behin Makuak, garbi-garbi.

Jon Bilbao.

Hark zioenez bereiztu beharra dago bibliotekaria eta bibliografoa. Ni are gehiago naiz bibliografoa, bibliotekaria baino. Bibliotekaria izateko, badut taldea egin beharrekoa moldatzeko. Bibliografo izatea besterik da. Bibliotekaria izan naizen arren, gehiago estimatzen dut, neure buruaren-

tzat, bibliografo titulua. Hala esaten zuen Jon Bilbaok ere, bera bibliografoa zela...

Villasante.

Umilagorik eta balio handiago duenik ez dut ezagutu. Euskaltzainburu zela, lan egiteko modu berezia zuen. Ez zuen agintzen, baina bazuen agenda bat, habitu azpian gordetzen zuena. Bilboko egoitzara etortzen zenean, agenda-txoa atera eta galderatxoa: «Hau zertan dago?». Euskaltzaindia bideratzen jakin zuen.

Haritxelar.

Iparraldean alkate izandakoaren ohiturak galdu ez zituen gizon prestua.

Andres Urrutia.

Legegizona da eta azkeneraino beteko du legea. Ardura eta lan larregi dituen gizon argia da Andres, eta sistemati-koa. Hala ere, beste zenbait erakundetan ari direnek eduki ohi duten moduan, idazkari bat beharko luke, laguntzaile, berak bete ezin dituenak bestek betetzeko. Oso azkarra da, zorrotza, zuzena... nahiz eta larregi fidatzen den zenbait jenderekin. Irauli handia eman dio Euskaltzaindiari, eta es-pero dut karguan jarraitzea.

Jose Antonio Arana Martija.

Borondate handiko gizona, gauza asko egin nahi dituen baina denetara heldu ezinda dabilena. Euskara eta musika ez ezik, beste amodio handi bat dauka: familia. Horixe da nire maitasunik handiena: familia.¶

Bibliografía

- Crisis y resurgimiento agrícola en el siglo XVIII.* Ekonomi Zientzien fakultatea, 1958.
- Música Vasca.* Donostia, 1976.
- Opera Vasca en Vizcaya.* Bilbo. Temas vizcainos, 1971.
- Elai-Alai.* Gernika, 1977.
- Planificación de la enseñanza de la música.* (J.I. Sarriarekin elkarlanean), 1979.
- Bernardo Gabiola.* Bilbo. Temas vizcainos, 1980.
- Canciones de Navidad.* Bilbo. Temas vizcainos, 1981.
- Resurrección María Azkue.* Bilbo. Temas vizcainos.
- L.L. Bonaparte. Manuscritos, publicaciones.* Bilbo, 1989.
- Euskaltzaindiaren historia laburra.* Bilbo. Euskaltzaindia, 1984.
- Catálogo y Archivo de Juan Carlos Guerra.* Bilbo. Euskaltzaindia, 1984.
- Noizean behin.* Gernika, 1984.
- Eresoinka.* Gasteiz. Eusko Jaurlaritza, 1986.
- Euskal Musika.* Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 1985.
- Música Vasca.* Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 1985.
- Basque Music.* Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 1985.
- Santa María de Gernika. Gernikako Andra Maria.* Bilbo. Temas vizcainos, 1988.
- Bibliografía Bonapartiana.* Bilbo, 1991.
- Resurreccion Maria Azkue.* Gasteiz, Eusko Jaurlaritza, 1993.
- Julio Urkixo.* Gasteiz. Eusko Jaurlaritza, 1993.
- Jose Antonio Donostia.* Gasteiz. Eusko Jaurlaritza, 2001.
- Bonifazio Etxegarai.* Gasteiz. Eusko Jaurlaritza, 2001.
- (eta 450 artikulua eta ikerlan baina gehiago)

LITERATURA 115

Argazki mugitu zenbait

JON BENITO

SOZIOLINGUISTIKA 120

Udako berriak

Kurtso berriari begira

Hizkuntza: identifikatzeko ezaugarria vs
komunikatzeko tresna

Emozioa eta hizkuntzaren erabilera

LIONEL JOLY

TELEPOLIS 127

Euskarazko komunitatea eta ikusgarritasuna

Hitz gutxitan asko esateko, ikusteko

PATXI GAZTELUMENDI

Argazki mugitu zenbait

Zer da idazlea? Zein da? Zer egiten du? Zergatik idazten du? Nolakoa da? Nola bizi da? Ze irudi du jendearen begietara?

Zer da literatura?

Ez dago galdera zailik, erantzunak dira amuari kosk egiten ez diotenak. Augusto Monterrosok idazleari eta idazletzari buruzko dekalogo ederra idatzi zuen aspaldi. Ez dut Monterrosoren adibidea ekarriko, ordea, nahi duenak eskuragarri du sarean. Gertuago, Edorta Jimenezek, Hasier Recondok egindako elkarrizketa batean (www.idazleak.org, 2007-07-27), honakoa dio literaturaz:

Literatura, irakurtzea batez ere, nire zaletasunik handiena eta sendoena da. Niri buruari idazteko era ematea da literaturak nire buruari begira bilatu diodan xedea. Lehenik eta behin, zaletasun dudan hori landu ahal izateak poztu egiten nau. Ostera, eta besteei begira, literaturaren xedea subjektibotasuna lantzea delakoan nago. Nahita nahiz nahi barik, literaturak kolektiboen subjektibotasuna lantzen du, eta eragin egiten dio.

* * *

Juan Luis Zabala sutzen duten gauza bertsoek sutzen naute ni ere. Zabalari bezala beste lau idazleri euskal literatura zer nola ikusten duten galdetu diete *Nabarra* aldizkarian (76. zenbakia, 2007ko uztaila, «Gure letren balorea»). Azkoitiarrak, testuan aurrera, honakoa dio:

Aitortu behar dut barrutik sutan jartzen nauela idazleen indar mediatikoa faktore estraliterarioei gero eta lotuago ikus-teak. Kontu jakina da idazle onaren ospea bereganatzeko as-

koz ere eraginkorragoa dela gaur egun hedabideetan ahalik eta maizen agertzea —zenbat eta gazte, eder eta dotoreago hobe— liburu onak idaztea baino, batez ere sari ospetsurik gabeko liburuak badira. Gizartearen aurrean idazle agertze-ko bidean, liburuak tramite edo aitzakia huts —eta astun— ematen dute batzuetan.

Eta egia da. Idazlea idazle ez, beste edozer da. Eta okerragoa dena, sarritan, idazle ez, beste edozer izan nahi du.

Zer esan nahi du Zabalak, ordea, idazle agertu nahi horrekin? Zer da idazle agertzea?

Zergatik gutxiesten dira faktore literario eta artistikoak, faktore estraliterario eta estra-artistikoen mesedetan literaturaz ari garenean?

* * *

Eskerrak saldutako liburu kopuruen datuak argialetxeek ezkutuan gordetzen dituzten, azkar asko lotsatuko lirateke idazle asko beren idazletzaz bestela.

Liburu orok du bere orritxoia *Gara* eta *Berria*-n, ia liburu guztien egileei —nahi izanez gero behintzat— egiten dizkiete elkarrizketak Euskadi Irratian eta Herri Irratian. Nor ez dute noiz edo behin *Sautrela*-tik deitu elkarrizketatzeko ez bada erreportajerako. Ia denok agertu gara idazle gure inguruko begietara. Baina...

Nola neurtzen da idazlea? Liburu kopuruan? Liburuen kalitatean?

Nork ematen dio nori idazle titulua? Autodenominatu daiteke norbera idazletzat? Sentsazio edo baieztapen pertsonala besterik ez da idazle izaera?

Sinonimoak dira idazle eta eskritore?

* * *

Saltzen duenaren proportzioan (zenbat liburuk mugitzen dituzte mila ale baino gehiago? Eusko Jaurlaritzaren erosketa,

oparitutako liburuak, banatzaileak saldu gabe erositakoak... barne), idazleak oihartzun handia du komunikabideetan.

Komunikabideek euskal literaturaren egoeraren eta honen eraginaren irudi desitxuratua ematen dute.

Nire pertzepzioa da.

* * *

Ez hitzez hitz, baina norabide beretik jotzen du Edorta Jimenezek ere. Idazleen Elkarteko web orrian emandako elkarrizketan dioenez (www.idazleak.org, 2007-07-27):

Kultura, oro har, edergarria da hedabide gehienetan. Politoko geratzen da gu idazleok horietan agertzea.

Idazleak liburua argitaratu baino lehenago daki elkarrizketak eman beharko dituela. Gure egunkari nazionaletako argazkietan aterako dela, hitzaldietarako deituko dutela, udan elkarrizketa *berexiak* egingo dizkietela... aisialdiaz eta sexuaz...

Jimenezek kultura hedabideentzat edergarria dela dio. Eta idazleak badaki. Idazle autodenominatzen da, idazle izan nahi du, idazle agertu nahi du... idazle ez, beste zerbait izateko. «Edergarria» dela jakinik, bere irudia saltzera prestatzen da.

Antzeko zerbaitetaz ari dela uste dut, Koldo Izagirre *Bazka*-n (www.bazka.info, 2007-07-30):

Lehen idatzi egin behar izaten genuen.

Gero idatzi eta hitz egin behar izan genuen.

Orain idatzi eta hitz egin ez ezik fotogenikoak izan behar dugu.

Irriño sarkastiko hauxe ez dago gaizki... O, zeinen zatar kokospeko plegu hori, garai bateko apeza ematen du! Zenbat dituela esan duzu? Ez da posible, ilea tintatzen du horrek! Honek bai Brecht-en betaurrekoekin, honek zer edo zer ematen du. Ukabila masailean, behakoa sakon itxurako... limumurtu egin nahi ote gaitu beste hark?

Idazlearen irudia. Baina... ez ginen literaturaz ari? Idazlea ala liburua da garrantzitsua? Direna ala egin dutena? Me-

dioetan idazleaz hitz egin behar da ala liburuaz? Literatura-ren zein irudi ematen zaigu hedabideetan?

Gauza txikien liburua-n Pako Aristik (Erein, 2004) eta *Ragga-ragga dator gaua*-n Paddy Rekaldek (Susa, 2006), lehen kantautoreen diskoetan nola, euren argazkiak eraman zituzten azalera.

Zergatik? Zein helbururekin? Euren irudia indartu nahi zuten? Ez zen horretarako solapetako argazkia nahiko?

Izagirrek *Bazka*-ko artikuluan darrai:

Idazleok etsai, idazleok, argazkiz. Gure irudian ez da ageri geure lana, lanarekiko daukagun distantzia baizik (kopetilun edo barrez, ustetsua ala ezaxolatua, zimur bera da funtsean), hots, bat egiten dugu bisitariarekin, irakurlea ikusle bihurtzen dugu, hari so gu ere, magnifikatuak (hara, Susako estandean dagoen hori ez al da Elkarreko estandean daukaten argazki horretakoa? Saltzailea zela uste nuen...) eta aldi berean banalizatuak (beha iezadazu, zu lakoxea naiz, liburuak egitea aitzakia besterik ez da, tabernan identifika nazazun nago hemen, hitz egin genezake, idatzian bezain gozoagoa nauzu).

Geure aurpegia ematen dugu irakurgarri eta, honenbestez, merkatuaren legepean sartzen dugu sakratutzat omen daukaguna. Irakurri beharrik ez daukazu ona edo txarra den jakiteko. Ona da berez, neurea delako. Kartelera batean naukazu, zer beste frogarik? Markara bideratzen dugu irakurlea, erosle bihurtzen dugu, erosle zintzotua, jarraitzailea, jokalekua rockeko izarrek beste hartua daukagun idazle irudituok.

Ildo beretik, idazleen irudiaz mintzo da *Bazka*-n ere Lander Garro (www.bazka.info, 2007-08-21):

Idazleen argazkiek, idazlea obratik aldentzeko ez ezik, idazlea bera ofiziotik aldentzeko balio dute gaur egun. Berdin gertatzen da futbolariekin, aizkolariekin, artisauekin edota zinema zuzendariekin, alegia, «pertsonea publiko» guztiekin.

* * *

Nabarra-ko artikuluetara itzulita, ordea, Patxi Zubizarretak idatzitakoaz gogoratu naiz. Zein da eta zer da idazlea?

Beharbada arazoa testuinguruan kokatu beharra dago. Horretarako ezinbestekoa iruditzen zait Dubravka Ugresic-en

Zabranjeno citanje (Gracias por no leer, La fabrica, 2004) liburuua. Literaturaren kontzeptua hiltzorian dagoela dio, eta «liburuarena» nagusitu(ko) dela, eta edonor izan daitekeela idazle: kirolari bat, kirolariaren amorantea, edo kirolariari bixigarria pasatu diona. Horrekin batera dio errazkeriarako eta sinplifikaziorako joera nagusitu(ko) dela, kitscha alegia.

Edonor baldin bada idazle, edonor autodefinitu badaiteke idazle, edonork idazten baditu liburuak...

Zer zentzu du jendearen begietara idazle agertzeak? Ez bada eta, norbere buruaren propaganda hutsa?

* * *

Zertarako idazten da?
Hedabideetan agertzeko?

* * *

Irudiaz ari garela. Euskal literaturaren egoeraz eta irudiaz, Katixa Agirrek *Nabarra*-n.

Beraz, egin ditzagun gauzak ondo, bai, baina has gaitezen ze onak eta ze miragarriak garen gehixeago aldarrikatzen ere. Ikus dadila. Eta horretarako liburuak liburu-dendan modu zehatz batean kokatu behar baditugu, egin dezagun. Eta photoshopa eskatzen bazaigu, ekin diezaigun. Sex-appeal berri bat euskal literaturarentzat, irakurle berriak erakartzeko esperantzan.

Agirrek irudia indartzea eskatzen du, photoshopa erabiltza bada ere (!).

* * *

Ez ginen literaturaz ari?¶

Udako berriak

Beste arlo guztietan gertatzen den moduan, aktualitate soziologikoa urria izaten da udan. Egia esan, abuztuan mundua gelditzen dela dirudi, arlo guztietan. Mundua geldirik ez dagoela pentsatzen dugunok arazoa informazioa ez zaigula heltzen pentsatu beharko dugu. Nola pentsa liteke aldiz urtean zehar berdina ez zaigula gertatzen? Beharbada urtean zehar ere informazio anitz ez zaigu heltzen, eta edozein kasutan, jasotzen dugun informazioa gutxi batzuek aukeratu dutena baino ez dela argi dago.

Baina uda ez da berririk gabeko basamortua izan. Udan udako ikastaroak antolatzen dira eta garai ona izaten da urte bitarteko korapilo eta lan karga zoro guztia une batez gelditzeko eta hausnarketei denbora eskaintzeko.

UEUko ikastaroen artean soziologikari buruzko bat antolatu zen uztailaren 17an eta 18an, Iruñeko hizkuntza eskolan. Bertan hizkuntza plangintzaren alde teorikoak eta praktikokoak aztertu ziren. Parte-hartze polita izan zen ikasleen eta irakasleen aldetik arlo profesionaleko aditu anitz bildu baitziren bertan.

Europa eta mundu mailan ere ikastaroak antolatu dira. Frantziako Metz hirian adibidez «frontière, langue et éducation» gaiari buruzko mintegiak antolatu ziren. Horrelako mintegiak antolatu izana bereziki interesgarria suertatzen da. Izan ere, antolatzaileak ez dira izan lengoaiako zientzietan adituak, baizik eta geografoak, eta horrek adierazten du hizkuntzen gaiak pizten duen interesa arlo zientifiko guztietan. Kasu honetan hizkuntza, hezkuntza eta lurraldetasuna zen aukeratutako gaia. Mintegi horietan gainera Europako eta penintsulako kasuak aztertu ziren.

Kurtso berriari begira

Uda pasatu zaigu, beraz, eta kurtso berriari begira berrikuntza anitz aipatzeke daude. Izan ere, garai honetan auke-ratzen dira urtean zehar jarraituko diren prestakuntzak e.a. Euskarari eta bereziki soziolinguistikari dagokienez, kurtsoen eta formazioen eskaintza iaz baino zabalagoa izango da.

Asmoz Fundazioak antolatutako HIZNET graduondokoak soziolinguistika orokorrari eta euskal soziolinguistikari buruzko prestakuntza zabala eta puntakoa eskaintzen du. Egitaraua beti bezain interesgarria bada, errekonozimenduari dagokionez asko irabazi du eta unibertsitateko berezko titulu-izatera pasatu da. Mesede handia da arloarentzat horrelako formazio batek maila honetako onarpena izatea, soziolinguistikaren balio zientifikoa ez baita gehienetan errekonozitzen.

HIZNETeko formazioa ez ezik beste bi master oso interesgarri aurkitzen ditugu EHUkoen artean euskarari eta soziolinguistikari dagokienez. Lehenengoa euskal hizkuntzalaritzako eta filologiako masterra da. Master honetan gramatika, hizkuntzalaritza historikoa, dialektologia eta hizkuntzalaritza aplikatua landuko dira. Arlo horiek guztiak historikoki hizkuntzalaritzari lotzen zaizkionak dira. Beraz, soziolinguistikaren gaia zeharka ukitua dago, eta hemen ez gara sartuko aztertzeraz aurreneko soziolinguistek defenditzen zutena: alegia, hiztunik gabe ezin dela hizkuntzalaritzarik izan, hizkuntzalaritza bakarra gizartekoa izan behar baitu, soziolinguistikoa beraz. Autore horiek aipatzen zuten ikuspuntua oso interesgarria eta berria zen; dena den, mendeetan zehar hizkuntzalaritza klasikoak eman dituen fruituak anitz dira eta ezin zaizkio orain kendu edota esan existitzen ez direnik.

Bigarren masterra euskarazko komunikazioari eta hizkuntza gutxituei buruzkoa da. Ez naiz sartuko hemen masterraren edukietan, baina ikusten dugunez eskaintza zabala da eta nazioarte mailan oso gutxi dira horrelako baliabideak

dituzten ikerlariak haien formaziorako eta hizkuntzak haien zabalpen zientifikorako. Baina azken master honen gaiari buruzko gogoeta bat egin nahiko nuke hemen.

Hizkuntza: identifikatzeko ezaugarria vs komunikatzeko tresna

Ikerketa kualitatiboen emaitzak aztertuz gero, gizartean hizkuntzei balio ezberdinak lotzen zaizkiela konturatzen gara. Normalean gizarte elebidun diglosikoetan edo gatazkatsuetan hizkuntza nagusiaren hiztunek, alegia, hizkuntza gehiengotuaren hiztunek hizkuntzei balio komunikatibo bat baino ez diete ematen. Hizkuntza gutxiengotuen hiztunek, aldiz, identifikatzeko balioa ematen diete hizkuntzei. Haien aburuz, hizkuntza da giza taldea definitzen duena, gure kasuan euskalduna da euskaraz egiten duena eta nazioaren mugak hizkuntzarenak dira edo behintzat garai batean hizkuntzak izan zituen mugak. Hizkuntza gehiengotuaren hiztunentzat, nazioaren muga nozio geografikoa da eta muga geografiko horien baitan hizkuntza bat edo gehiago aurki daiteke.

Hizkuntza minorizatu bat dagoen inguruneetan, hizkuntzak identifikazioarekin lotzen dira gehienbat eta balio komunikatiboa bigarren maila batean uzten da. Gauza bera gertatzen da hizkuntza politika eta plangintzekin. Lan asko egiten da hizkuntza gutxituaren onarpena bultzatzeko eta identitatean jokatzen duen papera ulertarazteko: «hizkuntza maite behar dugu», «gure hizkuntza gutxitua ez da hizkuntza gehiengotua baino gutxiago» e.a. bezalako mezuak zabalduz. Erabilera bultzatzen saiatzen bada ere, beti ere hizkuntzen nortasuna eraikitzeke boterearekin lotzen dira.

Plangintzen porrota hobeto ulertzeko beharbada alde komunikatiboari eta bereziki emozioei arreta gehiago eskaini beharko litzaieke. Hizkuntzak erabiltzerakoan sortzen diren emozioak askoz gehiago landu beharko liriateke plangintza egoki bat lortzeko.

Gainera, geroari begira, euskararen erabileraren bilakaera positiboa izan dadin, plangintzaren alde guztiak aztertu behar ditugu. Adibidez, askotan hizkuntza plangintzak hizkuntzaren erabilera du helburu baina plangintzak berak intelektualizazio bat suposatzen du, eta askotan intelektualizazio bitartez hitzunak konbentzitu nahi dira, baina horrek muga argi bat suposatzen du.

Izan ere, hiztunek aldaketa bat egin behar dutela, alegia, euskara jakin ez ezik, euskara erabili behar dutela intelektualizazio mailan onartzen badute ere, praktikan ondorio gutxi dakar. Praktikan ez baikaude intelektualizazio maila batean, baizik eta normaltasun eta naturaltasun maila batean; eta azken ikerketen ildoak jarraituz, ekintzak eta beraz hizkuntzen erabilera emozioen menpe aurkitzen dira. Emozioek portaerak ulertzeko duten garrantzia handia baita ikerketa horien arabera.

Horrela ulertu daitezke ikerketa askotan agertzen diren komentarioak. Adibidez, Marije Lezetak eta Elena San Martinek Eibarren egindako ikerketa batean, holako esaldi bat agertzen da, inkestatu batek esanda: «Nik uste dot problema hor dagoela, ez? Esaten dozu guazen euskaraz egitera, eta ez da espontaneoa», edo beste adibide bat Eibarren berriro: «ni saiatu naiz. Lehenengo momentuan bai egoten zara igual aste batian baina gero ya puff... berriro lehengo bezala» (erdarara alegia) (Marije Lezeta eta Elena San Martin, *Giro urbanoko gazteak eta euskara: Deba bailarako gazteen iritziak gazteek interpretatuta*, Bilbo, UEU, 1991).

Emozioa eta hizkuntzaren erabilera

Beraz, erabilera bultzatzeko era berriak sortu behar dira intelektualizazioari, arrazoibideari gutxiago lotuta. Era berean premiazkoa da ingurunea ondo aztertzea errepresentazioen eta jarreraren aldetik plangintzak egokitzeko. Kuadrilategi bezalako programa bat adibide argia da alde honetatik; badakigu haurtzarora uzteko (edo uzten dutenean) gazteek

euskaratik erdarara jotzeko joera dutela, eta egoera honi aurre egiteko oso ondo pentsatutako programa da kuadrilategirena.

Gainera, aldaketak hobeto ulertzeko eta euskararen erabilerara bultzatzeko hizkuntzen erabileraren eta emozioen arteko lotura aztertu behar dira. Izan ere, azken ikerketen argitan emozioek portaera gidatzen dute neurri handi batean, eta hori erabat logikoa da. Izan ere, kasu patologiko batzuk aparte utzita, normalean gizakiak ez du egiten emozio txar bat sortaraziko dion zerbait.

Adibidez, elebidun orekatu batek (adibidea teorikoa da, ez dugu hemen eztabaidatuko hizkuntzen arteko oreka lor daitekeen ala ez; dena den, argi dago Euskal Herrian batere ohikoa ez den kasua dela) ezagutzen duen hizkuntza bat bestea baino gutxiago dela pentsatzen badu eta hizkuntza hau erabiltzeagatik gutxiago dela pentsatzen badu, ez du hizkuntza hori erabiliko, derrigortuta ez badago behintzat.

Izan ere, gutxiesten duen hizkuntza erabiltzeak bere burua gutxiestera bultzatuko luke eta emozio ezkorrak eta desatseginak sufrituko lituzke hiztun horrek (gutxiespena, kulpa sentimendua, autogorrotoa...). Hitztun batzuk hizkuntzaren erabat kontrakoak bihurtzen dira gaztetan sufritutako emozio ezkor horienatik, kulpa hizkuntzarekin lotuz eta ez sufriarazi duenarekin.

Ikusi dugunez, emozioa ezinbesteko ezaugarria da hizkuntzen erabilerara ulertzeko. Gaur egun ohikoa da gizartearen eta bereziki gazteen bortizkeria frustrazioarekin lotzea. Alegia, gizarteak, telebistak eta bitarteko berriak zabaltzen duten bizi kalitatea eskuratu ezin izateak benetako errealitatean frustrazioa sortuko luke, eta barneratutako frustrazioa kanporatzeko bortitzak bihurtzen dira gazteak.

Lehenengo irakurketa batean horrek ez dirudi soziolinguistikarekin inongo harremanik duenik, baina ez da horrela. Izan ere, autore anitzen aburuz, sortutako frustrazioa kanporatzeko beste baliabide bat bada: frustrazioa hitzen bitartez adieraztea hain zuzen ere, hitz egitea alegia. Gainera, ho-

rrek mundua hobeto ulertzea baimenduko lieke gazteei, eta gizartearen/telebistaren eredu nagusia automatikoki eta inkontzienteki irentsi beharrean, maila kritiko batera bultzatuko lituzke.

Baina horretarako estimulu gabeko denbora behar da alde batetik, eta bestetik gutxieneko baliabide linguistikoak behar dira. Zoritxarrez, gehienetan, eta ez bakarrik Euskal Herrian, gazteek gutxieneko baliabide linguistiko horiek ez dituzte. Ezin dute haien frustrazioa adierazi. Gainera, haien baliabide linguistikoak mugatuak direnez, haien barneko mundua mugatua da, eta zailtasunak dituzte egoera eta arazo berriei aurre egiteko eta moldatzeko, eta ez dute nahiko baliabiderik haien frustrazio eta emozio txarren iturriak aurkitzeko. Azken ezintasun horrek, gainera, gurpil ezkor batean sartzen ditu: frustrazioa frustraziotik eta ulertzeko gaitasungabeziatik elikatzen da etengabe.

Euskararen eta berpizten ari diren hizkuntzen kasuetan, hizkuntzaren erabilerari lotuta dauden emozioen azterketa askoz konplexuagoa da. Izan ere, aurreko paragrafoan aipatutako arazo estrukturaleri beste batzuk gehitzen zaizkie, ondo mugatu eta aztertu beharko lirakeenak.

Adibide bat ematearren, elebidun desorekatu batek zerbait adierazi nahi badu eta ezin badu edo nekea sortzen badio, horrek emozio ezkorak sortuko ditu, frustratuta sentituko da, kastratuta. Aldi berean, gutxiago ezagutzen duen hizkuntza erabiltzeagatik beharbada poza sortuko zaio, emozio baikorra beraz. Interesgarria litzateke horrelako funtzionamenduak aztertzea hizkuntza erabil dezagun ondo sentitzeke eta gure burua modu positiboenean bilakatzeko. Horrela, hizkuntza oso erakargarria suertatuko litzateke, handitzen lagunduko ligukeelako eta emozio baikorrak bultzatuko lituzkeelako. Modu horretan plangintza eraginkorra izateko probabilitate handiagoa egongo litzateke.

Euskara baino askoz gutxiagotuagoak diren beste hizkuntza batzuetan teknika aurrerakoiak erabiltzen dira haur eta gazteen barneko bilakaera ahalik eta positiboena izateko,

hizkuntza gutxitua erabiliz. Kanpoko faktore emotibo ezko-
rrak gutxiago badira, leku gehiago dago hizkuntzaren ikas-
keta eta erabilera emankorrenzako. Gainera, tortillari buel-
ta emanez, haurren eta gazteen hezkuntza testuinguruak
emozioak zaintzen baditu, gaztea gurpil positibo baten sar-
tzea lor daiteke, non gazteak garatzen eta hazten diren hiz-
kuntzen ikasketan eta erabileran.¶

Euskarazko komunitatea eta ikusgarritasuna

Euskaldunon ikusgarritasunak itsutzen nau. Aspaldi hasi zen herri zahar hau zenbat gara? galdezka, hiru lau bost zazpi. Zazpi izan nahi, eta hamaika garela uste, bat-batean. Hizkuntza, herritarrak, poblazioa eta ehunekoak. Soziologia, soziolinguistika, soziometroak eta askotan neurtezinak diruditen kontuak. Errazagoa da entzun edo ikustea, ondorioak ateratzea zaila izan daitekeen arren. Gizarte zientziak ditugu horretarako. Euskal Herria neurtzeko apropos. Euskal Herri osoan egitea zaila den arren, ari dira batzuk eta interesgarriak diren datuak datoz bertatik. Hala ere, Euskal Herria barik, munduan —sarean— han-hemenka, bertan bezala bertan dabilzanak zenbatzea zailagoa egiten zaigu. Euskara munduko hizkuntza izanik, globala bilakatzen da Interneten ari garenean. New Yorketik ari zaitezke euskarazko edukiak sarean sortzen, edo Londrestik euskarazko wikipedia kontsultatzen. Atharratzen mezuak idazten ari, eta Muskizko ikastolatik Interneteko jarioari so. Hizkuntza globala izateko aukera eskaintzen dio sareak, orain arte beste ezerk ez bezala, gure hizkuntzari.

Hizkuntz komunitateak hitzunen arabera neurtzen ditugu bizitza errealean. Kaleko espazioan. Baina zelan neurtu, baloratu euskal komunitatea Interneten? Espazioa erreala da, baina ezin daiteke uki. Ikusi bai, jarraitu, irakurri, entzun, ohartu, ikasi... baina espazioa sarekoa da. Espazio 3 deitzen diote adituek. Webgune, hiztegi, komunikazio, berri iturri, blogosfera, sare sozial, entziklopedia, jolastoki, irc eta txat, bat-bateko mezularitza... sarea anitza, ezberdina, eta puntu ezberdinak lotzen dituen gune berezia da. Eta euskarak badu, gero eta gehiago, lekurik. Ari garelako.

Kontsultatu, irakurri, idatzi, sortu, ezagutarazi eta erakartzeko ari garela. Horraino ondo. Baina neur daiteke hori guztia?

Bada, neurtzeko ere, teknikoki tresnak garatzen ari diren arren, bilatzaileetan hitz kopurua, hizkuntz hautapena nabigatzaile, software eta bestelako tresnetan, eskakizunak, gure jakin batzuen bisita kopuruak... hori guztia zehaztea eta identifikatzen hastea falta zaigula uste dut. Zenbat gara galdetara horri erantzuten hasi beharko genuke, edonon edonoiz eta mundu mailako estatistiketan, esaten hasten hasi beharko dugulako. Izango bagara.

Horrez gain, aritze horrek eskatzen du ere, ez soilik aritzea, baizik eta aditzea. Ezagutarazi, ikusi, elkartrukatu, baliatu, eragin. Euskaraz sortzen den horrek guztiak isla bat izan behar du gainontzekoetan ere. Auzoaren bakarririk ez, gure ohiko mugetatik kanpo ere oihartzuna behar luke gure jardunak. Izan jakintzaren mailakoa, informazioaren ingurukoa, kultura bezala edo aisialdi huts-hutsean garatzen dena. Baina guk geuk ezagutu eta erabiltzetik landa, besteek ere gure berri izateko baliatu beharra dago. Horri deritza ikusgarritasuna. Izan bagaren arren, gutaz ere jakin behar dute. Nabarmentzeko ez da aski ozen berba egitea, argi, eredugarri ere aritu beharra dago. Loturak egin, beste hizkuntzetan ere guk egiten duguna ezagutarazi, txukun jokatuz, espezializatu, erakutsi... ikusgarri bilakatu.

Euskarazko blogosferan gabiltzanok, ekin diogu eztabaida horri. Komunitate bat, artikulatu ezin daitekeen sare bat da berez; sareak baditu bere lotura txikiak, baina ez da lotutako kontu bat. Baina hizkuntzaren hautapena baino gehiago ere bada. Komunitate bat, munduari begiratzeko modua ere bada. Gurean euskaldun gisa, baina baita mundu euskaldunaren aurrean jokatzeko ere. Mundua geureganatu eta gure tresnak, gure ohitura berriak, gure kultura digitala garatzeko gailu ere bada sare.

Hitz gutxitan asko esateko, ikusteko

Gurean bakarrik ez, munduan ere sare sozialak gero eta garrantzitsuagoak bilakatzen ari dira. Internetetik abiatuta, loturazko harreman txiki eta iraunkorrak garatzen dituzten gune eta programak ari dira etengabe sortzen. Arrakastatsuak dira, teknologia berrienak erabilia, oso gauza bitxi eta interesgarriak suertatzen ari dira. Orain arte, hipertestuaren logikan, linka, lotura izan da Interneten ibiltzeko, jarduteko logika. Klikak beste nonbaitera garamatza. Loturen garai berria bizi dugu orain, dinamikotasunak ematen dion indarra-ekin. Dena ari da mugitzen, dena ari da sortzen; baina, maiz, besteena urruti zaigu, ez dugu ezagutzeko aukerarik izaten. Orain, baina, pantaila bakar batean daukagu interesatzen zai- gun guztia. Baita lagunak edo harremanak ere. Egiten dute- na, pentsatzen dutena, idazten dutena leiho bakarrean ikus- teko aukera dugu. Sarea gune bakarrera iritsiz. Dinamikota- suna, loturak, harremanak berri-itu egin dira. Eta arrakasta- tsuen diren teknologiek (rssak, xhtml...) sarea ikusgarriago egitea dute xede. Gero eta gehiago garenez, gero eta erraza- go jarri behar da dena eskura izatea, eta horretan datza neu- re iritzian behintzat sarearen arrakasta. Bildu, batu eta modu errazenean ikusgarri jartzea guztia.

Eta horrela hitz gutxirekin asko esateko tresna eta gune berriak sortu dira, barra-barra zabaldu direnak. Ikusgarrie- nak twitter edo facebook dira, sare sozialak sortzen ari dire- nak, hemen eta han. Zertan ari zaren esateko, zer egiten du- zun adierazteko, azken berria eskaintzeko, jakintza sociali- zatzeko... edozertarako balia daitezke tresna berriok.

Twitter.com gunean dagoen aplikazioa, adibidez, oso-oso erabilia da egun mundu osoan. Euskal Herrian ere, Korrika hasi zen egunetan euskaldun batzuk sare txiki bat osatzen hasi ziren, Korrika bere etxe ondotik igarotzen zenean kon- tatzen hasteko; eta ordudanik, sarea hedatuz joan da, apli- kazio berriak sortu dira... eta *what are you doing?* galderari euskaraz ere erantzuten dio jendeak. Hori bai, 140 karakte-

reko mezu laburretan. Microblogging delakoa praktikatzen da horrela. Orain arteko blogetan luze eta zabalago egiten dena, mezu laburragoetan botata.

Gurean, aplikazio polita egin du *Berria* egunkariak. Bere edizio digitaleko —berria.info— azken berriak ere, 140 karaktereko baino mezu laburragoetan emanaz. *Titularra + lotura*. Twitter bidez edo telefono mugikorrean jaso daitezke azken labor horiek. Abiapuntu bat da, baina mikroinformazioa edozein pantailatara heltzeko gaitasuna izango du fenomeno horrek. Euskaldunak, berak gustuko dituen albiste eta informazioak jasoko ditu nonahi, teknologia erabilerraz, interesgarri eta eskura dagoen horretatik. Inoiz baino esku-rago. Eskuaren tamainara egindako informazioa izango du-gu aurrerantzean. Aspaldi *Being Digital* liburuan Nicholas Negropontek egindako iragarpenak gauzatu. Informazioa eskuan izango genuela zihoen orduan. Pantaila txikiak, mp3 entzungailuek, telefono mugikor berriek... damaigute hori guztia. Eskuaren neurriko informazioa daukagu. Hitz gutxitan, erraz ikusteko eta euskarri ezberdinetan, izan ikus-entzunezko, audio huts, testu edo dena delako.

Hitz gutxi batzuk aski dira dena adierazteko. Pixel gutxi batzuekin egindako irudiek, filmek erakusten dute gaurko mundua. Telefonoetatik ateratako bideoak ari dira egun egiak adierazten. Komunikazioaren transnasionalek jaurtitako egia ofizialaren aurrean, herritarrek eskainitako informazioa ari da gailentzen, apurka-apurka, eskura dauden tresna txikiok baliatuta. Hitz gutxi batzuk aski dira egia esateko. Erakusteko.

Eta informazioa bideratzeko modu berri horiek informazio gune berriak sortzen dituzte gero. Argentinan gutxi iraun dute isilik, eta dagoeneko sortu dute 20palabras.com gunea. 20 berbarekin informazio orokorra emateko albistegi elektronikoa. Kirolak, kultura, politika, teknologia berriak, edozein albiste emateko aski dira 20 berba. Aski izan dute teknologia berrienok erabiltzea, nork gura duena irakurri dezan gero. Gai batzuk, edo albistegi osoak. Non irakurri? Edo-

zein pantailatan, edozein euskarritan. Hori bai, labur, azkar eta arin.

Gurean ere, tresna berezi bat sortu da. Euskal Herrian twitter erabiltzen dutenak identifikatuz, sarea osatuz, Txioka.net sortu da. Euskal Herriko twitterzaleen sarea da. Bakoitza idazten duena bilduz, gune bakar batean agertzen dira komunitate berriko partaide guztien mezuak. Komunitateak osatzeko bide berriak, 140 hizki erabilia egiten den esperimentu teknologikoa. Hizkuntza egoera berrietara egokituz doanaren seinale. Ikerketa, garapena, ilusioa, gaitasuna, irudimena, gogoia adierazten duen seinale. Aurrera doan herri batean bizitzetik, Euskal Herriak aurrera egin behar duela bizitzera. Teknologia berriak egunero egokituz, gurera, hizkuntzara, komunitatera, kulturara, ekonomiara.

Ez da aspaldi, udazken honetan bertan, gurean izan da Gallestik etorritako David Crystal soziolinguista ezaguna. Hizkuntzen iraultza liburua euskaratu berri dela-eta, munduan hizkuntzen gainean adituenetakoa den horrek, Internetek hizkuntzentzat —bereziki hizkuntza txikientzat— duen garrantzia azpimarratzen du behin eta berriz. Interneten bertan garatzen eta egokitzen diren hizkuntzen fenomenoak ere ezagutarazi dizkigu, baina bere Bilboko hitzaldian Interneten garrantzia azpimarratu gura izan zuen. Euskaltzaleok, euskaldunok horrelako gogoetak ondo hartu eta gureari ekin behar diogu. Sortu, erakutsi, erabili, ezagutarazi, zabaldu eta aurrera egin. Euskal Herria izango bagara, munduan. ¶